

T.C
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FECR SÛRESİ: GRAMATİK, EDEBİ, ANALİTİK
YORUMU**

İSA ERBAŞI

Eylül 2014

ONAYLAMA SAYFASI

Enstitüsü : **Sosyal Bilimler**
Anabilim Dalı : **Temel İslam Bilimleri**
Tez Konusu : **Fecr Sûresi: Gramatik, Edebi, Analitik**
Tez Danışmanı : **Dr. Faruk Vural**
Tez Tarihi : **Eylül 2014**

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Prof. Dr. Muhit MERT
Anabilim Dalı Başkanı

Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı 51191124 numaralı öğrencisi İsa ERBAŞI tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Dr. Faruk VURAL
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri:

Yrd. Doç.Dr. Ali İhsan Said KARAMANLI

Yrd. Doç.Dr. Cihat ŞEKER

Dr. Faruk VURAL

Bu tezin Sosyal bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum

Prof. Dr. Mehmet KARAKUYU
Müdür

ÖNSÖZ

Kâinatı eşsiz güç ve kuvvetinin bir meşheri olarak yaratan, yarattıkları içinde insanı esmâsının tecelligâhı olmakla şereflendiren, insanlık âleminin Efendisini bizlere peygamber olarak gönderen, O'nun (s.a.s) yed-i mübârekine kelimelerin en ekmelemini ve etemmini koyan Cenâb-ı Hakk'a sonsuz hamd ve sena eder, ümmeti olmakla iftihar ettiğimiz Muhammed Mustafa aleyhi ekmele' t-tehâyâ Efendimiz'e (s.a.s) kâinatın zerrâtı adedince salât ve selâm ederiz...

Kur'an-ı Kerim'deki her bir sûre, belki her bir âyet Kur'an'ın geneli hakkında bize bir bakış açısı sunar, hele bazı sûreler, ele aldığı konular baz alındığında Kur'an'ın ana konularını ihtiva eden bir sûredir denilebilir (el-Asr ve el-Fecr **العَصْر** - **الفجر** sûreleri gibi). Biz bu çalışmamızda Kur'an-ı Kerim'in ana konularını ihtiva ettiğini düşündüğümüz FecrSûresi'ni daha önce yapılan tefsir çalışmalarına bir katkı sunmak maksadıyla ele aldık. Giriş ve üç ana bölümden oluşan tezimizin giriş bölümünde "Sûre'nin tanımı", "Mekkî ve medenî sûreler", "Müstakil sûre tefsirleri", "Kasem", "Kur'an-ı Kerimde nelere yemin edilmiştir", "Sûre hakkında genel bilgiler", "Sûrenin içeriği", "Sûrenin ismi", "Sûrenin fazîleti", "Sûrenin siyâk ve sibâkıyla olan ilişkisi" konularını işledik. Tezimizin birinci bölümünde; "Sûrenin belâğat özellikleri" ile "el-Fecr" (**الفجر**), "eş-Şef" (**الشَّعْف**), "el-Vetr" (**الْوَثْر**), "Yesr" (**يَسْر**), "Hicr" (**حِجْر**), kelimelerinin analizini yapmaya çalıştık. İkinci bölümde ise; "Sûrenin ana konuları olan", "On gece", "Akıl sahiplerinin özellikleri", "Helâk edilen kavimler ve sebepleri", "Allah'ın kullarını bolluk ve darlıkla imtihanı", "Yetim Hakkı", "Kıyâmet ahvâlini" ve "Nefsi Mutmeinne'yi" ele aldık. Üçüncü bölümde ise; selef âlimleri olan müfessirîn-i izâm ve muhaddisîn-i kirâmın sûre ile alakalı yüce peygamberimizden ve sahâbe efendilerimizden gelen rivayetlerini de naklederek kendi yorumumuz ile serd ettik.

Bu çalışmamızda engin bilgi birikimiyle bizlere daima yol gösteren dekanımız Prof. Muhit Mert Bey'e, tez danışmanlığı esnâsında tecrübelerinden

istifade ettiğimiz Dr. Faruk Vural Bey'e teŖekkürü bir borç biliriz. Yapmış olduğumuz bu alışmanın hayırlara vesile olmasını temenni ederiz. Tefvik ve inâyet ancak Allah'tandır.

İsa ERBAŞI

İÇİNDEKİLER

KAPAK	İ
ONAYLAMA SAYFASI	İi
ÖNSÖZ	İii
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	Viii
KISA ÖZET	x
ABSTRACT	Xi

GİRİŞ

Araştırmanın Önemi ve Amacı	1
Araştırmanın Kaynakları	3
A- SÛRENİN TANIMI VE MÛSTAKİL SÛRE TEFSİRLERİ	5
Sûre'nin Tanımı	5
Mekkî ve Medenî Sûreler	6
Müstakil Sûre Tefsîrleri	8
B- KASEM NEDİR?	8
Kasem(قسم)	8
Kur'an-ı Kerîm'de yemin edilen hususlar	9
C- FECR SÛRESİ'NE GENEL BAKIŞ	11
Fecr Sûresi Hakkında Genel Bilgiler	11
Sûrenin İçeriği	12
Sûrenin İsmi.....	12
Sûrenin Fazîleti	13
Sûrenin Siyâk ve Sibâkıyla Olan İlişkisi	13

BİRİNCİ BÖLÜM

SÛRENİN DİL AÇISINDAN TAHLİLİ

1.1. SÛREDEKİ BAZI KAVRAMLAR	15
1.1.1. “Fecr” Kelimesi(الفجر)	15
1.1.2. “Şef” ve “Vetr” Kelimeleri(شَفْع - وَثْر)	18
1.1.3. “Yesr” Kelimesi(يسر).....	19
1.1.4. “Hicr” Kelimesi (حجر)	20
1.1.5. “Zil Evtâd; Kelimesi”(ذِي الْأُوتَادِ).....	21
1.1.6. “Sevta Azâb ‘ ’ Kelimesi” “سَوِّطٌ عَذَابٍ”.....	22
1.1.7. “Mirsâd” Kelimesi” “الْمِرْصَادُ”.....	22
1.1.8. “Türâs Kelimesi” التُّرَاثُ	22
1.2. SÛRENİN KIRAAT AÇISINDAN İNCELENMESİ	23
1.3. SÛRENİN BELAĞAT AÇISINDAN İNCELENMESİ	25

İKİNCİ BÖLÜM

SÛRENİN ANA KONULARI

2.1. FECR SÛRESİNİN ANA KONULARI	27
2.1.1. On Gece (لَيَالٍ عَشْرٍ)	27
2.1.2. Akıl Sahiplerinin Özellikleri(لِذِي حَجْرٍ)	28
2.1.3. Helak Edilen Kavimlerin Helâk Sebepleri	29
2.1.4. Allah’ın Kullarını Bolluk ve Darlık İle İmtihânı	30
2.1.5. Yetim Hakkı (حقّاليتيم)	32
2.1.6. Kıyamet Günü (يَوْمَ الْقِيَامَةِ)	33
2.2. SÛREDE GEÇEN NEFİS MERTEBELERİ	36
2.2.1. Nefs-i Mutmeinne	37
2.2.2. Nefs-i Râziye	40
2.2.3. Nefs-i Marziyye	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
FECR SÛRESİNİN TEFSİRİ

3.1. FECR SÛRESİ(سورة الفجر)METNİ.....	42
3.2. FECR SÛRESİ(سورة الفجر) MEALİ	43
3.3 SÛRENİN TEFSİRİ	45
3.3.1. 1-5. Âyetlerin Tefsîri	45
3.3.2 6-14. Âyetlerin Tefsîri	51
3.3.3. 15-20. Âyetlerin Tefsîri	61
3.3.4. 21-26. Âyetlerin Tefsîri	68
3.3.5. 27-30. Âyetlerin Tefsîri	74
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	79
KAYNAKÇA	82

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
Ar.	: Arapça
aş. bk.	: Aşağıya bakınız
b.	: İbn
Bkz	: Bakınız
bs.	: Baskı, basım
c.	: Cilt
(c.c)	: CelleCelâluhü
d.	: Doğumu
DİA	: Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İst.	: İstanbul
Ks.	: Kısım
m.	: Miladi
Mad.	: Maddesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
ör.	: Örnek
Râv.	: Râvisi
R.a, (r.a.)	: Radiyallâhu anh
(s.a.s)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s.	: Sayfa
trc.	: Tercüme eden
Ts	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
y.	: Yıl

Yay. : Yayınları
yk. bk. : Yukarıya bakınız

Enstitüsü : **Sosyal Bilimler**
Anabilim Dalı : **Temel İslam Bilimleri**
Tez Danışmanı : **Dr. Faruk Vural**
Tez Tarihi : **Eylül 2014**

KISA ÖZET

FECR SÛRESİ: GRAMATİK, EDEBİ, ANALİTİK YORUMU

İsa ERBAŞI

Kâinatta cereyan eden hadiselerin pek çok vechesi, hikmeti ve hayata yansımaları olduğu gibi; zâhirî, bâtinî, haddi, matla‘ı gibi tefsir metoduna ilişkin nitelikleri nedeniyle Kur’an’daki bazı kavramların da birden çok anlamı veya katmanı vardır. Fecr Sûresi’nin, özellikle lafızları kapalı (müphem, mücmel veya müteşâbih) olan ilk dört ayetinde bunu açık bir biçimde görmek mümkündür. Ayrıca bariz bir örnek olarak cennet ve cehennem kavramlarına ilişkin tasvirlerin hem zahiri hem batınî anlamlar taşıdığını belirtmek gerekir.

Bu çalışmada, “akıl sahipleri”, “ameller”, “hesap”, “cennet ve cehennem” gibi kavramları, Fecr Sûresi çerçevesinde ve müfessirlerin çalışmalarına başvurarak anlamaya, yorumlamaya çalıştık. Bununla birlikte, Kur’an-ı Kerîm asırlar ötesine de hitap ettiği için, anlama konusunda farklılıklar olabileceğini, Fecr Suresi’ni tefsir ederek ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Fecr Suresi, Akıl sahipleri, Ameller, Hesap, Cennet ve Cehennem.

Universty : **Fatih University**
Institute : **Institute of Social Sciences**
Department : **Islamic Studies**
Supervisor : **Dr. Faruk Vural**
DegreeAwardedandDate : **September 2014**

ABSTRACT

SURA AL-FAJR : GRAMMATICAL, LITERARY, ANALYTICAL, COMMENT

İSA ERBAŞI

Just as the phenomena have different dimensions, reasons and effects on life, some concepts of Qur'ân have also “multi-layered” meanings related to the characteristics of “methods of understanding or of interpretation” such as explicit (zâhirî), implicit (bâtinî), hadd (connection between previous and next verses) and matla' (the reasons and maybe the circumstances of revelation of verses). It's possible to see clearly in some verses, particularly the first four obscure or mysterious ones, of Surah Fajr. As a simple example, depiction, in particular, concerning the concepts of heaven and hell, consists both explicit and implicit meanings.

In this work, we tried to understand some basic concepts, such as “thinking men”, “good-bad works”, “reckoning”, “heaven and hell” in the framework of Surah Fajr by referring the works of “mufassir”s. However, we also tried to suggest that the method should always be available for understanding Qur'ân. Because we believe that Qur'ân carries some messages beyond the ages, as well. With this approach, we tried to make clear the gate not closed but rather it's essential.

Key Words: “Thinking men”, “good-bad works, deeds or acts”, “reckoning”, “heaven and hell”

GİRİŞ

Araştırmanın Önemi ve Amacı:

İnsanlar için bir şeriat (الشريعة), duâ (الدعاء), hikmet (الحكمة), ibâdet (العبادة), emir (الامير), dâvet (الدعوة), zikir (الذكر) ve fikir (الفكر) kitabı olarak gönderilmiş olan, onlara maddî ve manevî her sahada yol gösteren, onları saadete sevk eden, Allah'ın bir kelâmı, fermânı ve hitâbı olan ve birçok husûsiyetleri kendisinde toplayan Kur'ân-ı Kerîm, Hâris el-A'ver'in Hz.Ali (r.a.)'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.s)'den rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte şöyle nitelenmektedir; “O, Allah'ın kitabıdır, O'nda sizden önceki (milletlerin ahvâliyle ilgili)haber, sizden sonra (kıyâmete kadar) vukua gelecek fitneler ve kıyâmet ahvâli ile ilgili haberler mevcuttur. Ayrıca sizin aranızda (îman-küfür, tâat-isyân, harâm-helâl vs. türünden) meydana gelecek olayların hükmü vardır. Kur'ân, hak ile bâtılı ayırt eden ölçüdür. O'nda her şey yerli yerindedir, gayesiz bir kelâm yoktur. Kim akılsızlık edip O'na inanmaz ve O'nunla amel etmezse, Allah onu helâk eder. Kim O'nun dışında hidâyet ararsa Allah (c.c) onu saptırır. O, Allah'ın sağlam ipidir. O hikmetli olan zikir'dir. O, dosdoğru yoldur. O, kendine uyanları hevâlarına uymaktan, kendisini (kıraat eden) dilleri iltibastan korur. Âlimler ona doyamazlar. Onun çokça tekrarı usanç vermez, tadını eksiltmez. İnsanı hayretlere düşüren mümtaz yönleri son bulmaz, tükenmez, O, öyle bir kitaptır ki cinler onu işittikleri zaman şöyle demekten kendilerini alamadılar: Biz hiç duyulmadık bir Kur'ân dinledik. O doğruya götürmektedir, biz onun Allah'ın kelâmı olduğuna inandık. Kim ondan haber getirirse doğru söyler. Kim onunla amel ederse ücrete mazhar olur. Kim onunla hüküm verirse adaletle hükmeder. Kim ona çağrılırsa doğru yola çağrılmış olur”¹

Denizden alınan bir kova su onun özelliklerini taşıdığı gibi Kur'ân-ı Kerîm'in her bir süresi de O'nun husûsiyetlerini taşımakta; insanları hidâyete sevk etmekte

¹Tirmizî, “Fedailü'l-Kur'ân”, 14; Müsned, 1/91

onları dünya ve âhiret saâdetine götürmekte, maddi ve manevî sahalarda tüm insanlığın yolunu aydınlatmaktadır.

Fecr Sûresi de (سورة الفجر) bu hedefleri gerçekleştirmek için inzâl olunan sûrelerden biridir. Fecr sûresinde Kur'ân'ı Kerîm'in ele aldığı ana konular olan “tevhid”, “nübüvvet”, “âhiret”, “ibadet” kavramları yer almakta, helak edilen kavimler ve helak sebepleri anlatılmaktadır. Bunun yanında salih amel ve cennet ilişkisi vurgulanmaktadır. Biz bu sebeple Kur'ân'ı Kerîm'in ana mesajlarını ihtiva ettiğini düşündüğümüz Fecr Sûresi'ni çalışmamıza konu edinmenin isabetli olacağı kanaatine vardık.

Çalışmamızın giriş bölümünde “sûre” kelimesinin lügat ve ıstılâhi manâsı, “Mekki, Medeni sûreler”, “Müstakil Sûre Tefsirleri”, “Kasem nedir” ve “Allah (c.c.) Kur'ân'ı-Kerîm'de nelere yemin etmiştir?”, “Fecr sûresi'nin, ismi”, “fazileti”, “siyâk ve sibâkıyla olan ilişkisi”, “fecr (فجر)”, “yesr (يسر)”, “şef (شفع) ” “vetr (وتر) ” kelimelerini ve “belâgat özellikleri”ni dil bakımından inceledik. Çalışmamızda helak edilen kavimler ve helak sebeplerini anlattık. İnsana verilen nimetlerin bir hak ediş neticesinde verilmediği gibi nimetsizliğin de bir cezalandırma ya da hakir görme amaçlı olmadığını âyeti kerîmelerden anladık ve izah ettik. “Nefs-i mutmainne” , “nefs-i râdiye” ve “nefs-i merdiyye'yi” ayrıntılı bir şekilde ele aldık.

Fecr Sûresi'nde anlatılan, toplumu ayakta tutan dinamiklerin ana unsurları sayılan; yetime ikrâmda bulunma, yoksul ve miskini doyurma ve doyurmayı teşvîk etmeye dikkat çektik. Allah Teâlâ katında hoş karşılanmayan (mirastan kadınlara, yetimlere ve güçsüzlere pay vermeme ve dünya malına aşırı ilgi duyma gibi) hareketlerden, sakınılması amacıyla bu sıfatlara bir kere daha değindik. Tezimizi Fecr Sûresi'nin tefsiri ve sonuç bölümüyle nihayetlendirdik.

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Fecr Sûresi'ni incelerken gerek klasik gerekse yakın dönemde yazılmış tefsir kaynaklarına başvurduk, bunun yanı sıra “Ulumül Kur’ân kaynakları”, “Hadîs kaynakları”, “Dil kaynakları”, “Tasavvuf eserleri”, “Kıraat kaynakları” istifade ettiğimiz diğer kaynaklardır. Faydalandığımız başlıca tefsirler şunlardır. İbn Cerir et-TABERÎ'nin “*Câmiu'l-Beyan an tevîli âyi'l Kur'ân*”ı; Fahreddin RÂZÎ'nin “*Mefatihü'l-Gayb*”ı; İBN KESÎR'in “*Tefsiru'l-Kur'ân el-Azim*”i; KURTUBÎ'nin “*el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*”ı; ALÛSÎ'nin “*Ruhu'l Meânî*”si; Seyyid KUTUB'un “*Fi Zülâli'l-Kur'ân*”ı; ZEMAHŞERÎ'nin “*el-Keşşâf*”ı; NESEFÎ'nin “*Medârikü't-Tenzîl*”i; Muhammed Emin b. Muhammed Muhtâr Cekenî Şinkitî'nin “*Edvâü'l Beyân*”ı; Muhammed Emin b. Abdullah Alevî eş-ŞAFÎ'nin “*Hadâik er-Ravhu ve'r-Reyhân*”ı; Süleyman ATEŞ'in, “*Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*”; İsmâil Hakkı BURSEVÎ'nin “*Tefsîr-i Rûhu'l Beyân*”ı; Elmalılı M. Hamdi YAZIR'ın “*Hak Dini Kur'ân Dili*”; kullandığımız eserlerden bazılarıdır.

Hadîs kaynakları olarak; İbn Hacer el ASKALÂNÎ'nin Buhari'ye yaptığı “*Fethü'l Bâri Şerhi*”nden; Müslim İbn Haccâc'ın “*Sahih-i Müslim*”inden; Ebû Abdurrahman Ali el-Horasânî en-NESÂÎ'nin “*Sünenü'n-Nesâî*”sinden; Ebu İsa Muhammed et-TİRMÎZÎ'nin “*el-Camiu's-Sahih*”inden; Ahmed b. HANBEL'in “*Müsned*”inden; Ebu Bekr b. Ebu ŞEYBE'nin “*Musannef*” inden; istifade ettik.

Ulûmu'l-Kur'ân kaynakları; Celaleddin es-SUYÛTÎ'nin “*el-İtkân fi Ulûmi'l Kur'ân*”ı; Muhammed ez-ZERKEŞÎ'nin “*el-Burhân fi Ulûmil Kur'ân*”ı; Muhammed ez-ZERKÂNÎ'nin “*Menahil'il irfan*”ı; Bedrettin ÇETİNER'in “*Esbâb-ı Nüzûl*”ü; İsmail CERRAHOĞLU'nun “*Tefsir Usûlü*”, Ebû ŞEHBE'nin “*el-Medhal li dirâseti'l Kur'âni'l-Kerîm*”i ve meal olarak da Prof. Dr. Suat Yıldırım'ın “*Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*” kullandığımız kaynaklardan bazılarıdır.

Tasavvuf kaynakları olarak; İbni ARABÎ'nin “*Nefsini bilen Rabbini bilir*” adlı eserinden; Süleyman ULUDAĞ'ın “*Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*”nden; Abdürrezzak KÂŞÂNÎ'nin, “*Tasavvuf Sözlüğü*”nden; Ramazan MUSLU'nun “*Halvetiyede Atvâr-ı Seb'a Yazma Geleneği ve Sofyalı Bali'nin Atvarı Seb'a Risalesi*”nden; Osman Nuri

TOPBAŞ'ın "*İmandan İhsana Tasavvuf*" adlı eserinden; Mahmut ÇAMDİBİ'nin "*Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzali*"sinden; Şihâbüddîn es-SÜHREVERDÎ'nin "*Gerçek Tasavvuf*"undan; Ethem CEBECİOĞLU'nun "*Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*"nden; M. Fethullah GÜLEN'in "*Kalbin Zümrüt Tepeleri*"adlı eserlerinden istifade ettik.

Dil Kaynakları olarak; ZEBİDÎ'nin "*Tâcü'l-Ârus*"u; İBN-İ MANZUR'un "*Lisânü'l- Arab*"ı; FÎRUZÂBÂDÎ'nin "*el-Besair*"i; Ebu Hilâl el-ASKERÎ'nin "*el-Furuk el-Lügaviyye*"si; Râgıbel- İSFEHÂNÎ'nin "*Mufredât*"ı, müracaat ettiğimiz kitaplardan bazılarıdır.

Kırâat Kaynaklarından bazıları ise şunlardır: Mekki bin Ebi Tâlib el-KAYSÎ'nin "*el-Keşf an vücühi'l-kırâati's-seb'*" isimli kitabından; Osman bin Ömer ZEBİDÎ'nin "*Şerh-u durrâ fi'l kırâat es-selâse tetimme li'l kırâat el-aşr*" isimli kitaplarıdır.

Bu çalışmamızda bana yol gösteren değerli hocam Dr. Faruk VURAL bey'e tezin her safhasında desteğini gördüğüm aziz kardeşim Mustafa Hulusi'ye teşekkürü bir borç bilirim. Tevfik Allah'tandır.

A- SÛRENİN TANIMI VE MÛSTAKİL SÛRE TEFSİRLERİ

“SÛRE (السورة)” NİN TANIMI:

“Sûre lügatte; derece yüksek menzîle, şeref, şân, güzel bir şekilde yapılmış yüksek bina, nişan, alâmet, şehrin etrafına çevrilmiş sur ve kadehte kalan bâkiye manalarına gelmektedir.”²

“Arap Şâiri Nabiğa³ sûre kelimesini yüksek mevki anlamında kullanmaktadır:

” الم تر ان الله اعطاك سورة ... تري كل ملك دونها يتذبذب“

“Görmüyor musun? Allah sana öyle bir mevkî vermiş ki, o mevkî altında bütün kralların bocalamakta olduklarını görürsün.”⁴

Kur’ân-ı Kerîm sûrelerinde bu manâların hepside vardır. Kur’ân sûreleri yerli yerinde kelimelerden meydana gelen ve omuz omuza vererek birbirine destek olan âyetlerden örülmüş, sağlam ve yüksek bir şehir sûru gibidir. Başkalarından hemen ayırt edilebilen yüksek ve muhkem bir binâ durumunda olup, hakîkatlerin bir kalesidir.⁵ Kur’ân sûrelerinin mertebesi yüksektir, şanlı ve şereflidir; Çünkü Allah kelâmıdır (وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) “Rabbinin sözü (Kur’ân) doğruluk ve adalet bakımından tam kemalindedir. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O, hakkıyla işir ve bilir.”⁶ Allah kelâmının diğer kelâmlara karşı üstünlüğü ise, Allah’ın yarattıklarına karşı üstünlüğü gibidir.⁷

Kur’ân sûreleri nişân ve alâmettirler; çünkü Allah Teâlâ’nın (c.c) varlığının, yüceliğinin, kudretinin, ilminin vs. sıfatlarının delilleridir. Onlar bir mucizedir. Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinde geçen sûre kelimesinin, muhtevâ bakımından ifadesi, Kur’ân tâbiriyle aynı manâdadır. Fakat dilin daha sonraki zamanlarda kullanımında,

² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Beyrut, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1991, I, 115; ez-Zürkânî, *Menahilü’l-İrfan*, Beyrut, Dâru’l-Kitabu’l-Arabiyye, 1995, I, 285; Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân Fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Beyrut, Dâru’l-Mârifê, 1994, I, 361

³ Ebü Umâme Ziyâd b. Muaviye b. Dabâb b. Cabir en Nâbiğa ez Zübyâni, Câhiliyye Devri şâiri, ölümü 604

⁴ Celâleddîn Suyûtî, *a.g.e.*, 1, 115

⁵ Muhammed Zerkânî, *a.g.e.*, I, 285

⁶ En’am, 6/115

⁷ Tirmizî, “*Fezailü’l-Kur’ân*”, 6/25

bu iki kelime birbirinden ayrılmıştır. Kur'ân kelimesi yazı ile tespit edilmiş ve bir araya getirilmiş vahîylerin adı olmuş, sûre ise başlangıçta her biri bir vahye delalet eden, fakat sonra Kur'ân'ın birçok vahîy veya vahîy parçalarından teşekkül eden kısımlarını ifâde için kullanılmıştır.⁸

Sûre (سورة)nin ıstılâhı manâsı ise şöyledir; Âyetlerden meydana gelen, başı ve sonu bulunan müstakil Kur'ân parçalarıdır.⁹ Bazı sûrelerin birtek ismi varken bazılarının iki veya daha çok ismi bulunmaktadır.

MEKKÎ VE MEDENÎ SÛRELER

Sûrelerin Mekki (مكي) ya da Medeni (مدني) oluşları hakkında Hz.Peygamber (s.a.s.) den hiç bir açıklama bizlere ulaşmamıştır. Zira O'nun (s.a.s.) sağlığında sahabenin böyle bir beyana ihtiyaçları yoktu. O halde sûrelerin Mekkî veya Medenî olduğunu bilmek sahabe ve tabiinden gelen haberlere dayanmaktadır. Çünkü onlar vahyi müşâhede ettikleri için onun yerini, zamanını ve nüzül sebebini biliyorlardı. Bununla birlikte, sûrelerin Mekkî veya Medenî olduklarını gösteren alâmetler yok değildir.¹⁰

Kadi Ebû Bekr, “*el-İntisâr*” adlı eserinde şöyle der: “Mekkî veya Medenî âyetleri bilmek, Ashab-ı kirâmın ve Tabiinin sözlerine dayanır. Bu konuda Rasulullah (s.a.s.) den herhangi bir bilgi gelmemiştir. Çünkü O'na bu görev verilmemiştir. Her ne kadar nâsîh ve mensûh âyetlerin tarihini bilmek bazı ilim ehline gerekli ise de, Allah (c.c.) Mekkî veya Medenî âyetleri bilmeyi, ümmetin hepsine yüklememiştir. Bu konu, Rasûlüllah (s.a.s.) den bir nâs olmaksızın bilinir.”¹¹

Buhâri İbn Mes'ud'un rivâyeti ile şu sözü nakleder; “*Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki; Kur'ân'da hiç bir sûre yoktur ki nerede indiğini bilmeyeyim. Kur'ân'da hiç bir âyet yoktur ki hangi konuda indiğini bilmeyeyim. Eğer*

⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay., Ankara, 1971, s.58

⁹ Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1994, I, 362

¹⁰ İsmail Cerrahoğlu, *a.g.e.* s.60, 61

¹¹ es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 16

bir kimsenin Allah'ın kitabını benden daha iyi bildiğini öğrenirsem, bineklerin ulaşabildiği bir mesafede ise ona giderdim.”¹²

İslâm âlimleri sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşlarının belirlenmesi konusunda üç gruba ayrılırlar.

a) Vahyin nazil olduğu mekân dikkate alınarak yapılan taksim; Buna göre Mekke'de nazil olan sûreler Mekkî, Medîne'de nazil olan sûreler de Medenî'dir. Bu taksim yeterli ve kapsamlı değildir. Çünkü ne Mekke'de ne de Medîne'de nazil olmayıp başka yerlerde nazil olan âyetler vardır. Meselâ; “Eğer davet olunduıkları seferde peşin bir ganimet bulunsa ve orta yollu bir mesafe olsaydı, mutlaka senin peşinden gelirlerdi. Fakat meşakkatli yol onlara pek uzak geldi.”¹³ âyeti, Tebük'te; “Senden önce gönderdiğimiz resullere sor bakalım: Biz, hiç Rahman'dan başka tapılacak tanrılar kabul etmiş miyiz?”¹⁴âyeti de, İsrâ gecesini Beytü'l- Makdîs' te nazil olmuştur.

b) Hicret esas alınarak yapılan taksim; Buna göre her nerede olursa olsun hicretten önce nazil olan sûreler Mekkî, hicretten sonra nazil olan sûreler de Medenî kabul edilirler. Bu taksim daha tutarlı ve kapsamlıdır. Çünkü hiç bir sûre veya hiç bir âyet bu kapsamın dışında kalmaz.

c) Muhataplar esas alınarak yapılan taksim; Yani Mekke'de insanların çoğunlukla henüz îman etmiş olmadıklarından hitap bütün insanlara yönelmiştir. Bu sebeple “Yâ Eyyühennâs!” “Ey insanlar!” nidâsı taşıyan âyetler Mekkî'dir. Medîne'de ise durum bunun aksi olduğu için yani îman edenler çoğunlukta olduğu için; “Ya Eyyühellezine âmenü!” (Ey îman edenler!) nidâsı taşıyan âyetler Medenî kabul edilir. Bu görüşte zayıftır. Çünkü Nisâ sûresi “Ya Eyyühennâs!” nidâsı ile başladığı halde Medenîdir. Kezâ Hacc Sûresi'nin 77. âyeti “Ey îman edenler! Rukû edin, secde edin” (... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا ...)”, diye hitap ettiği halde Mekkî'dir.¹⁵

Sûrelerin Mekkî veya Medenî olduğunu bilmenin; İki veya daha fazla âyetin bir konuda ittifak etmeyip, birbirine muhalif gibi görünmeleri halinde nâsihi

¹² İbn-i Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Dârü'r-Reyyân, Kâhire, 1986, VIII, 663

¹³ Tevbe, 9/42

¹⁴ Zuhruf, 43/45.

¹⁵ ez-Zürkânî, *a.g.e.* 1, s.161,162, ez-Zerkeşî *a.g.e.* I, 273-274

mensuhtan ayırt etmekte meydana gelen problemleri çözmek, genel olarak teşrî tarihini, bunun hikmetini, tedrîci tekâmülünü bilmek, sonuç olarak da Kur'ân'ın tahrif ve tağyirden sâlim olarak bizlere ulaşmasını sağlamak gibi faydaları mevcuttur.¹⁶

MÜSTAKİL SÛRE TEFSİRLERİ

Bazı müfessirler Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını tefsir ettikleri halde bir kısmı sûre tefsirleri yapmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'den bazı sûrelerin seçilip tefsir edilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

1) Bazı sûrelerin faziletleri hakkında hadis-i şerîf vârid olması.¹⁷

2) Namazda daha sık okunan sûrelerin insanlar tarafından manalarının da bilinmek istenmesi.

3) Bazı sûrelerin tefsir edilmesiyle maksadın belirli ölçüde hâsıl olacağı düşünölmüş olması; mesela; Fâtiha Sûresi (سورة الفاتحة) ; Ümmü'l Kur'ân "Kur'ân'ın Esâsı" (ام القرآن) , "Şâfiye (شافية) ", "Kâfiye (كافية) ", "el-Rukye (الرقية)" olarak da isimlendirilmiştir ki Kur'ân-ı Kerîm'i özetlemektedir."¹⁸

4) Bazı müfessirler Kur'ân-ı Kerîm'in tamamının tefsirine ömürlerinin yetmeyeceğini düşünerek sûre tefsirine yönelmiş olabilirler."¹⁹

B- KASEM (كَسَمٌ) NEDİR?

Aksâm (اقسام), "kasem" kelimesinin çoğuludur. Bölmek manasına gelen "kaseme"fiilinden türetilmiş olan kasemin anlamı, kesmek ve karar vermek anlamlarından, "and içmek", "yemin etmek" anlamına intikal etmiştir.²⁰ "el-Kasemü (القسم); Allah üzerine yemin etmektir."²¹ Türkçe'de kullandığımız "yemin" kelimesiyle "kasem" ve "hif" eş anlamlı olmakla birlikte, uygulamada "yemin" tercih edilmiştir.²² "Kasem" ile "hif" arasındaki farkı açıklarken, Ebû Hilal el-

¹⁶ Ebû Şehbe, *el-Medhal li dirâseti 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, Mektebetü's-Sünne, Kâhire, 1992, s.197-198

¹⁷ Fatiha Suresi için bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *a.g.e.*, VIII, 6

¹⁸ Ebü'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *Tefsîrü 'l-Kur'âni 'l-Azîm*, Dârü'l-Hadîs, Kâhire, 1988, I, 8

¹⁹ Muhammed Erdoğan Baş, *Hucurat Sûresi Tefsîri ve İnsanlar Arası Beşeri Münasebetler*, İstanbul, Marmara Üniv. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995

²⁰ Johans Pedersen, "Kasem" *İ.A. M.E.B.*, İstanbul, t.s., VI, 374

²¹ Muhammed Murtezâ el-Hüseynî ez-Zebidî, *Tâcü'l-Ârus*, Matbaâ-i Hükümeti Kuveyt, Kâhire, 2000, XXXIII, 269

²² Nâzif Şahinoğlu, "Yemin md." *İ.A.M.E.B.*, İstanbul: 1986, XIII, 384.

Askerî (ö.395/1005), kasemin “hîlf” ten daha kapsamlı olduğunu, kasem anlamında yemin kelimesinin kullanılmasının ise, alış-veriş yapanların pazarlık esnasında birbirlerinin sağ ellerini tutarak anlaşmalarından dolayı sağ ve sağ el anlamına gelen yemin isminin istiare yoluyla bu anlamı kazandığını ifâde etmektedir.²³ Yemine, sözü kuvvetlendirmek için başvurulduğundan Arap gramercileri, “...Allah münâfıkların yalancılar olduğuna şahitlik eder, (وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ)”²⁴âyetindeki, “Allah şahitlik eder” cümlesini (münâfıkların yalancılıklarını teyit ve tekit ettiği için) yemin olarak değerlendirmişlerdir.²⁵

KUR’ÂN-I KERİM’DE YEMİN EDİLEN HUSUSLAR

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah, sekiz âyette kendi ismine²⁶, Hz. Peygamber’in üzerine,²⁷ Kur’ân-ı Kerîm’e,²⁸ Meleklerle,²⁹ ve Kıyâmet gününe³⁰ yemin etmiştir. Bu sayılanların dışındaki kasem âyetlerinde ise, insanların günlük hayatlarında sürekli iç içe oldukları şeylere ve bazı özel kavramlara yemin edilmiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir: Yer-gök, güneş-ay, gündüz-gece, tek-çift, erkek-dişi, gören-görülen, gördükleriniz-görmedikleriniz, doğular-batılar, sabah, yıldız, yıldızların mevkileri, kuşluk vakti, şafak, fecir, on gece, asır, kalem, kalemin yazdıkları, Tûr, Beytü'l-Ma‘mûr, Sakfu'l-Merfu‘, Bahru'l-Mescûr, Tîn-Zeytûn, nefis, soluk soluğa koşanlar, çakararak ateş çıkaranlar, sabaha karşı baskın yapanlar, tozu dumana katanlar, toplulukları yaranlar, Beledü'l- Emîn, baba ve çocuk vs.³¹ Kendisine kasem edilen şeyler “muksemun bih” kategorize edildiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkar:

²³ Ebu Hilâl el-Askerî, *el-Furuku'l-Lugaviyye*, Beyrut, 1981, s.42-43

²⁴ Münafikûn, 65/1

²⁵ es-Suyûti, *a.g.e.*, II, 288

²⁶ es-Suyûti, *a.g.e.* II, 288; Nisâ, 4/65; Yunus, 10/53; Hicr, 15/92; Meryem, 19/68; Sebe 34/3; Zâriyât 51/23; Teğâbün, 64/7; Meâric, 70/40

²⁷ es-Suyûti, *a.g.e.*, II, 289; Hicr, 15/72

²⁸ es-Suyûti, *a.g.e.* II, 291; Yâsin, 36/2; Sâd, 38/1; Zuhruf, 43/1; Duhân, 44/1; Kâf, 50/1; Kalem, 68/1

²⁹ Sâffât, 37/1-3, Murselât, 77/1-6, Nâziât, 79/1-5

³⁰ Kıyâmet, 75/1

³¹ Şems, 91/1-7; Leyl 92/1-3; Fecr, 89/1-4; Beled, 90/1-3; Burûc, 85/1-3; Vâkıa, 56/75-76, Tur 52/1-6; Zâriyât 51/1-4; Tîn 95/1-3; Âdiyât 100/1-5

1. İslâm inancının temelini oluşturan kutsal şeyler: “Allah'ın kendi zâtı”, “Melekler”, “Kur’ân-ı Kerîm”, “Hz. Peygamber”, “Kıyâmet günü” vb.³²

2. Günlük hayatta herkes tarafından görülen, bilinen varlıklar ve her zaman şahit olunan tabiat olayları: “Güneşe”, “kuşluk vaktine”, “aya”, “gündüze”, “geceye”, “gökyüzüne”, “yere”, “nefse” vb.³³ “yıldıza”³⁴, “yıldızların konumuna”³⁵ vb.

3. Ancak hakkında bilgi sahibi olanların anlayabileceği bazı kavramlar: “Kalem”, “kalemin yazdıkları”³⁶, “beledü'l-emin”³⁷, “baba”, “oğul”³⁸, “Tûr”, “Beytül- Ma'mur”, “Sakfu'l-Merfu”, “Bahru'l-Mescûr”³⁹, “Tîn”-Zeytûn”⁴⁰, “on gece”⁴¹, “nefs”⁴² vb.

4. Herkes tarafından kabul edilen genel olgular; “Tek”, “çift”⁴³, “erkek” “dişi”⁴⁴, “doğular”, “batılar”⁴⁵, “gördükleriniz”, “görmedikleriniz”, “gören”, “görülen”⁴⁶ vb.

5. Neye karşılık geldiği kesin olarak anlaşılamayan ve değişik yorumlara açık olan şeyler: “Saffât”, “zâcirât”, “tâliyât”,⁴⁷ “zâriyât”, “hâmilât”, “câriyât”, “mukassimât”⁴⁸. “mürselât”, “âsîfât”, “nâşîrât”, “fârikât”, “mülkiyât”,⁴⁹ “nâziât”, “nâşîtât”, “sâbihât”, “sâbikât”, “müdebbirât”,⁵⁰ “soluk soluğa koşanlar”, “âdiyât”, “çakarak ateş çıkaranlar”, “mürîyât”, “sabaha karşı baskın yapanlar”, “muğîrât”, “tozu dumana katanlar”, “toplulukları yaranlar,”⁵¹ gibi.

---

³² es-Suyûti, *a.g.e.*, II, 290

³³ Şems, 91/ 1-7

³⁴ Necm, 53/1

³⁵ Vakıa, 56/75

³⁶ Kalem, 68/1

³⁷ Tîn, 95/3

³⁸ Beled, 90/3

³⁹ Tûr, 52/1-6

⁴⁰ Tîn, 95/1-2

⁴¹ Fecr, 89/2

⁴² Şems, 91/7

⁴³ Fecr, 89/3

⁴⁴ Kıyamet, 75/39

⁴⁵ Rahman, 55/17

⁴⁶ Hâkka, 69/38-39

³⁵ Saffât, 37/1-3

⁴⁸ Zâriyât, 51/1-4

⁴⁹ Mürselât, 77/1-5

⁵⁰ Nâziât, 79/1-5

⁵¹ Âdiyât, 100/1-5

C- FECR SÛRESİ'NE GENEL BAKIŞ

FECR SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

“Kur’ân-ı Kerîm’deki 114 sûrenin içinde 89.sıradadır. İniş sırasına göre onuncu nâzil olan sûredir. Mekke döneminin ilk yıllarında Müslümanlara zulm edildiği bir dönemde muhtemelen Habeşistan’a yapılan birinci hicretten önce nazil olmuştur. Âyet sayısı otuz olup fasılları (elif-be-te-dal-ra-mim-nun-ye) (ا,ب,ت,د,ر,م,ن,ي) harfleridir.”⁵² Ali bin Talha’ya göre medenî’dir.⁵³ Sûre ismini ilk kelimesi olan “Fecr” kelimesinden almıştır. “Âyetleri: Hicâzî’de otuz iki, Kûfî ve Şâmi’de otuz, Basrî’de yirmi dokuzdur.

Fecr Sûresi, mushafta belirli vakitlere yapılan yeminle başlayan sûrelerden (ör: “Ve’l-Leyl-i (وَاللَّيْلِ) “Ve’d-Duha (وَالضُّحَى) vb.) öncedir. Fecr Suresinde İmân ve sâlih amel tavsiye edilir, ehl-i imânın her iki cihanda da mesut olacağı vurgulanır.

İlk dört âyetinde fecre, on geceye, çift ve tek olana ve gelip geçen, her şeyi örten geceye yeminle başlanılır.

Leyl sûresinden sonra, Duha sûresinden önce Mekke’de inmiştir.⁵⁴ Kur’ân’daki sûrelerin diziliş sırasına göre ise el-Gaşiye (الغاشية) sûresi ile el-Beled (الْبَلَد) sûresi arasında 89. Sırada yer almaktadır.

Sûrede ilk dönemde Mekkelilere Âd, Semûd ve Fir’avn kavimlerinin kötü huylarından, Allah’ın her şeyi her an bilip gözettiğinden ve mutlaka her amelin bir gün sığaya çekilip ceza ve mükâfat olarak mutlak bir karşılığı olacağından, Allah’ın insanlara mühlet verdiğinden ama asla ihmal etmeyeceğinden, mutlak hesabın görüleceğinden bahsedilir. Rabbimizin ceza ve mükâfatının “âdil” isminin gereği olduğu, hikmet-i Rabbâniyyenin tezâhürü olduğu anlatılır.

And olsun on geceye (وَلَيْالٍ عَشْرٍ) “ ifadesi de “ramazan ayının son on gecesi mi?”, “muharrem ayının ilk on gecesi mi?”, “onuncu sabahı kurban bayramı olan zilhicce’nin ilk on gecesi mi?” olduğunda müfessirler ittifak edememişlerdir. Bu

⁵² Emin Işık, “Fecr Sûresi”, D.İ.A., XII, 290

⁵³ el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meâni*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994, XV, 333.

⁵⁴ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsîri*, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1989, XIII, 6764; Hey’et, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîri*, Ankara, 2008, V, 614.

konu aşağıda Fecr Sûresi âyetlerinin tefsirinde tafsilatlı olarak işlenmiştir.⁵⁵ Kendinden önceki el-Ğaşıye sûresinde zelil ve hakir olacaklar, kâfirler ve fâsıklar tasvir edilmiş hemen akabinde Fecr Sûresi ile rıza-i ilahinin tahsiline vesile işler anlatılıp ahiretin hayırlı olacağı, kalbin itminanı, mutlu sonun müjdesi birlikte verilmiştir.

SÛRENİN İÇERİĞİ

Sabaha, on geceye, çift ve teke, geçip giden geceye⁵⁶ yeminle başlayan Fecr Sûresi'nde, kâinatta cereyan eden hadiseleri kudretiyle evirip çeviren Allah Teâlâ'nın kudret-i ilâhiyesine kâsem edildikten sonra Âd ve Semûd kavimlerinden örnekler verilir. Onlara önce emsalsiz, daha önce hiç kimselere verilmeyen nimetler verildiğini ancak onların verilen bu nimetler karşılığında daha çok şükredecekleri yerde azgınlıkta ısrarcı oldukları, Rabbimizin gazabını hak ettikleri anlatılır. Onlara verilen cezanın sonraki ümmetler için de ibret olması için feci akıbetleri nazara verilir. Fîl Sûresi'nde ve diğer sûrelerde de Rabbimize karşı şirkte ısrar eden, fitne ve azgınlıkta haddini aşanlara karşı verilen afât, ceza ve azaplar çok ayrıntılı olarak işlenmemiş, tasvir edilmemiştir. Bunun bir sebebi de Kur'ân-ı Hakîm bir kronoloji kitabı veya bir fihrist değildir. İkinci yönü ise Rabbimiz kullarının kendisinden korkmalarını değil sevmelerini murat etmektedir. Varlığının görülememesinin hikmetlerinden bir tanesi de budur.

İnsanların birçok şeyle imtihan edileceği bu imtihan sebeplerinden bir tanesinin de rızık olacağı ifade edilmiş, insanların kalben dünya malına karşı meyilli oldukları belirtilmiştir.

Salih amel işleyip Rabbimizin rızasını tahsil etmek için koşturan mü'minlerin hem dünyada hem âhirette kalp huzurunun yanında dünya ve ukba nimetleri ile de donatılacağı, kıyâmet ve mahşerin sıkıntısından uzak olacakları; onlara vaat edilmiş olan cennete Allah Teâlâ'nın lutfu ile girecekleri belîğ bir şekilde anlatılmıştır.

SÛRENİN İSMİ

Kur'ân'ı Kerîm'de bazı sûreler ismini ilk âyetinden veya ilk kelimesinden alırken bazıları da sûre içinde geçen kıssalardan veya bir kelimedenden almaktadır.

---

⁵⁵ Bkz. s.35-36

⁵⁶ Fecr, 89/1-4

Birçok sûre isminin tevkîfî olması, sûre ismi ile verilmek istenen mesajın da ehemmiyetini göstermektedir. Kelimelerin başında bulunan lam-ı tarif ile kalem, ahid, istiğrak, cins, ... İhtimallerinin belirlenmesi de sûre isminin ve bu ismin ne anlama geldiği hususunda çok önemlidir.

Fecr Sûresi de ismini kalem ile başladığı ilk kelimesinden almıştır ki fecr; Tan yerinin ağarması, sabahın ilk ışıklarının doğu tarafından zuhur ettiği an anlamlarına gelmektedir.”⁵⁷ Sabahın ilk anına fecr denilmiştir çünkü onunla gece parçalanmış ve ortadan kaldırılmıştır.⁵⁸

SÛRENİN FAZİLETİ

Sâlebî, Vâhidi ve ibn Merdeveyh’in Ubeyy b. Kâ’b’ dan rivâyet ettiği hadis-i şerifte Allah Rasulü (s.a.s.)’in “*Kim Fecr Sûresi’ni ayın onuncu gecelerinde okursa geçmiş günahları bağışlanır, kim de diğer günlerde okursa kıyâmet günü onun için bir nur olur*” dediği rivâyet edilmiştir.”⁵⁹ Sûrelerin faziletiyle alakalı fazla sahih hadis olmamakla birlikte, ulaşabildiğimiz kaynaklarda Hz. Ali’ye dayanan bir rivâyette “*Kim Fecr Sûresi’ni okursa Allah Teâlâ ona namaz kılanların sevabını verir, okuduğu her bir âyete karşılık da hamdedenlerin sevabı verilir.*” Buyrulmuştur.⁶⁰

SÛRENİN SİYAK VE SİBAKIYLA OLAN İLİŞKİSİ

Bir önceki el-Ğaşiye (الْعَاشِيَّة) sûresinde kıyâmet günü insanların ne halde haşredileceği, cennetliklerin ve cehennemliklerin halleri, mükâfat ve cezalar, Hz. Peygamber’in bir elçi ve uyarıcı olduğu anlatılır. Hesap günü ve dönüşün yine Allah’a (c.c) olacağı hatırlatılır.

⁵⁷ Muhammed el-Emin b. Abdullah el-Alevî, *Hadâiku’r-Ravh ve’r-Reyhân*, Dâru’t-tavk en -Necah, Beyrut, 2001, XXXI, 404; Heyet, *Kur’ân Yolu*, V, 614

⁵⁸ Ragıb el İsfehani, Müfredat el Elfazil kur’an, Dar el Fikr, Beyrut, ts.387

⁵⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk.Şeyh Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Mektebetü’l Âbîkan, Riyad, 1998, VI, 374; Özellikle *D.İ.A.* “Fecir” bahsinde (XII, 291’de) Fecr Sûresi’nin faziletine dair Ubey b. Ka’b’dan rivâyet edilen ve bazı tefsir kitaplarında yer alan (mesela bkz. el-Keşşâf, IV, 254; el-Beyzavi, II, 604), “Kim Fecr Sûresi’ni söz konusu on gecede okursa affedilir; kim onu diğer günlerde okursa kıyamette onun için bir nur olur” mealindeki hadisin mevzu olduğu kabul edilmiştir. İbnü’l-Cevzî, I, 239-241; ez-Zerkeşi, I, 432) şeklinde ifade edilmiştir.

⁶⁰ el-Fîruzâbâdî, *el-Besâir*, Beyrut, Mektebetü’l-İlmiye, t.s, I, 519

“Allah Rasûlü (s.a.s.) bu sûreyi Cuma sûresi ile beraber okumuştur. Önceki sûrenin sonunda temizlenenin kurtuluşa ereceği ve âhiretin dünyadan hayırlı olduğu haber verilmiştir. Ğâşiye sûresi (سورة الغاشية) ise Kıyâmet haberi ile kurtuluşun manasını ve âhiretin dünyadan ne yönden hayırlı olduğunu izah edecek; dünyanın sonunda kuşkusuz kıyâmet olacağını, dünyanın kendisini istilâ eden bir belâ ile sona ereceğini ve asıl kurtuluş ve mutluluğun o kıyametten başarı ile çıkıp nimete erenlere”⁶¹ verileceği ifâde edilir.

Fecr Sûresi’nden sonra gelen Beled Sûreside kasekle başlayan sûrelerdendir. “Yeryüzünün en mübârek beldesine, o beldenin mukimine, babaya ve evladına yemin ile başlayan sûrede, insanın meşekkatle yaratıldığı, mal, mülk ve servet sahibi olanlardan istenenin; bir köle azat etmek, kıtlık gününde yemek yedirmek, yakını olan bir yetimi doyurmak gibi yüksek hasletler olduğu, aksine inkârın ve yalanlamanın kötü netice doğuracağı”⁶² anlatılmıştır.

Her üç sûreye bakıldığında, el-Ğâşiye (الْغَاشِيَةِ), el-Fecr (الْفَجْرِ), el-Beled (الْبَلَدِ), sâlih amel işleyenler ile mücrimlerin mahşerdeki halleri, mükafât ve cezalarının tasvir edildiği görülmektedir.

---

⁶¹ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağ. İstanbul, ts. IX/164

⁶² Muhammed Eroğlu, “Beled Suresi”, *D.İ.A.*, V, 397-398

BİRİNCİ BÖLÜM

SÛRENİN DİL AÇISINDAN TAHLİLİ

1.1. SÛREDEKİ BAZI KAVRAMLAR

Her müslümanın okuduğu her âyeti, kelimeyi, kavramı, Arap olsa da olmasa da hemen anlaması, mealin ötesinde tefsirine vakıf olması mümkün değildir. Kur’ân-ı Kerîm’de bazı âyetlerin, kelimelerin lafızlarının kapalı olması, yaşayan dilin kelimelerinde, geçen zaman içerisinde anlam kaymaları olması, bazı kelimelerin kullanılmaya kullanılmaya unutulması, farklı yorumlanan âyetlerin itikadi ve ameli farklılıklara neden olması, bu farklılıkların da ümmeti fitneye sevk edebileceğinden dolayı müfessirlerin tefsirine müracaat zaruri olmuştur.

Müfessir, manası tam açık olmayan kelimeleri tefsir ederken önce rivâyetlere bakar. Herhangi bir rivayet yok ise, âyeti daha iyi anlama adına sırasıyla sebab-i nüzul, âyetin siyak ve sibakı, lügat, sarf, iştikak, nahiv, belağat ve diğer tefsirlerin umumisinin görüşüne müracaat edip, bu müracaatını mukayese, muhakeme süzgeçlerinden de geçirerek kendisinde oluşan kanaatı ortaya koyar. Biz de bu bölümde sûre içerisindeki bazı kelimeler hakkında, daha önce yapılan yorumlar ışığında bir inceleme yapacağız.

1.1.1. “FECR” KELİMESİ (فَجْر)

Fecr kelimesi Lisanü’l-Arab’ta şöyle geçmektedir. “Fecr, sabahın ilk aydınlığı, gecenin karanlığının son buluşu, güneşin ilk kızarıklığı anıdır. Yalancı ve sâdık olmak üzere ikiye ayrılır. Fecr-i sâdık, yeme içme ve muamele-i zevciyenin oruçluya haram kılındığı ânın ismidir. Sabah ancak fecr-i sadıkla kaim olur.”⁶³

Arapçada “yarmak, bir şeyi iki parçaya ayırmak, açığa çıkarmak, suya yol vermek” gibi anlamlara gelen “fecr” isim olarak güneşin doğmasından önceki tan yeri ağarmasını ifâde eder. Fecr vakti, İslâm fıkında özellikle sabah namazının vaktinin girdiğini, sahur vaktinin bittiğini, oruç tutma vaktinin geldiğini, gece ile gündüzün birbirinden ayrıldığı ânı ifâde ettiğinden çok önemlidir, birçok dini kâide

⁶³ İbn-i Manzur, *Lisânü’l-Arab*, Dâr-ü Sadr, Beyrut, t.s., V, 45

bu zaman dilimi üzerine inşâ edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de beş ayrı yerde “Fecr” kelimesi geçer. Bunları şu şekilde ele alabiliriz.”⁶⁴

1- *(Ey kocalar)! Oruç tuttuğunuz günlerin gecelerinde, eşlerinize yaklaşmak size helal kılındı. Eşleriniz sizin elbiseleriniz, siz de eşlerinizin elbiselerisiniz. Allah (c.c) nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için yüzünüze bakıp size bu lütfda bulundu. Artık bundan böyle onlara yaklaşıp Allah'ın sizin için takdir buyurduğu neslin arayışı içinde olun! Şafak vaktine, günün ağarması gecenin karanlığından fark edilinceye kadar yiyin için.*”⁶⁵ Âyette geçen “min’el- Fecr-i” (مِنَ الْفَجْرِ), kelimesi imsak vaktini bildirir, sabah namazının başladığını, gece ile gündüzün birbirinden ayrılmasında beyaz ve siyah ipliğin birbirinden ayrılması şeklinde ifâde edilmiştir.⁶⁶

2- *“Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı basturuncaya kadar belli vakitlerde namaz kıl, ve özellikle sabah namazını! zîra sabah namazı şahitlidir.”*⁶⁷ Âyette geçen “ve Kur'ân el-Fecr” (وَقُرْآنَ الْفَجْرِ) ifadesi ile sabah namazı kastedilmiştir. Müfessirlere göre bu âyet beş vakit namazı ifâde etmektedir. Şöyle ki; güneşin dönmesi yani zeval vaktinden sonra öğle ve ikinci namazı, güneşin batmasından sonra da akşam ve yatsı namazları vardır, sabah namazının ayrıca üzerine basılarak ifâde edilmesinin sebebi ise âyette geçen ifâde ile şahitli namaz olduğunun belirtilmesidir. Neden şahitli namazdır? Çünkü gece melekleri ile gündüz melekleri sabah namazında buluşur hep birlikte bu namazın kılındığına şahit olunduktan sonra gündüz melekleri kalır gece melekleri dünyayı terk ederek vazife-i rabbani ve hikmet-i ilahî gereği semaya yükselirler.⁶⁸ Beş vakit namazın vakitlerinin tayini de tüm beşer ve mahlûkat için mühim olayların devri, kâinatta cereyan eden bunun gibi hadiselerin vakti olarak tesbit edilmiştir.

3- *“Ey îman edenler! Ellerinizi altında bulunan köle ve hizmetçileriniz ile içinizden henüz bulüğe ermemiş çocuklarınız, odanıza girmek için şu üç vakitte sizden izin istesinler: Sabah namazından önce (salâti'l-fecri صَلَاةُ الْفَجْرِ) ifâdesi ile sabah namazı kastedilmiştir.), öğle vakti istirahat için elbiselerinizi çıkardığınız zaman ve bir de yatsı namazından sonra. İşte bu üç vakit, mahremiyet vakitlerinizdir.*

⁶⁴ Emin Işık, *a.g.m., D.İ.A.*, XII, 286

⁶⁵ Bakara, 2/187

⁶⁶ Ebu Bekr el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sadık Kamhavî, Beyrut, 1985, I, 283-284; Emin Işık, *a.g.m. D.İ.A.* XII, 286; İlgili hadisler için bakınız: Buhari “Tefsîr”, 28; Müslim, “Sıyâm”, 34-35

⁶⁷ İsrâ, 17/78

⁶⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *a.g.e.*, VI, 353

Ama bunların dışında izinsiz girmelerinde ne sizin için ne onlar için bir mahzur yoktur. Çünkü sizin birbirinizin yanına girip çıkmanız kaçınılmazdır. İşte Allah (c.c) âyetlerini, böylece açıklar. Gerçekten Allah, Alîm ve Hakîmdir, (her şeyi bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir).”⁶⁹

4- “Fecr hakkı için”⁷⁰ Âyetteki “ve’l-fecr-i (وَالْفَجْرِ)” kelimesi sabahın ilk vaktine, gece ile gündüzün ayrıldığı, gündüzün başladığını ifâde eden fecre yemindir.

5- “ Artık o gece bir selamettir gider... tan ağarana kadar...”⁷¹ âyetteki metlai’l fecr-i (مَطْلَعُ الْفَجْرِ) ifâdesi de sabahın, gündüzün başladığı ilk vakti bildirir.

Fecr vaktinin önemi ile alâkalı Bediüzzaman Said Nursi; “Fecr zamanı tulu‘a kadar evvel-i bahar zamanına, hem insanın rahm-ı mâdere düştüğü âna hem semâvat ve arzın altı gün hilkatinden birinci gününe benzer ve hatırlatır. Ve onlardaki şuûnat-ı İlahiyeyi ihtar eder” demiştir.⁷²

Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında Ramazân ayında önce Hz. Bilâl-i Habeşi bir ezan okur, fecr vakti girdiğinde de Hz. İbn Ümmü Mektüm ezan okur idi. Bu iki ezanın karıştırılmamasını ifâde eden Hz. Peygamber “Bilal’in ezanı sizi sahur yemeğinden alıkoymasın, o sizden ibadette bulunana, uykuda olana haber vermek içindir.”⁷³ “Hz.Peygamber’in fecr vaktini tarif ederken parmaklarını yukarı kaldırıp aşağıya indirerek “Fecr vakti, gece ufuktaki beyazlığın dikine değil de sağa sola yayılmasıdır diyerek, şehadet ve orta parmağını üst üste bindirip sonra sağa ve sola uzattığı rivâyet edilir”.⁷⁴

İkinci fecr (şafak) in doğmasından, güneşin doğmasına kadar olan zaman sabah namazının vaktidir. İkinci fecr, sabaha karşı doğu ufkundan yayılmaya başlayan beyaz bir nurdan, aydınlıktan ibarettir. Bununla sabah vakti gerçekten girmiş olur. Bu sebeple buna “Fec-i Sâdık (فجر صادق)” denilir. Karşıtı birinci fecirdir ki, gökte iki tarafı karanlık, uzunca bir hat şeklinde beliren bir beyazlıktan ibaret olup az sonra kaybolur, kendisini bir karanlık takip eder. Bundan sonra ikinci fecr meydana gelir.

⁶⁹ Nur, 24/58

⁷⁰ Fecr, 89/1

⁷¹ Kadr, 97/5

⁷² Bediüzzamân Said Nursî, *Sözler*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2004, 72

⁷³ İbn-i Hacer el-Askalânî, *a.g.e.*, IV, 162

⁷⁴ Emin Işık, *a.g.m.*, XII, 287; İbn Hacer el-Askalânî, *a.g.e.*, IV, 162

Bu birinci fecre, sabah namazının vaktinin gerçekten girmesini göstermediği ve yalancı bir aydınlık olduğu için “Fecr-i Kâzib” (فجر كاذب) adı verilmiştir. Bu fecir gece hükmündedir. Bu sebeple bununla ne yatsı vakti çıkmış olur, ne de sabah vakti girmiş olur. Hatta bu esnada yiyip içmek de oruç tutacak kimseye haram olmaz.”⁷⁵

1.1.2. “ŞEF” VE “VETR” KELİMELERİ (شَفْع - وَتْر)

“Vetr” (وتر) kelimesi “el-vitr-u”, “el-vetr-u” diye iki şekilde de okunmuştur ki bundan kasıt “bir-tek” değildir. Ehl-i hicaz ferdi (tek olanı) vetr diye isimlendirmişlerdir. Ehl-i necd ise vav’ın (و) kesresi ile okumuşlardır. El-vitr ve el-vetr bilinen iki lügattir”⁷⁶

Şef (شَفْع) çift, vetr (وَتْر) de tek demektir.⁷⁷ Bu hususta da görüş ayrılığı vardır. Merfu olarak İmran b. el-Husayndan gelen rivâyete göre o Hz. Peygamber (s.a.s)’in şöyle dediğini nakletmiştir: “Çift ve tek’ten kasıt, namazdır. Kimisi çift (rek’at)’tir, kimisi de tek (rekat)lıdır.”⁷⁸ Cabir b. Abdullah şöyle der: Hz.Peygamber (s.a.s) “and olsun Fecre ve on geceye” âyetleri hakkında “o fecr sabah demektir” buyurmuştur. On gecedan kasıt ise zilhiccenin ilk on gecesidir. Vetr; arefe gününü, şef ise kurban kesme gününü ifâde eder.⁷⁹ Aynı zamanda ibn Abbas ve İkrime’nin de görüşü böyledir. Ebû Eyyûb Hz. Peygamber’e (s.a.s) çift ve tek nedir diye sorduğunda Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir.” Çift arefe ve kurban kesme günüdür, tek ise kurban kesme gününün gecesidir.

Rabbimiz “Sizi çift çift yarattık”⁸⁰ buyurmaktadır. Tek olan, aziz ve celil Allah’tır.”Her şeyden çift çift yarattık”⁸¹ buyurmaktadır. Küfür ile îman, aydınlık ile karanlık, doğru ile yanlış, gece ile gündüz, erkek ile dişi, sıcak ile soğuk, yer ile gök, iyi ile kötü, güzel ile çirkin, yaz ile kış... Her biri çifter çifterdir. Rabbimiz (c.c) ise tektir. Eşi benzeri dengi yoktur. Hasan-ı Basri ve Zeyd bin Eslem’in görüşü bu yöndedir.⁸² Tek ve çift âyetini sabah namazı ve akşam namazı olarak nakledenler de vardır. Sabah namazı çift, akşam namazı ise tektir.

⁷⁵Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihâli*, Çelik Yayınları, İstanbul, ts., s.129

⁷⁶İbn-i Manzur, *a.g.e.*, V, 273

⁷⁷ez-Zebidi, *Tâcü'l-Ârus*, Matbaa Hükümeti'l-Kuveyt, Kuveyt, 1984, XXI, 279; İbn Manzur,*a.g.e.*, IV, 2289

⁷⁸Müsned, IV, 437, 438; Hâkim, Müstedrek, II, 568

⁷⁹İbn-i Kesîr, *a.g.e.*, IV, 507.

⁸⁰Nebe, 78/8

⁸¹Zâriyât, 51/49

⁸²İbn-i Kesîr, *a.g.e.*, IV, 507

Yüce Rabbimiz şöyle buyurur: “ *Kim acele edip iki günde dönerse ona vebal yoktur. Kim de geriye kalırsa günahlardan korunduğu takdirde, ona da vebal yok.* ”⁸³ Çift ile tekin Hz. Âdem ile Hz. Havva olduğunu söyleyenler de vardır. İlk yaratıldığında Hz. Âdem tek idi. Daha sonra Hz. Havva yaratıldığında çift oldular,⁸⁴ tek ve çiftin cennetin mertebeleri olduğunu söyleyenlerin yanında tek Kâbe’dir, çift ise Safa ile Merve tepeleridir, diyenler de olmuştur.

Müfessirlerin şef’ ve vetr’’ kelimesini farklı tefsir etmelerinin sebebi bu âyetteki murâd-ı ilahiyi en güzel açıklayacak olan Hz. Peygamber’in hadislerinin sıhhat dereceleriyle alâkalıdır. Tabiin arasındaki ihtilaf da özellikle Arapça’nın telaffuz farklılıkları, şive, lehçe ayrılıkları ve harekelemenin çok geç yapılması ile harekesiz olan bir senedin farklı kişilerce farklı okunmasında anlamda farklılıklara sebep olmuştur. Abdullah İbn Mes’ud ve arkadaşları, el-Kisai, Hamza ve Halef “tek” anlamındaki lafzı “vav” harfini kesreli olarak; “Ve’lvitri” diye okumuşlar, diğerleri ise “vav” harfini üstün olarak okumuşlardır. es-Sihah`ta şöyle denilmektedir: Kesre ile “vitr” tek demektir. Üstün ile “vetr” ise kin ve düşmanlık anlamındadır. Bu el-Âliye ahalisinin söyleyişidir. Hicazlıların söyleyişi ise, tam aksi şekildedir. Ten’ümliler ise her ikisinde de kesreli kullanırlar.⁸⁵

1.1.3. “YESR” KELİMESİ (يَسْرُ)

İza yesr “إِذَا يَسْرُ” kelimesinin manâsı, geçtiği zaman, gelip geçen veya devir daim eden anlamındadır. Sürekli bir hareketi ifâde eder. Lisanü’l Arap’ta Hz.Cabir’e; süra (سُرَى) nedir? Diye sorulduğunda süra gece yolculuğudur demiştir. Esra ve süra uzun gece yolculuğunu ifâde etmektedir ki; “*Bir gece, kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed’i Mescid-i Haram’dan, çevresini mübarek kıldığımız mescid-i Aksa’ya götüren O zatın şanı ne yücedir!*”

(سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)⁸⁶ âyeti de bu manâdadır. Ebû İshak bu âyetle alâkalı; seyyera abdehü (سَيْرٌ عَبْدَهُ) tefsirini yapmıştır.⁸⁷ Katâde gibi “gelip ikbal ettiği zaman” manasına kullananlar da vardır. Aslı “yesrî”dir. Fâsıla için “yâ”

⁸³ Bakara, 2/203

⁸⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., XXI, 280

⁸⁵ el-Kurtûbî, *el Camiü Ahkamil Kur’an*, Dar el Kütüb el İlmiyye, Beyrut, 1993, 20/29

⁸⁶ İsrâ 17/1

⁸⁷ İbn-iManzur, a.g.e., III, 2003

düşürülerek “râ”nın kesresiyle yetinilmiştir, cezmedilmiş değildir. Onun için Nâfi, Ebû Amr ve Ebû Cafer kırâetlerinde vasledilir (geçilir) ken, İbn-i Kesîr ve Yakub kırâetlerinde vakf halinde (durulduğunda) ve geçilirken “yâ” ile okunur. İsrâ gibi gece gitmek mânâsına süra ve sirâyet kökünden geniş zamandır.⁸⁸

1.1.4. “HİCR” KELİMESİ (حِجْر)

“el-Hacru, et-tahcîru”, bir yerin etrafını taşlarla çevirmek, fiil olarak “haccertuhu” şeklinde kullanılır. Masdarı hacr ve ism-i mefulu mahcur şeklinde gelir. Yine fiil olarak “haccertuhu” (حَجَّرْتُهُ) şeklinde de kullanılır. Taşlarla çevrili yer, hicr olarak adlandırılmıştır. Hicru'l-Ka'bet'i (حِجْرُ الْكَعْبَةِ), Ka'be yi kuzey ya da kuzey batı tarafından çevreleyen -hatim denen- kavisli duvarın içine aldığı yerdir ve Semûd kavminin yaşadığı bölge de bu adla “Hicr (حِجْر)” diye adlandırılmıştır.⁸⁹

Fecr Sûresinin 5. Âyetinde geçen “hicr” kelimesi burada akıl, akıl sahipleri, akıllı kişiler, muhasebe, mukayese ve muhakeme yeteneğine sahip olanlar anlamında kullanılmıştır.

Men etmek anlamında masdar bir kelimedir ve “akıl, engel, yasak, himaye, korunan şey” manalarında isim olan hicr kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli sözlük anlamları yanında yer adı olarak da zikredilmekte ve burada yaşayanlardan “ashabü'l-hicr (اصحاب الحجر)”⁹⁰ diye söz edilmektedir⁹¹

Hicr akıl demektir. Kişiyi uygun olmayan şeylere düşmekten hacrettiği, alıkoyduğu için bu nesneye, tıpkı aklettiği için akıl,⁹² nehyettiği için nühye;⁹³ zapt edip kavradığı için “ihsa” kökünden “hasat” denildiği gibi “hicr (حِجْر)” adı da verilmiştir.⁹⁴

Hicr kelimesi engellemek, bir bütünden bir parça ayırmak, bölmek anlamlarına da gelmektedir, Kâbe'nin hemen önünde “hatim (حَتِيم)” denilen ve yarım daire şeklinde bir duvarla sınırlandırılmış olan yere de hicr ismi verilmiştir,⁹⁵ “Hicr-u

⁸⁸ M. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IX, 189

⁸⁹ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, X, 535; Râgıb el İsfahani, *el-Mufredât fî elfazi'l-Kur'ân*, çev.Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul, 2007, s.369-370.

⁹⁰ Hicr, 15/80

⁹¹ Ömer Faruk Harman, “Hicr” *D.İ.A.*, XVII, 454; En'âm, 6/138; Furkân, 25/22-53; Fecr, 89/5

⁹² ez-Zebîdî, *a.g.e.*, X, 535

⁹³ Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku'Te'vil*, Dârü'l-Marife, Beyrut, 2000, s.1345

⁹⁴ er Râzî, *Tefsir el Kebir, Dar İhya et Türas, Beyrut, ts, 31/ 164,165*

⁹⁵ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, X, 535

İsmail” de denilir. Burası Kâbe’den olmakla birlikte 605 yılında Hz. Peygamber’in de katıldığı tamirât ve tadilâtta çeşitli nedenlerden dolayı Kâbe’nin binası aslından farklı olarak biraz daha küçük tutulmuştur. Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail’in Kâbe’yi ilk inşa ettiği dönemde bugünkü “hicr” denilen kısım da Kâbe’nin içinde kalmakta idi. Burası Kâbe’den sayıldığı halde ayrı tutulduğu için bölünmüş, ayrılmış anlamında “hicr (حِجْر)” diye isimlendirilmiştir. Hz. Aişe Hz. Peygamberden *Kâbe’de namaz kılmak için izin istediğinde Hz. Peygamberimiz O’na Hicr’de namaz kılmasını söylemiş ve oranın da Kâbe’ye dâhil olduğunu belirtmiştir.*⁹⁶

1.1.5. “ZİL EVTÂD” KELİMESİ” “ذِي الْأَوْتَادِ”

“El evtâd” ‘vetid’ kelimesinin çoğuludur ki en bilinen bu rivâyettir. “Ta” harfinin fethasıyla” veted” diye de okuyanlar vardır. Kelime “tahtadan örülmüş duvar” demektir.⁹⁷ Ayrıca “Kazıklar” manasına da gelmektedir. Bu kelime bir şeyin devamlılığını ve istikrarını anlatır. Kur’ân-ı Kerîm’de وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا “*vel cibale evtada*” buyrulur dağlara da “evtâd” denilmiş olduğunu biliyoruz.⁹⁸ Kazık, kuvvetli ve sabit kılma vasıtalarından olduğu için “zül evtâd” yani kazıklar sahibi vasfi da kuvvetli ve sabit olmayı ifâde eder. Fir’avn’nın demir kazıklar edindiği, birisine azab etmek istediğinde bu kazıklara bağladığı ve azabı artırmak için yılanlar gönderdiği rivâyet edilmiştir.⁹⁹

Evtâd kelimesi sonraki asırlarda tasavvuf bilginlerince farklı şekildedeyorumlanmıştır. “Evtâd” ricâlullahtan birbirine sınıksız bağlı, biri birisiz edemeyecek kadar iç içe cem-i sahih teşkil etmiş dört kişilik bir erenler grubunun ünvanıdır.¹⁰⁰ “Evtâd” kelimesinin tefsiriyle ilgili olarak Muhammed el-Cürcânî şunları kaydeder: “Evtâd” dört kişidir. Bu kimseler doğu, batı, kuzey ve güney de bulunurlar ve manevi kazıklar hükmünde olup âlemede tasarruf sahibidirler demiştir.¹⁰¹

⁹⁶ Buhârî, “Hacc” 42; Müslim, “Hacc” 70

⁹⁷ Firuzâbâdî, *Besair*, el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Yakûb. *Besâiru Zevi’t-Temyîzi fî Letâifi’l-Kitabi’l-Azîz*, Tahkik M. Ali en-Neccâr, el-Mektebetü’l-ilmîyye, Beyrut, ts. V, 156

⁹⁸ Ahmed b. Yusuf es-Semîn, *Umdetül Hüffaz fî Tefsiri Eşrâfi’l-Elfâz*, Mektebetü’l-İ’lâm ve’l-buhûs ve’n-neşr, Trablus, 1995, IV, 2797

⁹⁹ es-Semîn, *a.g.e.*, IV, 2798

¹⁰⁰ M.Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, Nil Yayınları, İstanbul, 2010, III, 82

¹⁰¹ Muhammed el-Cürcânî, *et-Ta’rifât*, ts. y.y. s.39; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1991, s.169

1.1.6. “SEVTA AZÂB” KELİMESİ “سَوِّطَ عَذَابٍ”

“Sevt” aslında bir şeyi birbirine karıştırmak manasında mastar olup, deriden örülmüş, katları birbirine karıştırılmış olan kamçıyı ifade eden bir tabir olarak kullanılması yaygın olmuştur. Kamçı sevt olarak isimlendirilmiştir çünkü bir insana ya da hayvana onunla vurulduğu zaman kanı ile eti adeta birbirine karışmaktadır.¹⁰² Birbirini takib eden türlü türlü azabın darbeleri kamçıya benzetilerek peş peşe indirilmesi de şiddetle döğmek ve yağdırmak gibi “sabb” tabiri ile ifade olunmuştur. Azab kelimesi belirsiz kullanılmakla da her birine olan azabın farklılığına işaret edilmiştir.¹⁰³

1.1.7. “MİRSAD” KELİMESİ “الْمِرْصَادُ”

“Er-rasdü” kelime olarak bir şeyi takib etmek, izlemeye hazırlanmak anlamını ifade eder. Rasade lehü , ve terassade ,ve ersadtühü lehü , “onun için takip etti”, “onun için takip ettim” anlamında dır.¹⁰⁴ “Mirsâd” kelimesi ise gözetleme işi yapanların etrafı kolaçan ettikleri yere denir. Nebe Sûresi’nde geçen, “inne cehenneme kanet mirsada” (إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا) âyetinde belağat sanatlarından istiare-i temsiliye vardır. Anlam şöyle olur: “Seni terbiye eden ve her işini görüp gözetten Rabbin, kulları üzerinde her durumlarına şahittir ve görmektedir. Hiç bir şey ondan gizli kalmaz, tek tek her birini takip eder ve yaptıkları işe göre karşılığını eksiksiz verir. Onun için yeryüzünde kargaşayı çoğaltıp duran azgınlar, Allah’tan ve Allah’ın azabından kaçıp kurtulacaklarını sanmasınlar.¹⁰⁵

1.1.8. “TÜRÂS” KELİMESİ “التُّرَاثُ”

Aslı “vüras” olup miras demektir. “El verasetü”, “vel irsü” ölüden intikal eden, arta kalan mal için kullanılmaktadır ki “miyras”, “irs” ve “türas” şeklinde kullanımı da meşhurdur.¹⁰⁶ Zammeli olduğu için “ta” ya çevrilmiştir.¹⁰⁷ وَأَتَاكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمَّا Yani ne yetime ikramdan ne de fakire yedirmekten hoşlanmadığımız halde başkasından

¹⁰² İbn Manzur, *a.g.e.*, VII, 326

¹⁰³ M.Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IX, 196

¹⁰⁴ Rağıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.354

¹⁰⁵ M.Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IX, 197

¹⁰⁶ es-Semîn, *a.g.e.*, IV, 2829

¹⁰⁷ Rağıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.165.

miras kalan malı yiyorsunuz. “Eklen” öyle bir yiyiş yiyorsunuz ki “lemma” oburcasına doymamacasına demektir.¹⁰⁸

1.2 SÛRENİN KİRÂAT AÇISINDAN İNCELENMESİ

Kıraat-ı Âsım ve rivâyet-i Hafs üzere tilavet ettiğimiz Fecr Sûresi’ni yine bu kıraat üzere tefsir etmekteyiz. Kur’ân’ın tefsirinde murâd-ı ilâhînin ne olduğunu ifâde ederken hangi kıraat üzere olursa olsun “makâsıd-ı ilahî mutlak budur”, veya “sadece budur” ifadesi özellikle mübhem kelime ve âyetlerde yanlış olur.

Kur’ân-ı Kerîm ancak sahih (mütevâtir, meşhur) bir kıraatle doğru tefsir edilebilir. Şazz kıraatle, (apokrif kıraatle) yani hem senet bakımından sahih olmayan hem de mütevâtir kıraat şartlarından birini veya ikisini taşımayan bir kıraat üzere tefsir yapmak muradı ilahiye ters bir yoruma sebep olabilir. Tamamen asılsız olup hiçbir senet ve kaideye uymayan mevzu kıraat, tefsirde olduğu gibi telaffuzda da okuyucuyu veya müfessiri yanıltabilir, yanlış tefsire sebep olabilir, din dairesinin dışına çıkarabilir.

“Veşşef’i vel- vetri (وَالشَّفَعِ وَالْوَثْرِ)” âyetteki “el-“vetr” kelimesi; Hamza, Kisâi, Halefî, Âşir, Katâde, Talha, A’meş kıraatlerinde “vav”ın kesresi ile okunurken, diğer kıraatlarda fetha ile okunmuştur. Meşhur müfessir Âlûsî der ki; “kesra” ile “vitr” de okunmuştur. Bu Temim kabilesinin lügatidir.¹⁰⁹ Çoğunluğun kıraati fetha üzeredir. Ve bu Kureyş lügatidir. İşte çoğunluğun kıraatinin fetha ile olduğu, bunun da ancak sayı manasını ifâde ettiği için tefsirciler burada kesreli kıraatleri de bu manaya hamlederek, intikam manasını hiç itibara almamışlar; sayı ile ilgili olan çift-tek manaları üzerinde yoğunlaşmışlardır ki “şef’ ve vetr” kelimelerinin karşılıklı olarak kullanılmasında açık olan manâ da budur.”¹¹⁰

“Velleyl-i izâ yesr (وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرُ)”ın aslı “yesrî (يَسْرِي)” dir. Fâsıla için “ya (ي)” düşürülerek “râ (ر)”nın kesrası ile yetinilmiştir. Cezm edilmiş değildir. Onun için Nafî, Ebû Amr ve Ebû Câfer kıraatlerinde vasl edilir. İbn Kesir ve Yakup kıraatlerinde vakf halinde ve geçilirken “yâ (ي)” ile “yesrî (يَسْرِي)” okunulur,¹¹¹ İsrâ

¹⁰⁸ M.Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IX, 199

¹⁰⁹ Ebu Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-Keşf an vücûhi’l-kirâati’s-seb’i*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1987, II, 372

¹¹⁰ el-Âlûsî, *Ruhu’l-Meânî*, Dârü’l-Kütübü’l-ilmiyye, Beyrut, 1994, XV, 335; M. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IX, 186

¹¹¹ el-Âlûsî, *a.g.e.*, XV, 336.

gibi gece gitmek manasına “süra” ve sirâyet kökünden geniş zamandır. Gecenin gece gitmesi, gece içinde geceyi düşündürür gibi katmerli bir ifadedir.”¹¹² Beğavi tefsirinde Ahfeş’e “yâ”nın düşme sebebi sorulduğunda şöyle demiştir; Gece gitmez belki gece de gidilir ve yürünür manâsı anlaşılır demiştir.¹¹³

Bil Vâdi; Bezzi vasl ve vakf halinde “yâ”nın isbatıyla, Künbül ise sadece vasl halinde “yâ (ي)”nın isbâtıyla okumuştur.¹¹⁴

“Velâ tehadûne (وَلَا تَحَاضُونَ)” bu fiil tefa’ul babından olup aslı “tetehazzûne (وَلَا تَتَحَاضُونَ)” dir. Nâfi, İbn Kesir ve İbn Âmir kıraatlerinde “ha” (حَا)nın zammesiyle elifsiz “lâtehuddûne” okunur, Ebû Amr ve Yakup, Mücâhid, Katâde kıraatlerinde bu fiiller hep ya ile üçüncü şahıs kipi olarak “vela yükrimûne”, “vela yehüddûne”, ve “ye’külûne”,ve “yühıbbûne” وَيُحِبُّونَ şeklinde (her iki kelime de de ت,ي okunmuştur) okunur. İbrahim ve Sülemi Kisai’den rivâyetlerinde; “Tühaddûne”; Ta’nın dammesiyle okumuşlardır ki manâsı; “El Hassü”; yani “yetime ve miskine yedirmeye teşvik ve özendirme” manasındır.¹¹⁵ Diğer kurrallar “Ta” ile okumuşlardır ki burada hitab Nebi (s.a.s.) vasıtasıyla gönderildiği kavmine dir.¹¹⁶

“Kureyş lugati ile okunan bir kelime fetha ile harekelendiğinde başka bir manâ ifâde ederken yine aşere içerisinde aynı kelime kesra ile harekelenip anlam farklılıkları olabilir. Bu bazen harekede olduğu gibi bazen harfin okunuşunda da farklılık arz edebilir. Örnek: “Ebû Amr, “Lâ tukrimûne (لَا تُكْرِمُونَ)” fiilini, hem de bundan sonra gelen fiilleri yâ (ي) ile okumuştur. Bu böyledir, zira önce “insan”dan bahsedilip, bu insan sözüyle de cins ve kesret kastedilince, insan da, gâib lafzı üzere olan bir lafız olunca, “Yuhıbbûne” ve “Yukrimûne” gibi kelimeleri de, buna hamlederek yâ ile okumuştur. Ama bu fiilleri, “Tukrimune”, “Tuhâddûne (تَحَاضُونَ)”, “Te’kulûne (وَتَأْكُلُونَ)” ve “Tuhıbbûne (وَتُحِبُّونَ)” şeklinde tâ (ت) ile okuyanlara gelince, kelamın takdiri, “Ey Muhammed, onlara şöyle söyle...” şeklinde olur.”¹¹⁷

“Ekramen’i (أَكْرَمَنَ)” ve “Ehânen’i (أَهَانَنَ)”; El- Bezzi her iki fiili de vakf ve vasl halinde “Ekrameniy (أَكْرَمَنِي)” ve “Ehaneniy (أَهَانَنِي)”, yâ’nın isbatıyla okumuştur. Nâfi

¹¹² el-Âlûsî, *a.g.e.*, XV, 336; M. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IX, 189

¹¹³ Kurtûbi, *a.g.e.* XX, 29; el-Âlûsî, *a.g.e.*, cXV, 336

¹¹⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *a.g.e.*, II, 374

¹¹⁵ el-Kurtûbi, *a.g.e.*, XX, 36

¹¹⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *a.g.e.*, II, 372

¹¹⁷ Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *a.g.e.*, II, 372. er-Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 172

vaslen isbatıyla vakfen ise hazfiyla okumuştur. Ebû Amr ise vakf ve vasl halinde “yâ”nın isbatı ya da hazfiyle okumayı muhayyer bırakmıştır.¹¹⁸

“Fe Kadera aleyhi rizkahü (فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ)”; Ebû Câfer, İsa, ve İbn-i Âmir ; “Fe Kaddera” şeklinde “dal (د)”ın şeddesi ile okumuştur ki; bundan kasıt mübalağadır. Yani mübalağa için şeddeli okumuştur. Diğer kurrular tahfif ile okumuşlardır ki ikisinin de manâsı “rızk” ta daraltmayı ifâde eder.¹¹⁹

“La yüazzibü azabehü ehad ve la yüsikü vesakahü ehad”;

(لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ), (وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ) Kırâat-ı aşera imamlarından Yakub “za”nın fethasıyla; “yüazzebü” diye okumuştur. “Yüsikü (يُوثِقُ)”; fiilini ise “Ta”nın fethasıyla “tesikü” diye okumuştur. Yakub’un bu şekilde okuması şu manaya mebnidir. Zamir kâfir insana mercidir; “Yetezekkerü’l insânü (يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ)”; Ona kendisinin yaptığı azâbı kimse yapamaz, onu zincir ve bukağılara kimse vuramaz ancak bunu kendisine küfür ve inadı yapmıştır.¹²⁰

1.3. SÛRENİN BELAĞAT AÇISINDAN İNCELENMESİ

Fecr Süresi’nde birçok belağat, fesâhat, beyan ve durûbu emsal örnekleri vardır. Sûredeki bazı belagat sanatlarını burada zikredeceğiz.

2. Âyet: Tenkir: Belirli bir manaya delalet etmeksizin kendi cinsi içerisinde şayi, yaygın genel bir anlam ifade eden belirsiz isimler için kullanılır.¹²¹

“ve leyâlin aşrin:(وَلَيَالٍ عَشْرٍ) Yüceliğine delâlet etmek için zira bu faziletler hususiyetler yalnız bu on günün içindedir. Bundan dolayı Rabb Teâlâ on geceye yemin etmiştir. Hacc menâsiki, Arafat, Müzdelife, Mina, Arefe, Kurban Bayramı günü gibi.

3. Âyet: Tıbak: Anlam bakımından aralarında zıtlık bulunan kelimelerin bir ibarede uyum içinde yer almasıdır. Bunlar iki isim ya da iki fiil olabilir.¹²²Şef ve vetr kelimelerinde olduğu gibi. “Veşşef’i ve’l vetri” (وَالشَّفَعُ وَالْوَتْرُ)

5. Âyet: İstifhâm-ı Takrîri: Muhatabı kendisine sorulan konuyu kabul etmeye sevk etmek demektir.¹²³

¹¹⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *a.g.e.*, II. 374.

¹¹⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *a.g.e.*, II. 372.

¹²⁰ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s.503

¹²¹ Halil İ. Kaçar, M.Ü. İ.F. Dergisi, 2005/2 s.166.

¹²² Mustafa Emin, *El Belağatül Vadiha*, İstanbul, Kahraman yay., 1984, s.281., Ahmed Haşimi, *Cevahirül Belağa*, Kahraman Yay. İstanbul, 1984, s.366.

¹²³ Ali Akbulut, *Belağat*, İstanbul, M. Ü. İlahiyat F. V. Yay. s.75.

“Hel fi zâlike kase mün lizîy hicrin” (هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِذِي حِجْرٍ) : Kendisine yemin edilenlerin akıl sahipleri nezdindeki yemine değerliliğine ve yemin edilen şeylerin Allah (c.c.) nezdindeki önemlerine vurgu yapmak için.

5. Âyet :Tenvin: Kelimenin sonunu (n) ile okutan işaret.¹²⁴ hicrün: Azâmetine delalet etmek için hükemâdan bazısı “kalb için akıl, ruh için cesed” mesâbesindedir demişlerdir. Akıllı olmayan kalp hayvanlardaki kalp gibidir, yani ölüdür.

15.16.Âyet: el-Mükâbeletü: Bir ifadede birbirine karşıt olmayanları zikrettikten sonra aynı sıraya göre bunların karşıtlarını zikretmektir.¹²⁵

“fe emmel insanü izâ mebtelâhü” (فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ) ile

“ve emma iza mebtelâhü” (وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ) arasında rızkın genişliği ile darlığı ve ikram ile ihânet arasında.

22. 25.26. Cinas-ı İştikak: Kök harfleri itibariyle iki lafzın aynı olmasıdır.¹²⁶

“La yüazzibü azabehü” (لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ) , ve “velâ yûsikü vesâkahü” (وَلَا يُوثِقُ) arasında.

“yetezekkerü” (يَتَذَكَّرُ) ile ,

“ez-zikrâ:(الذِّكْرَى) kelimeleri arasında cinas-ı iştikak sanatları vardır.

29. Âyet: el-İzâfetü li't-teşrîf: Muzafın değerini artırmak için kendisinden daha değerli olan muzafın ileyhe izafe etmektir.

“Fedhülî fi ‘ibâdî” (فَأَدْخُلِي فِي عِبَادِي) .¹²⁷ de olduğu gibi.

¹²⁴ R. Selçuk Uysal, *Belağat ve Edebi Sanatlar Lüğati*, Doğu Kitabevi, İstanbul,2010,s.200.

¹²⁵ Celaleddin Muhammed b.Abdurrahman el-Hatib el Kazvini, *el-İzah Fi Ulümi'l-Belağat*, Kahire , ts., 2,341-343., Ahmed Haşimi,a.g.e.,s.367.

¹²⁶ Ali Akbulut, a.g.e. s.304.

¹²⁷ Muhammed eş-Şafî, a.g.e. XXXI, 441-443

İKİNCİ BÖLÜM

FECR SÛRESİ'NİN ANA KONULARI

2.1. SÛRENİN ANA KONULARI

Allah Teâlâ katında önemli oldukları anlaşılan “ve’l-fecr-i (وَالْفَجْرِ)”, “ve leyâlin aşr’in (وَلَيَالٍ عَشْرٍ)”, “ve ş-şef’i (وَالشَّفْعِ)”, “ve’l vetri (وَالْوَتْرِ)”, “li zî hicrin (لِذِي حِجْرٍ)” ifadeleriyle yeminle başlayan Fecr Sûresi’nde daha önce yaşamış olan kavimlerin, milletlerin kendilerine rehber olarak gönderilen peygamberlerine itaat etmedikleri, peygamberlerinin uyarılarını dinlemedikleri, karşı çıktıkları, aralarında fesadı çoğalttıkları için helâk oldukları anlatılır. İnsanın başıboş yaratılmadığı, bir gaye ile imtihan için “yeryüzünde Allah’ın halifesi olarak görevlendirildiği”¹²⁸ ifâde edilir. Dünya nimetlerinin insana verilip verilmemesi bir imtihan olduğu gibi, sonu hayırlı olmayan bir nimetin başa bela olacağı, bazen nimetin elden alınmasının (veya hiç verilmemesinin) nimet olduğu, ancak insanın bunu idrak edemediği vurgulanır.

Sosyal hiyerarşide kuvvetin ve kuvvetlinin üstünlüğünün haksızlıklara sebep olabileceği, hakkın üstünlüğünün toplum huzuru için şart olduğu, yetimlerin mirastan yoksun bırakılışı nazara verilerek anlatılır. İnsan ve kâinat için Her an yaklaşımakta olan akıbetin kaçınılmaz olduğu, mutlaka mükâfat ve mücazâtın takdir edilen şekliyle tecelli edeceği, son pişmanlığın faydasız olduğu özetlenir. Allah’ın (c.c.) va’dinden dönmeyeceği, mutlaka cennet ve cehennemin hak edenlere va’d edilen şekliyle yaklaştırılacağı, layık olanın Cennet’e, hak edenin ise cehenneme konulacağı, Allah’ın (c.c) râzı olduğu kimselerin cennetime gir! hitâbıyla karşılaşacakları en beliğ bir şekilde anlatılmıştır.

2.1.1. ON GECE “وَلَيَالٍ عَشْرٍ”

Fecr Sûresi’nde geçen “on gece” ifadesi ile ilgili tefsirlerde şunlar kaydedilmektedir: “Kur’ân da geçen bu ifâde hakkında değişik rivâyetler vârid olmuştur. Zilhiccenin ilk on gecesini, muharrem’in ilk on gecesini veya ramazanın son on gecesini diyenler de olmuştur. Ama bu şekilde mutlak zikredilmesi daha manalı ve daha tesirlidir. On geceden muradın ne olduğunu ancak Allah bilmektedir. Âyetin

---

¹²⁸ Bakara, 2/30

akışı içerisinde gecelere hususi bir şahsiyet verilmektedir. Kur'ân'ın uçuşan ifadelerinin gerisinde gecelerin ruh sahibi birer canlı varlık olduğunu, bizi kucakladığını, bizim de onu kucakladığımızı hisseder gibi oluyoruz.”¹²⁹

Peygamber (s.a.s.)'in Rabbinden rivâyet ettiği bir hadîs-i kutsîde; “*Gecenin üçte ikisi geçince Allah (c.c.) yeryüzü semasına iner ve nida eder; Duâ eden yok mu? Duasına icâbet edeyim, bağışlanma dileyen yokmu? Bağışlayayım. Hasta olan yok mu? Şifa vereyim. Herhangi bir derdi olan yokmu? Nâgah bir perde açayım.*”¹³⁰ Buyurmaktadır.

2.1.2. AKIL SAHİPLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Allah Teâlâ Fecr Sûresi'nde “Sabaha, on geceye, teke ve çifte, akıp giden geceye, yemin ettikten sonra bu yeminlerde akıl sahipleri için “bir yemin değeri vardır. Öyle değil mi?” diye sormaktadır. O halde kimdir bu akıl sahipleri? Ve özellikleri nelerdir?

Akıl sahipleri kâinatta Allah Teâlâ'nın her bir icraatından ve tasarrufundan ibret alanlar ve hikmet arayanlarolarak ifade edilmektedir. Âyet-i kerîmede “*O halde sözü dinleyip sonra da en güzelini tatbik eden kullarımı müjdele! İşte onlardır Allah'ın hidâyetine mazhar olanlar ve işte onlardır akl-ı selim sahibi olanlar.*”¹³¹ Buyrulmaktadır. Burada söz dinlemenin, Allah'ın (c.c) emirlerine itaat etmenin ehemmiyetini görüyoruz.¹³² Yine “*Görmüyor musun ki? Allah gökten bir su indirir de onu yerdeki birtakım kaynaklara sevk edip depolar. Sonra da onunla rengârenk çeşit çeşit ekinler çıkarır. Daha sonra onlar kurur, sen onu sararmış vaziyette görürsün. Sonra da onu kuru bir kırıntı yapar. Elbette bunda akl-ı selim sahibi olanların alacağı ibretler vardır.*”¹³³ Akıl sahiplerinin en önemli özelliklerinden biride iman etme, takva ehli olma ve sâlih amel yapma olarak belirtilirken akıbetlerinin ebedi kalacakları cennet olacağı vurgulanmıştır. Ayet-i kerîmede “*Ey iman etmiş kullarım! Allah'a karşı gelmekten, ileride de hep sakının ki böyle bir azaptan korunasınız. İşte Allah size gerçekleri hatırlatan bir kitap indirdi, bir elçi gönderdi. Allah'ın nurlar saçan, yollar açan âyetlerini sizlere okuyor ki iman edip makbul ve güzel işler yapanları karanlıklardan aydınlığa çıkarırsın. Kim Allah'a iman eder, makbul ve güzel işler yaparsa, Allah onları, hem de devamlı kalmak*

¹²⁹ Seyyid Kutüb, *Fi Zılâl-il Kur'ân*, Dâr- eş şeruk yay. Beyrut, 1988, 6 /3902,3903

¹³⁰ Buharî, “Teheccüd”, 14; Müslim, “Salâtü'l-müsafirîn”, 168-172; Müsned, II, 264

¹³¹ Zümer, 39/18

¹³² en-Neseffî, *a.g.e.*, s.1034

¹³³ Zümer, 39/21

üzere, içinden ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. Allah böyle kuluna gerçekten pek güzel nasip ihsan eder.”¹³⁴ Âyeti ile akıl sahiplerinden maksadın ne olduğu tam olarak anlaşılmaktadır.

2.1.3. HELÂK EDİLEN KAVİMLERİN HELÂK SEBEPLERİ

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿١﴾ إِرْمَ دَاثِ الْعِمَادِ ﴿٢﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٣﴾
وَتَمُودَ الَّذِينَ جَانَبُوا السَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٤﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَانِ ﴿٥﴾ الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿٦﴾
فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿٧﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿٨﴾ إِنَّ رَبَّكَ لِبَالِمٍ صَادٍ ﴿٩﴾

Fecr Sûresi'nin altıncı âyetinden ondördüncü âyetine kadar Allah Teâlâ Âd, Semûd, İrem ve Fir'avn kavimlerinin musibetlerle helak edildiklerini belirtmektedir. Biz de helake sebep olan konuları birkaç ana başlıkta inceleyeceğiz.

Kur'ân-ı Kerîm'de helâk edilen kavimlerin helâk edilme sebepleri özel ve genel olarak farklı şekillerde anlatılmaktadır. Özelde her kavmin muâmelâtında farzların terki ve haramların irtikâbı arttıkça helâk edilmişlerdir. Genelde ise beş sebepten dolayı kavimler helâka uğramışlardır.

a- Rabbimiz (c.c) hakkında su-i zan etmek:

“وَدَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي...”

“İşte Rabbiniz hakkında beslediğiniz bu kötü zandır ki sizi mahvetti de, o yüzden hüsrana uğrayanlardan oldunuz.”¹³⁵

b- Peygamberlerini ve onların getirdikleri ilâhi emirleri hafife almak:

“وَلَقَدْ اسْتَهْزَأُ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ...”

“Senden önce de nice peygamberlerle alay edilmişti. Fakat alay ettikleri gerçek, o maskaralık edenlerin üzerine inip her taraflarından sararak mahvetti.”¹³⁶

c- Toplumun helâk olmasını engelleyecek bir zümrenin bulunmaması:

¹³⁴ Talak, 65/10-11

¹³⁵ Fussilet, 41/23

¹³⁶ En'âm, 6/10

“فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةَ يَتَهُونَ عَنْ...”

“Sizden önceki nesillerde, dünyada fesat ve düzensizliği menedecek, böylece onları helâk olmaktan koruyacak idrâk ve fazilet sahipleri bulunmalı değil miydi? Onların içinden görevlerini yaptıklarından ötürü kurtardığımız az kimse var. Zalimler ise içinde buldukları refahın ardına düştüler. Doğrusu onlar suçlu kimselerdi.”¹³⁷

d.Merhamete layık olma hakkını kaybetmek:

“كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ...”

“İşte böyle oldu! Sonra bütün bunları, başka bir topluma miras bıraktık. Merhamete lâayık olma haklarını kaybettiklerinden, perişan hallerine gök de ağlamadı, yer de ağlamadı. Artık onlara yeni bir mühlet de verilmedi.”¹³⁸

e.Bu merhaleleri kat edip tövbe etmeden (ve tövbe etmemek), zulüm yüklenmiş bir vaziyette ölmek:

“وَعَنْتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ”

“Bütün yüzler, hayatın ve hâkimiyetin tam mânasıyla sahibi olan Hayy-u Kayyûm'a (c.c.) baş eğmiştir. Zulüm yüklenerek gelen, gerçekten perişan olmuştur.”¹³⁹

2.1.4. ALLAH'IN KULLARINI BOLLUK VE DARLIK İLE İMTİHANI

İnsanoğlu yeryüzünde her an imtihan edilmektedir. Yüce Rabbimiz; “*Biliniz ki, mallarınız ve evlatlarınız sadece birer imtihan konusudur. Büyük mükâfat ise, âhirette Allâh'ın (c.c.) nezdindedir,*”¹⁴⁰ buyururken, yine bir başka âyet-i kerîmede; “*Böylece Sizi birbirinizle imtihan ediyoruz: bakalım buna sabredebek misiniz, Sabredemeyecek misiniz? Rabbin zaten her şeyi görmektedir.*”¹⁴¹ İfâdesiyle de insanoğlunun hayatını devam ettirdiği müddetçe çeşitli şeylerle imtihan edileceği üzerinde durulmaktadır.

¹³⁷ Hûd, 11/116

¹³⁸ Duhân, 44/28-29

¹³⁹ Tâ Hâ, 20/111

¹⁴⁰ Enfâl, 8/28

¹⁴¹ Furkân, 25/20.

Hız. Peygamber (s.a.s.); “Her ümmet için bir imtihan vesilesi vardır, benim ümmetimin imtihanı ise mal hususunda olacaktır,”¹⁴² buyururken, aynı zamanda varlık ve yoklukla imtihanın çetinliğine ve sürekliliğine de vurgu yapmıştır.

Elmalılı M. Hamdi Yazır bu konu ile ilgili şöyle der: “Ebû’s Suûd ve ona uyararak Âlusi “Fe ekramehû” ona ikram eder cümlesinin başındaki “fa”yı tefsiriyye saymış çünkü ikram etmek ile nimete boğmak, imtihan etmekle muradın aynıdır, demişlerse de kanaatimizce bu doğru değildir. Bu “fa” sebebiyye olmalıdır, zira maksat mutlak ikram ve nimetlendirme değil, imtihan etmek ve yükümlü tutmak hikmeti ile kayıtlı ikram ve nimetlendirmedir. Bundan dolayıdır ki iki ikram arasında fark vardır. İnsana dünyada olan ikram ve nimetin böyle imtihan hikmetiyle olduğu bunun ise hesap ve sorumluluğu ağır olduğu halde gafil insan onu düşünmez de “Rabbim bana ikram etti (فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِي)” der. Kayıtsız şartsız mutlak surette kendisine ikramda bulunulmuş gibi haz duyar sevinir. Bundan dolayı sorumluluğunu hesaba katmadan zevk ve eğlenceye, taşkınlık ve fesada dalar, nankörlük yapıp hüsrana uğrar.”¹⁴³

“Ama yine denemek için nasibini daraltınca O: Rabbim beni zelil, perişan etti! der. (فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِي)”¹⁴⁴ Rızık az da olsa yine şükürünün bilinmesi gerektiğini ve azın kıymetini bilmeyenin, çoğun kıymetini de bilmeyeceğini fark etmeyerek rızık darlığını kendisine sırf bir horluk ve hakaret kabul eder de Rabbinin diğer nimetlerini hiç hesaba katmaz.”¹⁴⁵

Allah Teâlâ kullarını hem varlıkla hem de yoklukla sınamakta ve imtihan etmektedir. “Dilediğine kız evlat, dilediğine erkek evlat verir yahut kızlı oğlanlı olarak her iki cinsten karma yapar. Dilediğini de kısır bırakır. O her şeyi mükemmel bilir, her şeye kadirdir.

(أَوْ يُرَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ...)¹⁴⁶; bunların hepside imtihan amaçlıdır.

¹⁴² Tirmizî, “Zühd”, 26; İbn Hanbel, IV, 160.

¹⁴³ M. Hamdi Yazır, a.g.e., IX, 197

¹⁴⁴ Fecr, 89/16

¹⁴⁵ M.Hamdi Yazır, a.g.e., IX, 198

¹⁴⁶ Şûrâ, 42/50

2.1.5. YETİM HAKKI

كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ.

Câhiliyye döneminde zayıf olan, kendisini müdafaa edemeyen zümreler (ör: kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar, köleler, yetimler) sürekli sömürülür, bunlara zulmedilirdi. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir insanın başka birine zulmetmesinin haram olduğunu öğretti. Bu sınıflar içinde yetimler korunmasız olduklarından dolayı haklarına en çok dikkat edilmesi gereken sınıf olarak dikkat çekmektedir. Buna binâen Kur’ân’ı Kerîm ve Hz. Peygamber yetim hakkına özel vurgu yapmıştır.

Rabbimiz “Bülüş çağına ermeyen yetimin malına, en güzel tarzdan başka bir şekilde yaklaşmayın! Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluk gerektirir. (... إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا)”¹⁴⁷ Buyurmaktadır. Ve keza öksüzler için de durum böyledir “Sana yetimler hakkında da soru sorarlar, de ki: Onların gerek kendilerini, gerek mallarını iyileştirip geliştirmek, elbette hayırlı bir iştir. Eğer onlara sahip çıkmak için kendileriyle beraber oturmak isterseniz bu da mümkündür; zira onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah kimin iyileştirme gayesi güttüğünü kimin de işi bozmayı düşündüğünü çok iyi bilir. Şayet Allah dileseydi sizi zora koşardı. Muhakkak ki Allah üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁴⁸ “Yetimlere mallarını verin, Temizi verip murdarı almayın, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü böyle yapmanız gerçekten büyük bir günahdır.”¹⁴⁹

Özellikle zenginlerin yetim malını kursaklarından geçirmemeleri hususunda net ifadeler vardır. “Yetimleri evlenme çağına gelene kadar gözetip deneyin! Akılca olgunlaştıklarını görürseniz mallarını kendilerine teslim edin! Büyüyünce ellerine alacakları düşüncesiyle o malları israfla tüketmeyin! İhtiyacı olmayan veli, yetim malına tenezzül etmesin. Muhtaç olan ise meşru surette, ihtiyaç ve emeğine uygun olarak yararlı olsun. Onlara mallarını teslim ettiğinizde bunu şahitlerle tespit ettirin! Allah hesap sorandır ve O’nun hesap sorması kâfidir.”¹⁵⁰ (إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ) ”ظَلْمًا” “Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, aslında karınları dolusu ateş yerler.

¹⁴⁷ İsrâ, 17/34

¹⁴⁸ Bakara, 2/220

¹⁴⁹ Nisâ, 4/2

¹⁵⁰ Nisâ, 4/6

Onlar yarın harıl harıl yanan bir ateşe gireceklerdir."¹⁵¹ Âyeti de yetim malını kasıtlı olarak yiyerek, geriye bir şey bırakmayanların, aslında karınlarına ateş doldurduklarını ve bir gün gelip mutlaka o ateşe gireceklerini haber vermektedir.

Hz Peygamber (s.a.s.) bir hadis-i şeriflerinde *"Bir kimse üç yetimin ihtiyaçlarını görüp gözetirse, gündüzü oruç, geceyi ibadetle geçiren kimse gibidir. (işaret parmağıyla orta parmağını birbirinden ayırarak) Kıyamet günü biz onunla işte böylece beraber olacağız."*¹⁵² Diyerek, yetim kimseye verdiği değeri ifade etmiştir.

2.1.6. KİYÂMET GÜNÜ (يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

Kıyâmet (القيامة) kelimesi manâ olarak "kıyâm, kalkış, ayaklanma, ayağa dikilmek" anlamındadır. Bu kalkış ve ayağa dikilme, mahşerin ilk gününü ifâde eder. İnsanların hesaba çekilecekleri mahşer meydanında toplanmak için, kabirlerinden kaldırılması kıyametin adıdır. Bu kelime yer ve göğün her- ü merc olmasını, bu dünyanın var olan dengesinin, düzeninin yıkılmasını, sonunda yeniden yaratılışını ve yeniden canlanmayı ifâde eder.¹⁵³

İnsanlar arasında kıyâmet denilince ilk soru; Kıyametin ne zaman kopacağıdır. Kur'ân'da kıyâmet ana hatlarıyla şöyle anlatılır: *Sana kıyametin ne zaman geleceğini sorarlar. De ki: Onun ne zaman geleceğine dair bilgi yalnız Rabbimin nezdindedir. Vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O kıyâmet öyle bir meseledir ki, ne göklerde ve ne de yerde ona tahammül edecek hiç kimse yoktur!"*O size ansızın gelecektir. Sen sanki onu biliyormuşsun gibi onu sana soruyorlar. De ki: "Ona dair gerçek bilgi yalnız Allah'ın nezdindedir; ama insanların çoğu bunu bilmezler."¹⁵⁴ Kıyâmet alâmetleri ne zaman belirecek diyenlere yine Kur'ân'ın cevabı şöyledir: *"Yoksa onlar, kıyametin kendilerine ansızın gelmesini mi gözlüyorlar? Zaten alâmetleri geldi bile! Ama kıyâmet gelip çattıktan sonra, ibret almaları neye yarar ki!"*¹⁵⁵ Kıyâmet saati tüm insanlar buluşturulacak, hesap görülecektir. *"Daha*

¹⁵¹ Nisâ, 4/10

¹⁵² İbn Mâce, "Edeb", 6

¹⁵³ Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s.691

¹⁵⁴ Ârâf, 7/187

¹⁵⁵ Muhammed, 47/18

doğrusu, onların asıl buluşma zamanları, kıyâmet saatidir. Kıyâmet saatinin dehşeti ise tarif edilemeyecek kadar müthiş ve acıdır!”¹⁵⁶

Bu âyetlerde kıyâmetin vaktinin ve vukûnun Yüce Allah’ın ilminde olduğu ve kıyâmet saatinin çok dehşetli olacağı vurgulanmaktadır.

İnsanların dünya hayatlarında yaptıklarının yazılı olduğu amel defterleri de kıyâmet günü ortaya dökülecek, gizli saklı bir şey kalmayacaktır. Kur’ân’da bu hususta şöyle buyrulur: *“Her insanın vebalini, kendi nefesine bağladık, (her insan yaptıklarına göre muamele görür). Nitekim kıyâmet günü önüne açılan bir defter çıkaracağız.”¹⁵⁷* Bir diğer âyette yine *“Şöyle deriz ona: “Defterini oku! Bugün muhasebeci olarak kendi işini görmeye kendin yetersin!”¹⁵⁸* ifâdesi vardır.

Bu âyetlerde kıyâmetin ansızın gerçekleşeceği ve her insanın amellerinin kendi akıbetini belirleme adına yeterli olacağı ifâde edilmiştir.

Ayrıca kıyâmet vaktinde her şey yerle bir edilecek, yeniden bir düzen kurulacaktır, bunu en açık ifâde eden âyet şöyledir. *“Hiç bir şehir yoktur ki kıyâmet gününden önce Biz orayı imha etmeyelim veya şiddetli bir azaba uğratmayalım. Bu, kitapta (Levh-i Mahfûz) yazılıdır.”¹⁵⁹*

Sûrede kıyâmet âyetlerinin hemen sonrasında cennet ve cehennem tasvirleri, ehl-i cennet ve ehl-i cehennem olanlar anlatılmaktadır. *“Allah kimi doğru yola iletirse işte doğru yolda olan odur. Kimi şaşırtırsa, artık Allah’tan başka ona hâmi ve yardımcı bulamazsın. Kıyâmet günü onları kör, sağır ve dilsiz olarak yüzükoyun haşrederiz. Varacakları yer cehennemdir. Onun ateşi zayıfladıkça alevlerini artırırız.”¹⁶⁰* Yine cehennem halkı hakkında, *“İşte onların cezaları budur! Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr ediyorlar ve: “Bir kemik yığını ve ufalanan kırıntı haline geldikten sonra mı biz diriltilip yeniden yaratılacağız!” diye dinle alay ediyorlardı.”¹⁶¹* Allah’tan ve Kur’ân’dan yüz çevirenlerin hali ise; *“Ama kim Benim zikrimden yüz çevirirse kitabımı dinlemez ve Beni anmaktan gaflet ederse, ona sıkıntılı bir hayat vardır ve Biz onu kıyâmet günü kör olarak diriltir, duruşmaya getiririz.”¹⁶²* Şeklinde anlatılmaktadır. *“Ya Rabbî,” der, “Ben gözleri gören biri*

---

¹⁵⁶ Kamer, 54/46

¹⁵⁷ İsrâ, 17/13

¹⁵⁸ İsrâ, 17/14

¹⁵⁹ İsrâ, 17/58

¹⁶⁰ İsrâ, 17/97

¹⁶¹ İsrâ, 17/98

¹⁶² Tâ Hâ, 20/124

olduğum halde neden beni kör olarak haşrettin?”¹⁶³ Der. “Buyurur ki; “Bu böyledir. Nasıl âyetlerimiz sana geldiğinde sen onları unuttuysan, bu gün de sen öyle unutulur, bir kenara atılırsın.”¹⁶⁴Denilir.

Mahşerde ameller tartıya konulacak ve adalet terazilerinde tartılacaktır. Bu tartılma ise şu ayeti kerime ile ifade edilmiştir. “*Biz kıyâmet gününe mahsus, öyle doğru ve hassas teraziler koyacağız ki, hiçbir kimseye zerre kadar haksızlık edilmez. Hardal tanesi ağırlığınca da olsa, yapılan iyi veya kötü işi oraya getirip tartarız. Hesap görücü olarak Biz fazlasıyla yeteriz.*”¹⁶⁵

Müttaki kullar ayeti kerimelerde saygı ve haşyetleri öne çıkarılarak anlatılır. “*O müttakiler, görmedikleri halde Rab'lerini gıyâbında tazim eder ve hem de kıyametten, o duruşma saatinden korkup titrerler.*”¹⁶⁶, ifâdeleri ile zikredilir. Dabbet’ül arz var mıdır? Nedir? diye soranlara âyetin ifadesi ile “*Kıyâmet hakkındaki sözün gerçekleşme zamanı yaklaşıncaya onlara yerden bir dabbe (canlı) çıkarırız. O da insanların bizim âyetlerimize, (özellikle kıyamete dair âyetlerimize) inanmadıklarını söyler.*”¹⁶⁷

Her milletin küfür içinde olanları elebaşları bir araya getirilir tâbileri tarafından ayakların altına alınmak ve aşağı kılınmak istenir. Bu hâdise “*O büyük duruşma günü, her ümmetten âyetlerimizi yalan sayan birer cemaat toplarız, onlar bir araya getirilip Allah'ın huzuruna sevk olunurlar.*”¹⁶⁸ âyeti ile anlatılır.

Müşriklerin, kâfirlerin ellerinin kelepçeleneceği anlatılır, “*Büyük duruşmanın olacağı kıyâmet gününde elleri kelepçeli olduğundan, kendisini en şerefli uzvu olan yüzü ile azaptan korumak için çabalayan kimsenin hali ile güven içinde olan müminin durumu hiç bir olur mu? Zalimlere: “Kazandığınız şeylerin meyvesini tadın bakalım!”*” denilir.¹⁶⁹

---

¹⁶³ Tâ Hâ, 20/125

¹⁶⁴ Tâ Hâ, 20/126

¹⁶⁵ Enbiyâ, 21/47

¹⁶⁶ Enbiyâ, 21/49

¹⁶⁷ Neml, 27/82.

¹⁶⁸ Neml, 27/83.

¹⁶⁹ Zümer, 39/24.

İnsanın dünyada yaşadığı vakit zannettiğinin aksine çok kısadır. Bu âyet-i kerîmede şöyle ifâde edilir; “*Kıyâmet günü Allah hepsini bir araya toplayacak. Dünyada, gündüzün ancak bir saati kadar yaşamış gibi gelecek kendilerine. O şekilde ki sadece birbirlerini görünce tanıyacakları kadar yaşadıklarını sanacaklar. Allah'a kavuşmayı yalan sayıp da doğru yolu tutmamış olanlar, en büyük kayba uğramışlardır.*”¹⁷⁰

Allah (c.c) âdil-i mutlaktır, adaleti sever ve adalet edecektir, bu da; “*Gerçekleşeceğinden hiçbir şüphe bulunmayan o kıyâmet gününde, kendilerini bir araya topladığımız ve her şahsa, yaptığının karşılığının tam verilip, asla haksızlığa uğratılmadığı o gün gelince halleri ne olacak? (كَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ)*”¹⁷¹ âyeti ile sabittir.

Allah’a verdikleri sözden cayanlara gelince ise; “*Önemsiz bir menfaat karşılığında, Allah'a verdikleri ahdi ve yeminlerini bozanların ahirette hiçbir nasipleri yoktur. Kıyâmet günü Allah onlarla konuşmayacak. Onların yüzlerine bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onların hakkı çok acı bir azaptır.*”¹⁷² Şeklindeki âyette açıkça ihtar ve nezr edilmiştir.

2.2. SÜREDE GEÇEN NEFİS MERTEBELERİ

Allah Teâlâ Kur’ân-ı Hâkim’de nefsi şu üç sıfatla zikretmiştir:

1) Nefs-i emmâre, üzeri yoğun ve kalın perdelerle örtülü nefis olarak tarif edilmiştir.¹⁷³ (إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ) âyeti kerîmesi nefsin bu makamına işaret etmektedir: “*Muhakkak ki nefis, devamlı fenalığı ister, emreder.*”¹⁷⁴

2) Nefs-i levvâme; üzeri hafif ve ince perdelerle kapalı nefis olarak tarif edilmiştir.¹⁷⁵ (لَا أُقْسِمُ بِبَيْتِ الْفَيْيَامَةِ), (وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ) “*Kıyâmet günü hakkı için ve*

¹⁷⁰ Yunus, 10/45.

¹⁷¹ Âl-i İmran, 3/25

¹⁷² Âl-i İmran, 3/77

¹⁷³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul,1991 s.369

¹⁷⁴ Yusuf, 12/53

¹⁷⁵ Uludağ, *a.g.e.*, s.369

devamlı kendisini eleştirip kusurlarından pişmanlık duyan ruhlar hakkı için... ”¹⁷⁶âyetinde anlatılmaktadır.

3) Nefs-i mutmeinne; (اَرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكَ) “Ey gönül! Huzuruna ermiş ruh! (sükûnete ve ilâhi huzura kavuşmuş) nefis, Rabbine dön ”¹⁷⁷âyetinde anlatılmaktadır. Bunu sûrede geçtiği üzere genişçe ele alacağız.

Lügatte bir şeyin nefsi demek, o şeyin varlığı (ve kendisi) demektir. Sûfiler nefis sözünü kullandıkları zaman bu kelime ile ne bir şeyin varlığını (vucud) ne de vaz’ olunmuş kalıbı (cismi) kastederler. Onların nefis kelimesinden muradı, kula ait vasıflardan (halis ve sıhhatli değil de) illetli olanları, insanın fena(mezmûm) huy ve fiilleridir.¹⁷⁸ Nefs, insanın ruh ve beden birleşimi olan bütünlüğü olarak kullanılmış olduğu söylenebilir. ¹⁷⁹ Necm Sûresi’nde “O iyiler, ufak kusur ve günahlardan olmasa da, büyük günahlardan, aşikâr hayâsızlıklardan kaçınırlar. Senin Rabbinin mağfireti boldur. O sizi topraktan yaratırken ve siz annelerinizin karınlarında döl halinde iken mayanızın ne olduğunu gayet iyi bilir. Öyleyse kendinizi temize çıkarmayın, övünüp durmayın! Çünkü kimin Allah’ı daha çok sayıp O’na karşı gelmekten sakındığını O çok iyi bilmektedir.”¹⁸⁰ buyrulur. Bu âyetin tefsirinde Elmalılı Hamdi Yazır, nefisleri temize çıkarmanın, insanın kendisini hiç günahsız, kusursuz, tertemiz addederek övmek olduğunu söylüyor.¹⁸¹ Nefs, kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latife, bu anlamdaki nefis kişinin en büyük düşmanı olduğundan onu ezmek, kırmak ve mücadele kılıcı ile katletmek gerekir. Bunun için riyazet yapılır, çile çıkarılır. Buna nefis-i emmâre ya da nefis-i şehvânide denir.¹⁸²

2.2.1. NEFS-İ MUTMEİNNE

Nurlu perdelerin ağırlıkta olduğu nefis¹⁸³; Nefs’in bu mertebede makâmı, ilim mazharı olan “sır”dır. Bu makamın eserleri ve gâlip sıfatları cömertlik, tevekkül,

¹⁷⁶ Kıyâme, 75/1-2

¹⁷⁷ Şihâbüddin Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf*, (trc.) Dr.Dilâver Selvi, Ankara: Semerkant yay. 2000, s.587.

¹⁷⁸ Süleyman Uludağ, *Kuşeyrî Risalesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1978, s.182

¹⁷⁹ Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzâlî*, İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1994, s.146.

¹⁸⁰ Necm, 53/32

¹⁸¹ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, VII, 318

¹⁸² Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s.368

¹⁸³ Süleyman Uludağ, *a.g.e.* s.368-369

alçak gönüllülük, ibadet, şükür, rıza ve ihsandır. Bu makamın seyri Allah ile yolculuk anlamına gelen (seyr-maallah)'tır. Nitekim Hakk Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de, bu makâm ehlini; “*Nerede olursanız olun O, sizinle beraberdir*”¹⁸⁴ buyurarak şereflendirmiştir. Bu mertebede tevhîd-i sıfat son bulur.¹⁸⁵

Nâtık nefsin hayvani ve şehvani nefsin hükmünden tamamıyla kurtulup, kulluk makamına ulaşır, şehvetleri büsbütün unutmuş olması, dolayısıyla ilahi nura kavuşmuş bulunması.¹⁸⁶

“Sahibi huzura eren nefistir. Söz konusu kötü arzuları tamamen unutan, manevi makamları aşmak için tüm varlığını bu işe adayan nefis'tir.”¹⁸⁷ “Bu nefsin dördüncü makamıdır. Bu makamda kalp her şeyden emin olmuştur. Allah'a doğru giden bu nefis sahibinin kalbi tam ve gerçek bir inanışa sahiptir. Şeriatın bazı sırlarını elde etmiş, cömertlik, doğruluk, yumuşak huyluluk, güler yüzlülük, tatlı dillilik gibi güzel sıfatları kazanmıştır. Daima tevekkül, tefviz, teslim, sabır, rıza halleri içindedir. Kalbi her an huzur ve sükûn içinde şükür ve sena eder. Kusurları örter hataları bağışlar, İslâm'ın emirlerinden zerre kadar ayrılmaz, Allah'ın izni ile bir takım keşif ve ilhamlara sahiptir.”¹⁸⁸

“*Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabbinden razı, O senden razı olarak dön Rabbine! Sen de katıl has kullarımın içine, gir cennetime!*”¹⁸⁹ “Böyle bir hitabın mazharı; “Gir sâlih kullarımın arasına, gir cennetime. İltifat ve teveccühleriyle istikbal edilir. Bilinmedik uhrevi işaretlerle şereflendirilir ve kalb ufkundan ne mevhibelere mazhar olur. Zira O, dünyada riyâzet demiş; az yemiş, az içmiş, az uyumuş, kendinden geçmiş; yürümüş itminan ve rızâ ufkuna doğru. Aczini, fakrını ve O'na olan ihtiyacını duyarak kendini böyle yürümeye mecbur bilmiş; mevsimi gelince de O'nun servet ve gınasına ulaşmış özel inâyet ve ihsan faslından. Duymuş en duyulmazları, görmüş en görünmezleri; çamurdan, balçıktan eşref-i mahlûkun yaratıldığını, maddenin ruhla atbaşı hale geldiğini; nefis-i emmâraden bir nefis-i mutmeinne çıktığını görmüş ve talihinin gülen yüzünü temaşa zevki içinde yürümüş,

¹⁸⁴ Hadîd, 57/4

¹⁸⁵ Ramazan Muslu, “Halvetiyede Atvâr-ı Seb'a Yazma Geleneği ve Sofyalı Bali'nin Atvarı Seb'a Risalesi”, *Tasavvuf İlim ve Araştırma Dergisi*, sayı.18. Ankara, 2006, s.56

¹⁸⁶ Mahmut Çamdibi, *a.g.e.*, s.148

¹⁸⁷ İbn-i Ârâbî, *Nefsini Bilen Rabbini Bilir*, trc. M. Es'at Erbili, Hayy Kitap, İstanbul, 2011, s.62.

¹⁸⁸ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber yay., Ankara, 1997, s.548

¹⁸⁹ Fecr, 89/27-30

mekân içinde lâmekâna, cisim içinde cana, onca gaybubetten sonra ayana”.¹⁹⁰İfadeleriyle Nefs-i mutmeinne’ye ulaşmanın meşakkatli olduğu anlatılıyor, bir o kadarda zor yolu nazara veriliyor.

Samimi bir cehd ile bu yolların katedilebileceği ve alınan her mesafe sonrası nefse zor gelen şeylerin artık kolay geleceği de muhakkaktır. Nefs artık zahmetsiz rahmet olmayacağını öğrenmiştir.

“İrciî emri, nefs-i mutmeinne’ye geldiği zaman yani hitâb-ı sarîh gelip : “Ey! Benim rızam, zikrim, ibadetimde karar tutmuş nefis, ey! Gönlü bütün kötü isteklerden kesilmiş ve bende karar tutmuş nefis, ey! Zâhiri benim güzel huylarımla bezenmiş nefis! Gel... Rabbine gel ki; Ben seni dünya zindanına şu sebepten koydum, zahirini ibadet nuruyla bezeyesin. Beden gayesi ile aldanmayasın. Şimdiden sonra bizim huzurumuza gel, oralar sana yaraşmaz ve yakışmaz. Gel ki Biz seni dîdar nuruyla müşerref ve müzeyyen eyleyelim.”¹⁹¹ Derhal icabet eder.”¹⁹¹

“Nefs-i mutmeinne Cenâb-ı Hakk’ın tevfiik ve inâyetiyle hakîkat, sekînet ve yakîne kavuşarak, keder ve endişelerden kurtulmuş bazı keşf ve ilhamlara da nail olmuştur. Bu mertebede kalbin üzerindeki gaflet perdeleri kalkmıştır. Gönüller, öteleri ve hakîkatleri ayne’l-yakîn¹⁹² mertebesinde müşâhede halindedir. Mutmeinneye nâil olan bahtiyar kullar, sırasıyla râdiye, merdıyye ve kâmile denilen üç yüce mertebeye daha yönelmiş olurlar ki, muvaffakiyetleri nisbetinde bunlarla Hakk’a yakınlık ve vuslatın zirvesine ererler.”¹⁹³

Nefsi Mutmeinne,”Tatmin olmuş nefis anlamındadır. İtaatlere devam etmekle tatmin olmuş nefistir. Artık ne itaatleri terk ne de günah işlemek için bir meyil duymaz. Nefsin, Hakk’a izafe edilen kulların arasına girmesi “Hiçbir şekilde Allah’a

¹⁹⁰ M.Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, Nil Yay. İstanbul, 2010, III, 261/262

¹⁹¹ Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, Metin Yayınları, İstanbul, t.s., s.76

¹⁹² Yakîn: Kesin ve apaçık bilgiyi ifade eden Arapça bir kelimedir. Yakinde şüpheye yer yoktur. Kalb bir şeyin hakîkati konusunda tatmin olmuş durumdadır. Yine yakîn delillerin ötesine geçip inanç kuvveti ile apaçık görmeyi ifade eder. İlme’l- yakîn: Bir şey hakkında habere dayanan bilgidir. Ayne’l-yakîn: Bir şey hakkında görmek sûretiyle elde edilen bilgidir. Hakka’l-yakîn: Bir şeyi bizzat yaşamak sûretiyle elde edilen bilgidir.

¹⁹³ Osman Nuri Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvuf*, Altınoluk Yay. İstanbul, 2006, s.142-143.

isyan etmeyen”¹⁹⁴ Allah’a yaklaşmış, övülmüş ruhlar zümresine katılması demektir.”¹⁹⁵

2.2.2. NEFS-İ RÂZİYE:

Nefs’in bu mertebede makâmı “Hâfî” dir.¹⁹⁶ Mazharı “seyr-fillah” ve “sırru’ssır”dır. Bu makamın özellikleri; Kerâmet, zühd, ihlâs, riyâzât, zikir ve fenâdır. Makam-ı cem dir. İmtiyaz ve kesretten mücerred olduğu için bu makamda (tevhid-i zât) hâsıl olur.¹⁹⁷ “Sahibi Allah’tan razı olan nefstir. Manevi makamların tamamını aşan, bunun yanı sıra tüm arzu ve isteklerden arınan nefis”¹⁹⁸ Makâmı, nefis-i râziye mertebesidir.

“Dâima Hakk’a yönelmek sûretiyle Allah ile beraber olma şuuruna erişmiş, hikmetine ve hükmüne râm olarak Rabbinden razı ve hoşnut hale gelmiş nefstir. Bu mertebeye yükselen kul, kendi iradesinden vazgeçip Hakk’ın iradesinde fâni olmuştur. Raziye makamındaki bir kul esrârı ilâhîye muttalî olmaya başlar. Vahdet-i ilâhîyi kâmil manâda idrak ederek, manâ âlemindeki kemâlâtı müşâhedeye nâil olur. Cenâb-ı Hakk’ın isim ve sıfatlarının hususi tecellilerine mazhariyetle şereflenir. Onun şahsiyeti, hayrın, güzelin ve doğrunun feyyaz bir menbaı haline gelir. İlahî emir ve yasaklara huzur ile ittibâ eder. İbadetler halisâne ve Allah için ifâ edildiğinden asla yorgunluk vermez.”¹⁹⁹

2.2.3. NEFS-İ MARZİYYE:

Nefsin bu mertebede makâmı, hayret ve mazhar-ı kudret olan kürsîdir. Seyri Allah’tan yolculuk anlamına gelen seyr –anillah olup mertebesi “hilâfet-i insaniye” dir. Ayrıca bu makama iki itibarla “râziye” ve “marziyye” demek mümkündür. Bu makamın özellikleri; Allah’ın ahlakıyla ahlaklanmak, beşeriyeti terk, mahlûkâta lütuf

---

¹⁹⁴ Tahrim, 66/6

¹⁹⁵ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, İz Yayınları, İstanbul, 2004, s.558

¹⁹⁶ Hâfî, gizli, örtülü kapalı anlamlarına gelir. Tasavvufta mâhiyeti gizli olduğu için ruha, hâfî adı verilmiştir. İnsanda bulunan beş latifeden biridir.

¹⁹⁷ Ramazan Muslu, *a.g.m.*, s.57

¹⁹⁸ İbn-i Ârâbî, *a.g.e.*, s.62

¹⁹⁹ Osman Nuri Topbaş, *a.g.e.*, s.145

ile muamele etmek, Allah'a yakınlık, Allah'ı tefekkür etmek, Allah'ın nuruyla safâ bulmak ve Allah'ın zatıyla mülâki olmaktır.²⁰⁰

“Sahibinden Allah'ın râzı olduğu nefis. Makamların tamamını aşma ve isteklerden arınma düşüncesi doğrultusunda hizmet edip bu yolda istikamet üzere bulunan nefis.”²⁰¹ Natık nefiste râdiye halinin kemal derecesine gelmiş olmasıdır.²⁰²

“Kulun Allah'tan râzı olması yetmeyip kâmil bir terakki için Allah'ın da kulundan râzı olması gerekir. Diğer bir ifadeyle Cenab-ı Hakk'tan razı olmamız, O'nun yüce rızâsına mazhar olabilecek bir kıvamı, hukukunu eda etmeyi tutturabilmekle doğru orantılı olmalıdır. Bu gerçekleştiği takdirde “merdiyye” sıfatı Allah'a râci olmasına rağmen, kulun bunu temine medar olan amelleri bereketiyle bu makâm kula da izâfe edilmiş sayılabilir. Buna göre “râziye” Allah'tan razı olanların; “merziyye” ise Allah'ın da kendisinden razı olduğu kimselerin makamıdır. Yine bu mertebede kul, her hâlükarda ve bütün mevcûdiyetiyle Hakk'a teslim olmuştur. Allah'tan gelen kahır ve lütuf tecellilerinin her ikisini de gösterdiği rızâ bereketiyle hoş karşılamış, ebediyet âlemine göçerken ilâhi rızâ ile müjdelenerek kendisine cennet hil'ati giydirilmiştir.”²⁰³

---

²⁰⁰ Ramazan Muslu, *a.g.m.* s.58

²⁰¹ İbn-i Ârâbî, *a.g.e.*, s.62

²⁰² Mahmut Çamdibi, *a.g.e.*,s.148

²⁰³ Osman Nuri Topbaş, *a.g.e.*, s.146-147

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
FECR SÜRESİ'NİN TEFSİRİ

3.1. FECR SÜRESİ METNİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
وَالْفَجْرِ ۝ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ۝ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۝ وَالْيَلِ إِذَا نَسِرَ ۝
هَلْ فِي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حَجْرِ ۝ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۝ اِرْمَ
ذَاتِ الْعِمَادِ ۝ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ۝ وَثَمُودَ الَّذِي
جَابُوا الصَّخْرَةَ بِالْوَادِ ۝ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْاَوْتَادِ ۝ الَّذِي
طَغَا فِي الْبِلَادِ ۝ فَاكْثُرُوا فِيهَا الْفُسَادَ ۝ فَصَبَّ
عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ۝ اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ۝
فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ وَنَعَمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي
اَكْرَمَنِي ۝ وَاَمَّا اِذَا مَا ابْتَلٰهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي
اِهَانَنِي ۝ كَلَّا بَلْ لَّا تَكْرُمُونَ الْيَتِيْمَ ۝ وَلَا تَحَاسُنُونَ عَلٰى طَعَامِ الْمَسْكِيْنِ
۝ وَتَاْكُلُونَ الْاَثْرَآءَ اَكْلًا لَّمًّا ۝ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ جُبْحًا ۝ كَلَّا اِذَا
دُكَّتِ الْاَرْضُ دُكًّا دَكًّا ۝ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ۝ وَجِيَّ يَوْمَئِذٍ
يُجْهَتُمْ يَوْمَئِذٍ تَدْكُرُ الْاِنْسَانَ وَاَنۢى لَّهُ الذِّكْرٰى ۝ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي
قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ۝ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ اَحَدًا ۝ وَلَا يُؤْتَفُ
وَتَآفَهُ اَحَدًا ۝ يَا اَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ۝ اِرْجِعِيْ اِلَىٰ رَبِّكَ
رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ۝ فَاَدْخُلِيْ فِيْ عِبَادِيْ ۝ وَاَدْخُلِيْ جَنَّتِيْ ۝

3.2. FECR SÛRESİ MEALİ

(Kur'ân'ın 89.sûresi):

1. *وَالْفَجْرِ*, Fecr hakkı için!
2. *وَلَيْالٍ عَشْرٍ*, O on gece hakkı için!
3. *وَالشَّفَعِ وَالْوَتْرِ*, Çiftve tek hakkı için!
4. *وَالنَّيْلِ إِذَا يَسْرِ*, Akıp giden gece hakkı için ki: (Kiyâmet gelecektir.)
5. *هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حَجْرِ*, Nasıl, bunlarda akli olan için yemin değeri vardır değil mi?
6. *أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ*, Rabbinin ne yaptığını görmedin mi Ad halkına?
7. *إِزْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ*, Yüksek sütunlu İrem'e.
8. *الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ*, Ki beldeler arasında onun benzeri yaratılmamıştı.
9. *وَتَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ*, Vadideki kayaları oyup yontarak sağlam evler yapan Semûd halkına?
10. *وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ*, Çadırlı orduğahlar, piramitler sahibi Firavun'a.
11. *الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ*, Bütün bunlar, buldukları ülkelerde azdikça azdılar.
12. *فَاكْتَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ*, Oralarda fesat ve bozgun çıkarıp, nizamı altüst ettiler.
13. *فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ*, Bu yüzden senin Rabbin de onların üstüne azap kamçuları yağdırdı.
14. *إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَاتِ*, Çünkü Rabbin hep gözetlemededir.
15. *فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ*, Rabbi, insanı denemek için ona değer verip, nimetlere gark edince o: “Rabbim hakkım olan ikramı yaptı.” der.

16. *وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَيْهِ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ* Ama yine denemek için nasibini daraltınca O: “Rabbim beni zelil, perişan etti!” der.

17. *كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ* Hayır! (Siz Allah'tan hep ikramı devam ettirmesini istersiniz ama,) yetime değer vermezsiniz! Yetime ikram etmezsiniz.

18. *وَلَا تَخَاضُونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ* Muhtaçları doyurmaya teşvik etmezsiniz.

19. *وَتَأْكُلُونَ الثَّرَاثَ أَكْلًا لَّمَّا* Mirasları helâl haram demeden ne gelse yersiniz.

20. *”وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا”* , Mal mülk sevgisi ise bütün benliğinizi kaplamış!

21. *كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا* Hayır! Bu yaptıklarınız kesinlikle yanlış! Dünya sarsılıp parça parça döküldüğü zaman,

22. *وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا* Rabbinin emri gelip melekler de saf saf geldikleri zaman,

23. *وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذُّكْرَىٰ* Ve cehennem getirildiği gün... İnsan işi anlar o gün! Ama anlamasının ne faydası var o gün!

24. *يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي* , “Keşke sağlığımda bu hayatım için hazırlık yapsaydım!” der.

25. *فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ* , İşte o gün O'nun ettiği azâbı kimse edemez.

26. *وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ* O'nun vurduğu bağı kimse vuramaz.

27. *يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ* , Ey gönül huzuruna ermiş ruh!

28. *ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً* , Sen Rabbinden razı, O senden razı olarak dön Rabbine.

29. *فَادْخُلِي فِي عِبَادِي* , Sen de katıl, has kullarımın içine,

30. *وَادْخُلِي جَنَّتِي* , Gir cennetime!

3.3. FECR SÛRESİ'NİN TEFSİRİ

3.3.1. 1-5. ÂYETLERİN TEFSİRİ

1. “Fecre,”²⁰⁴ “وَالْفَجْرِ”

“Cenab-ı Hakk sabahın ilk ânına yemin ederek fecr sûresine başlamaktadır. Bu vakit insanların ve hayvanların ibadet kasdıyla Rablerine yöneldikleri, rızık talebiyle yurt ve yuvalarından ayrıldıkları zaman dilimidir.”²⁰⁵

Birçok surede olduğu gibi surenin ilk kelimesi bu sûreye de adını vermiştir. Biz daha önce de ifâde ettiğimiz gibi gaybî meselelerde, mübhem hallerde murâd-ı ilahîden kasıt şudur demenin doğru olmadığını söylemiştik.

Sabah vaktine edilen yemin, yeryüzünde günün başladığı ilk andan itibaren geçen belirli sürenin adıdır, buradaki kasıt yeryüzü sabahı mı? Veya maddenin şekillendirildiği, kütle ve hacim bulduğu ilk günün sabahı mı? Veya dünyanın yaratılış safhasında güneşin dünyamıza ışıklarının vurduğu ilk sabah mı? Veya sabahlardan bir sabah mı? Veya bir günü dünyamızın binlerce gününe denk olan mahşerin, ukbânın sabahı mı? Lâm-ı târif ile ifâde edildiğinden nekre olmadığında ittifak edilse de hangi sabah olduğu konusunda müfessirlerin net bir ifadesi yoktur.

Biz bu kelimenin (Fecr) manasını, Allah Teâlâ'nın yaratma sıfatı ve kudreti her an yeniden tekerrür ettiği için tüm sabahları temsil eden umum bir manâsı vardır şeklinde anlıyoruz.

Fecirle alâkalı Hz. Ali, İbn-i Zübeyr, İkrime ve İbn Abbas (r.a) “Her gün, karanlığın gündüzden ayrılmasıdır” demişlerdir.²⁰⁶ “İbn-i Muhaysın, Atiyye'den onunda İbn Abbas'tan rivâyetine göre fecrden kasıt muharrem gününün fecr vaktidir. Katâde de onun gibi söylemiştir”²⁰⁷. “İbn Cüreyc'in Atâ'dan, onunda İbn Abbas'tan rivâyetine göre, “And olsun fecre” buyruğu ile kurban kesim gününün sabahı kastedilmiştir”²⁰⁸, Elmalı'da bu âyet sebebi ile şunlar zikredilmiştir; “And olsun fecre, bu sûrenin başında yemin edilerek bazı şeylere dikkat çekilmiştir. Bunlar, âlemdeki değişimleri gösteren ve insanı karanlıktan aydınlığa, kederden sevince götüren ve böylece kendilerinden önce onları var eden yüce yaratıcının Rabliğini

²⁰⁴ 1.1.1. kısımda tafsilatlı olarak izah edildi.

²⁰⁵ Muhammed el-Alevî eş-Şafîî, *a.g.e.*, XXXI, 404.

²⁰⁶ el-Kurtûbî, *a.g.e.*, XX, 38

²⁰⁷ el-Kurtûbî, *a.g.e.*, XX, 38

²⁰⁸ el-Kurtûbî, *a.g.e.* XX, 39; İbn-i Kesîr, *a.g.e.* IV, 506.

duyurup hissettiren zaman olaylarıdır. Bunların belirli ve belirsiz olmalarına başlarında bulunan lamlardaki ahid veya cins veya istiğrak ihtimalleri itibarıyla kapsam derecelerine ve bunların ne olduğunu belirleme ve yorumlarına dair tefsircilerin birçok söz ve rivâyeti vardır”²⁰⁹. Hz. İkrime’den gelen bir rivâyette fecrin her sabahın fecri olduğu görüşü nakledilmiştir.²¹⁰

Fecr’le alakalı Süleyman Ateş şöyle der: Tan yerinin ağarma zamanı yavaş yavaş ortalığın ağarmaya, uykuya dalmış canlıların uyanmaya başladığı zamandır. Gecenin gitmeye başlamasına, şafağın sökmesine, sabahın soluk almasına yemin edilmesi çok anlamlıdır. Bunlar karanlığın aydınlanmaya başladığı zamanlardır ki bu ifâdelerle cihanı bastırmış olan karanlığın Hz. Muhammed (s.a.s) e inmekte olan vahiy nuruyla aydınlanmağa başladığına işaret edilmektedir.²¹¹

Fecr’le alâkalı bütün bu söylenenlerden sonra bize göre fecrin her gecenin sabahı ya da Hz. Peygamber’in (s.a.s.) in; “*Hacc arafattır, kim güneş batmadan önce Arafat’ta bulunursa haccı tamam olmuş, haccı idrak etmiştir.*”²¹² Beyanı ile hacıların afv ve mağfirete ulaştıkları gün kabul edilen, arefe gününün fecri olma ihtimali vardır.

2. “O, on geceye” “وَلَيَالٍ عَشْرٍ”

On gece kelimesinin, “ramazan ayının son on gecesi mi?”, “muharrem ayının ilk on gecesi mi?”, “onuncu sabahı kurban bayramı olan zilhicce’nin ilk on gecesi mi?” yoksa Hz. Musa’nın (a.s.) on gecesi mi? Olduğu hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Yüce Allah’ın kendisine yemin ettiği şeyler arasında sadece bu ifade nekre (tenvinli) olarak gelmiştir.

On gece ile alâkalı “Mücâhid, Süddî ve Kelbî’den gelen rivâyette on gecenin zilhiccenin ilk on gecesi olduğu”²¹³ ifade edilmiştir. “İmam Ahmed, Nesai ve Hâkim sahih diyerek ve Bezzar, İbn-ü Cerîr ve İbn-ü Merduye ve Şuab’ta Beyhâki Hz. Câbir’den de Rasûlullah (s.a.v): “*On gece, kurban bayramının on gecesidir*” dedi diye merfu olarak rivâyet etmişlerdir. Bundan dolayı İbn-ü Cerîr şöyle demiştir: “Doğru olan görüş, bunların kurban bayramından önceki on gece olmasıdır. Zira

²⁰⁹ M. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IX, 183

²¹⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1995, XV, 210

²¹¹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988, VI, 3040

²¹² Tirmizî, “*Tefsiri sûre*” 2; Ebû Davud, “*Menâsik*”, 68

²¹³ el-Kurtûbi, *a.g.e.*, XX, 39

müfessirlerden gelen delil bunun üzerine icma etmiştir.”²¹⁴ Şimdi sırasıyla bu konudaki görüşleri zikrelelim.

“1. Zilhicce'nin on gecesidir. Zilhiccenin on gününde hac menasikine dair önemli dini emirler yapılır. Bir hadis-i şerifte de “*Kendisinde salih amelin yapıldığı hiçbir gün zilhiccenin on gününde yapılan amelleren daha üstün olamaz.* Buyurulmuştur.

2. Muharrem ayının ilk on gecesidir.

3. Ramazanın son on günüdür ki bu günlerde kadir gecesi de vardır.”²¹⁵

4. Allah Teâlâ ile otuz gün için vaadleşen ve bu günlere on gün daha ilave olunan Hz. Musa (a.s) nın on günüdür.”²¹⁶

Bu gecelerin değerinin ifade eden bir hadis-i şerifte Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur; “*Yüce Allah katında en sevimli ve en üstün ameller diğer günlere nazaran Eyyamü'l aşr (on gece) denilen günlerde yapılan amellerdir. Denildi ki Ey Allah'ın Rasûlü Allah yolunda cihattan da mı? Evet, Allah yolunda cihattan da, ancak bir kişinin canını ve malını Allah yolunda heder etmesi, seferber etmesi müstesna buyurdular.*”²¹⁷

Müfessirlerin görüşleri ağırlıklı olarak “on gecedan” kastın zilhiccenin ilk on gecesi olduğu yönündedir ki; biz de menâsik-i haccın bu günlerde olması, bu günlerin Arafat vakfesi ve bayram günüyle nihâyetlenmesi ve adeta umûmî bir affi tedâi ettirmesi hasebiyle zilhiccenin ilk on günü işâret edilmiş olabilir diyoruz.

3. “Çifte ve teke,” “وَالشَّفَعِ وَالْوَثْرِ”

“Cenâb-ı Hakk birçok önemli hayati görevin ifa edildiği (evâmîr ve nevâhiye dair) fecre, on geceye kasem ettikten sonra yine en önemli hususlardan biri kabul edilen ve müfessirler arasında ne olduğu hususu ciddi manâda tartışılan “şef “ ve “vetr” e yemin etmiştir. “Müfessirler “şef“ “ ve “vetr” in ne manaya geldiği hususunda birçok görüş ileri sürmüşler ve bu konuyu genişçe araştırmışlardır.

²¹⁴ M.Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IX, 185

²¹⁵ er-Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 163

²¹⁶ Ebu Bekr b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk.Muhammed Abdülkadir Atâ, Darü'l-kütübi'l-ilmîye, Beyrut, 1988, IV, 386

²¹⁷ Buhârî, “İdeyn”, 11; Ebû Dâvud, “Savm”, 61; Tirmizî, “Savm” 52

- 1- “Şef” kurban bayramı günü; “vetr” arefe günüdür.²¹⁸ Hz. Allah bu iki güne kıymetlerinden dolayı kâsem etmiştir.2-
- 2- “Vetr”; Allah (c.c.) “Şef” ise; mahlûkattır.²¹⁹ Teşrik tekbirleri günleri, Allah (c.c.) âyetinde “O malum günlerde Allah’ı zikredin, kim bu iki günde acele ederse ona bir günah yoktur.”²²⁰
- 3- “Vetr” Hz. Âdem idi. Eşi ile birlikte “şef” oldular.
- 4- “Vetr” tek rekâtlı namazlardır, “şef” ise çift rekâtlı namazlardır.²²¹
- 5- “Şef” tüm mahlûkattır. Çünkü Allah “Biz her şeyden iki çift yarattık”²²², “ve Biz sizi çift olarak yarattık”²²³ buyurur. Vetr ise Allah Teâlâ’dır.
- 6- Bütün mahlûkat ya tektir veya çifttir. Buna göre sanki Allah Teâlâ’nın tekin veya çiftin Rabbine yemin ettiği söylenebilir.
- 7- Mukatil “şef” gündüzler ile geceler “vetr” ise kendisinden sonra artık gecenin olmayacağı gündür ki o gün kıyâmet günüdür der.
- 8- “şef” otuz güne tamamlanan, “vetr” ise yirmi dokuz günde tamamlanan aydır.
- 9- “şef” cennet kapılarıdır, zira bunlar sekizdir, “vetr” ise cehennem kapılarıdır, bunlar da yedi tanedir.”²²⁴
- 10- “Şef” ve “Vetr” hakkında İbn’ül Arabî,“sayılardır, bazıları çift, bazıları tekdir” der.²²⁵

“Şef” ve “Vetr”in namazlar olduğunu Katâde İmran b. Husayn, Rebî b. Enes; Her çift ve tekten maksat, vakit namazlarıdır demişlerdir, zira bu namazların sabah ve öğle gibi bazıları çift, akşam gibi bazıları da tektir. “İmran b. Husayn’dan

²¹⁸ en-Nesefî, *a.g.e.*, s.1345.

²¹⁹ Muhammed Emin b. Muhammed Muhtâr Cekenî Şinkitî, *Edvâü'l-beyân fî izahî'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Mektebe ibn Teymiyye, Kâhire, 1995, IX, 210

²²⁰ Bakara, 2/203

²²¹ en-Nesefî, *a.g.e.* s.1345

²²² Zariyât, 51/49

²²³ Nebe, 78/8

²²⁴ er-Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 165

²²⁵ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, IV, 388

nakledilen garip hadis bu görüşe dayanak olmaktadır. İmran b. İsam diyorki: “Rasulullah’tan her çift ve tekin ne olduğu soruldu, O da : “Bunlar namazdır, namazların bazıları çift, bazıları ise tektir” buyurmuştur.”²²⁶ Müfessirlerin görüşlerinin farklı farklı oluşu burada çok açıktır. Bütün bu söylenenlerden sonra şef⁶ ve vetr le alâkalı bizim görüşümüz; Allah (c.c) ın vetr, mahlûkatın şef⁶, olabileceği (kastedildiği) ya da namazlar olabileceği hususu ağırlık kazanmaktadır.

4. “Akıp giden geceye yemin olsun ki: (Kıyâmet gelecektir.)”

“وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرُ”

Bu beşinci yemindir ki Cenâb-ı Hakk on geceye hususi olarak yemin ettikten sonra, bu âyeti kerîmede de tüm gecelere yemin etmek suretiyle yeminini umumileştirmiştir. Yesr’i “Geçip giden geceye and olsun” diye tefsir etmişlerdir.²²⁷

1-”Müfessirlerin çoğu bu ifâde ile hususi bir gecenin değil tüm gecelerin kastedildiğini bu görüşün delilinin ise “Aydınlandığı zaman sabaha yemin olsun ki”²²⁸ ve “Gelip geçtiğinde de geceye”²²⁹ âyetleri olduğunu bir de Allah Teâlâ’nın gece ile gündüzü birbiri ardına getirmesinin sürelerinin uzayıp kısalmasının mahlûkat için büyük bir nimet olduğunu, dolayısı ile bunların birbiri ardınca gelişlerinin Allah Teâlâ’nın tedbiri ve bütün ma’lumatı bilen bir âlimin ilmiyle olduğuna dikkat çekildiği için bunlara yemin edildiğini söylemişlerdir.”²³⁰

2- “Toplanma gecesi, yani Müzdelife Vakfesi’nin yapılacağı gecedir” denilmiştir.²³¹

3- “Kadir gecesidir” denilmiştir.²³²

Yesr’le alakalı Mahmud Nesefi, “yürünülen ve gidilen gece” demiştir.²³³ Her bir gece ve gündüz kulluğu ifâde etme adına insanlar için çok kıymetlidir. Hadis-i kutside: “Yüce Rabbimiz (c.c.) her gece tenezzülen dünya semasına iner ve dua eden

²²⁶ Tirmizî, “Kitâbu Tefsiri Sûre”, 89

²²⁷ el-Kurtûbî, a.g.e., XX, 29

²²⁸ Müddessir, 74/34

²²⁹ Tekvir, 81/17

²³⁰ er-Râzî, a.g.e., XXXII, 165

²³¹ et-Taberî, a.g.e. XII, 564; el-Kurtubî, a.g.e., XX, 29

²³² el-Kurtubî, a.g.e., XX, 29; en-Nesefî, a.g.e., s.1344.

²³³ en-Nesefî, a.g.e., s.1345

yok mu? Kabul edeyim. Hasta olan yok mu? Şifa vereyim. Musibete giriftar olan yok mu? Nagah bir perde açayım diye nida buyurur”²³⁴ denilmiştir.

Bu âyetle alakalı İsmail Hakkı Bursevi, buradaki gece kelimesi, cins isimdir. Arapçada “es-sera” gece yürüyüşü demektir. “Süra” ise gecenin büyük bir bölümünün geçip gitmesi anlamına gelir. Burada gecenin bunca özellikleri arasında “gelip-geçme” sinin ifade edilmesi Yüce Allah’ın kudretinin kemaline ve nimetinin bolluğuna açıkça işaret etmesindedir.²³⁵ demiş’tir.

5. “Nasıl, bunlarda akıllı olan için yemin değeri vardır değil mi?”

“هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٍ لِّذِي حِجْرٍ”

“Şanı gerçekten büyük olan, yemin edilen şeylerin her birinde, yemin edilen bu şeyleri teyit edip destekleyen bir yemine ihtiyaç var mı? Fıtratını korumuş bir akıl sahibi için”²³⁶

Üzerine yemin edilen şeyler:

a-Fecr ifadesi ile sabaha

b-On geceye

c-Çifte ve teke

d-Sürekli akıp giden geceye

Tefsîrü'l Münîr’de Vehbe Zühayli, ilk dört âyette üzerine yemin edilen bu kavramlardan sonra akıl sahiplerine; bu yeminlerde sizler için yemin değeri vardır öyle değil mi? diye soruluyor.²³⁷ Demektedir. “Hicr akıl demektir, insanı uygun olamayan şeylere düşmekten alıkoyduğundan dolayı buna tıpkı aklettiği için akıl, nehyettiğinden dolayı nühye, zapdedip kavradığından dolayı ihşa kökünden hasad denildiği gibi hicr de denilmiştir.²³⁸ Bu meselede Ferra da şöyle der: “Arap birisi kendi nefsinin ezip zapt u rapt altına alırsa, falanca hicr sahibidir denilir.²³⁹ “Hakk Teâlâ’nın bu âyeti bir istifham olup bununla tekid manâsı kastedilmiştir. Ve tıpkı çok

²³⁴ *Buharî*, “Teheccüd”, 14; *Müslim*, “Salâtü'l-müsafirîn”, 168-172; *Müsned*, II, 264

²³⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhul Beyan*, Damla Yay. İstanbul, 1996, X, 25

²³⁶ Osman Nûri Küçük, *Geylani Tefsiri*, Geylânî İlim Ara. Merkezi, İstanbul, 2012, VI, 417

²³⁷ Vehbe Zühayli, *Tefsir el Münir*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1991, XXX, 224

²³⁸ er-Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 166

²³⁹ Ebû Zekerîyya Yahya b. Ziyad el-Ferrâ, *Meani'l Kur'an*, Alemü'l Kütüb, Beyrut, t.s., III, 260

net bir hucdet getirip sonrada söylediğim bu Őeyde bir hucdet yok mu? Diyen kimsenin sŧzune benzer bir manâ anlaŧılmaktadır.”²⁴⁰ Bu ifâde akıl sahipleri iin yukarıdaki tŧm yeminlerden ok daha tesirli, etkili ve yeterlidir,²⁴¹ zira Allah Teâlâ bu yemin ettiklerimde yemin değeri var, ŧyle değil mi? Buyururken bir kere daha bizleri tefekkŧre sevketmekte ve i dŧnyamızda Rabbimiz bunlara yemin ediyorsa bunlar zaman ve mekânın ve yaratılanların en kıymetlileri olsa gerek diye dŧŧŧnmemize ve bu vakitleri bu mekânları nasıl en iyi Şekilde değerlendirebiliriz? Fikrine yŧnlendirmektedir.

3.3.2. 6-14. ÂYETLERİN TEFSİRİ

6. “Gŧrmedin mi? Rabbin ne yaptı Âd kavmine?”

“أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ”

“Rabbin nasıl yaptı? Denirken fiilin Rabb’e izâfeti mŧ’min iin ayrı bir huzur, emniyet ve rahatlatma ifadesidir. Hele Mekke’de mŧŧriklerin zalimce hareketlerine muhatap olan o gŧnŧn mŧ’minleri iin.”²⁴²

“Rabbimiz Teâlâ hazretleri bu âyeti kerîmede Hz. Peygambere hitaben; Kalp gŧzŧnle bakmıyor musun gŧrmŧyor musun Ya Muhammed? Gŧrŧrsŧn tabii, Rabbinin Âd’a ne yaptığını ve nasıl yaptığını.”²⁴³

“Yŧce Allah bu kısacık âyetlerde eski tarihlerin tanıdığı yeryŧzŧnŧn en azgın gŧlerinin akıbetini yan yana getirmektedir. Önce İrem diyarında yaŧayan Âd kavmi’nin baŧına gelenlere temas etmekte; sŧylendiđine gŧre bu kavim Őehirde veya ŧlde yaŧayan Araplardan olup oturdukları yerler kumluk idi. Yarımadanın gŧney tarafındaki Hadramut ve Yemen civarındaydılar. Bedevi hayat yaŧıyorlardı ve direkler ŧzerine kurulmuŧ adırları vardı. Kur’ân-ı Kerîm’de gŧlŧ ve azgın

²⁴⁰ er-Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 166

²⁴¹ et-Taberî, *a.g.e.* XII, 564

²⁴² Seyyid Kutŧb, *a.g.e.*, 6/3903.

²⁴³ et-Taberî, *a.g.e.* XII, 566.

sıfatlarıyla vasıflandırılırlar. Çünkü Âd kabilesi kendi devrinde en güçlü ve en seçkin bir kabile idi.”²⁴⁴

Âd kavmi ve peygamberleri Hz. Hûd dönemi, Kurân-ı Kerîm içindeki kıssalarda anlatılan peygamberlerden Nuh’tan sonraki en eski dönemlerden biridir. Âd ve İrem kelimesinin birlikte zikredilmesi Âd kavminin yaşadığı yerin İrem bölgesi olduğu kanaatini kuvvetlendirir. Bunun dışında İrem’in yer ismi mi? Yoksa Aramilerden olduklarını ifâde eden bir tamlama mı olduğu net değildir.

Âd kavmi hakkında “Âd halkına da kardeşleri Hûd’u elçi olarak gönderdik. “Ey benim halkım!” dedi, “yalnız Allah’a ibadet edin, O’ndan başka tanrınız yoktur. Hâlâ ona karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?”²⁴⁵ Âyetinden Hz.Hûd’un kendilerine peygamber olarak gönderildiğini anlıyoruz. Yine Âd kavmi “Kavminin kâfir olan ileri gelenleri: “Biz, dediler, seni bir çılgınlık, bir beyinsizlik içinde bocalar görüyoruz ve senin yalancılardan biri olduğunu düşünüyoruz.”²⁴⁶ Diyerek peygamberlerini hafife aldılar ki bu da toplumların helâk olma sebeplerinden biridir.

Âyet-i kerîmede “Biz de onu ve beraberinde olanları, tarafımızdan bir lütuf olarak kurtardık ve âyetlerimizi yalan sayıp îman etmeyenlerin ise kökünü kestik.”²⁴⁷ İfadesi ile düşünce safhasını geçip bunu amele döktüklerini sonundahelâke müstehak hale geldiklerini ifâde eder.

7. “Yüksek sütunlu İrem’e.”

“ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ “

İbn’ül Arabi İrem’le alakalı şu görüşlere yer vermiştir:

- 1- İrem Âd’ın dedesinin ismidir.
- 2- İrem ümmetlerden bir ümmettir.
- 3- Âd kavminden bir kabile ismidir.

²⁴⁴ Seyyid Kutûb, a.g.e. 6/3903.

²⁴⁵ Araf, 7/65

²⁴⁶ Araf, 7/66

²⁴⁷ Araf, 7/72

4- Bir köy belde ismidir.

5- İrem b. Avs b. Sâ'm b. Nuh (a.s) dir.²⁴⁸

İrem'in neresi olduğu ile alakalı İbn'ül Arabi, Dimaşk'tir derken; Muhammed b. Ka'b el Kurazi İskenderiye'dir demiştir.²⁴⁹

Ebu Hayyan bu âyetle alakalı şöyle der: "İrem'in ne olduğu hakkında üç görüş ileri sürülmüştür:

Birincisi kabile ismi olmasıdır ki Kur'ân'ı Kerîm ve Arap tarih kitaplarında bunlara (Adi Ula) azabtan kurtulup yaşayanlara (Adi Uhra) ismi verilmiştir. Bu durumda daha önce geçen Âd'i açıklamak için atf-ı beyan olur. Mücâhid ve Katâde de kabile ismidir demişlerdir.²⁵⁰

İkincisi: Ebû Hayyan'ın açıkça bildirdiğine göre çoğunluğun kanaatinde burada İrem, Âd'a ait büyük bir şehir ismidir ki vakti ile Yemen' de olduğunu ve Zât-ül İmâd denildiğini söylemişlerdir. Bunun cennetin niteliklerini duymuş olan Şeddâd b. Âd tarafından onun bir eşi olmak üzere yeryüzünde normalde bulunması imkânsız veya uzak bir surette yıllarca çalışılarak yaptırılmış fakat içine girmesi nasip olmadan kendisinin ve halkının yok edilmiş olduğunu hikâye etmişlerdir. Bu suretle İrem cenneti ve İrem bağı adı dilden dile dolaşır olmuştur.²⁵¹

Bu beldenin İskenderiye veya Şam olduğu söylenmiştir. "Kısacası bu görüşe göre İrem'e "Zâtî'l İmâd" yani Âd kavminin büyük direkleri, sütunlar üzerinde bina etmiş oldukları Zat-ül İmad ve İrem adları ile anılan büyük bir şehrin ismidir.²⁵²

Üçüncüsü: İrem Adın atasıdır denilmiştir.

"Zâtül İmâd"ın tefsiriyle alakalı İbn'ül Arabi ve Hasan et Tabresi şunları nakleder:

²⁴⁸ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, IV, 391; Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasan b. Fazl Tabersî, *Mecmeu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-İ'lâm, Beyrut, 1995, VI, 128-129

²⁴⁹ İbn'ül Arabî, *Ahkâm'ül Kur'ân*, c.4, s.392.

²⁵⁰ Mahmud en Neseî, *Tefsîr en Neseî*, Beyrut: Dâr el Marife, ,2000, s.1346.

²⁵¹ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhit*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut, h.1413, VIII, 464; en-Neseî, *a.g.e.* s.1346.

²⁵² M. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IX, 194

1- Uzun boylu ve çok güçlü, kuvvetli idiler.

2- “İmad” kuvvet demektir.

3- Sağlam yapılı binalardır.²⁵³ Müfessirlerin görüşlerinin İrem’in bir şehir adı olduğu husunda yoğunlaştığını görmekteyizki bize görede İrem, Adkavminin yaşadığı söylenen şehrin adıdır.

8. “*Ki ülkeler arasında onun eşi yaratılmamıştı.*”

“*الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ*”

“Bu niteleme İrem’in benzersiz ve eşsiz bir belde olduğunu açıkça gösterir. O kavmin kuvvet ve boyda eşi yaratılmamıştı, manasında olma ihtimali varsa da ilk akla gelen şehir olmasıdır”²⁵⁴ ki, müfessirlerin genel kanaati de bu yöndedir. Benzeri yaratılmamış olması da o zamana kadar bu derecede güzel ve ihtişamlı bir beldenin yaratılmadığının ifade edilmiş olmasıdır.

Mevdudi bu âyetle alakalı; kendi devri itibariyle eşi, benzeri, şan şöhret ve kuvvet yönünden de denkleri yoktu demiştir²⁵⁵ ki Hasen Tabresi ve İbn-i Kesîr de bu görüştedir.²⁵⁶

Beyân-ı Kur’ân’ın böyle nitelendirdiği beldeler içinde eşi yaratılmamış İrem bile zulm ve fesad neticesinde helâk edilmiştir. Allah Teâlâ halkı yoldan çıkmış, azıp sapmış, ne kadar belde varsa önce o beldede ki günah işlemede ileri gidenler sınıfına isyanlarına son vermelerini, iyiliğe yönelmelerini emretmiş ta ki onlar hakkında tedmir ve helak gerçekleşmiş olmasın. Fakat onlar bu uyarılara kulak vermemiş akabinde o beldenin altı üstüne getirilmiştir; “*Herhangi bir beldeyi imha etmek istediğimizde oranın lüks içinde yaşayan şumarıklarına iyilikleri emrederiz. Buna rağmen onlar dinlemez, fisk-u fücra devam ederler. Bu sebeple orası hakkında cezalandırma hükmü kesinleşir. Biz de orayı yerle bir ederiz.*”²⁵⁷

²⁵³ İbnü’l-Arabî, *a.g.e.*, IV,391. et-Tabresi, *a.g.e.*, VI, 129

²⁵⁴ M. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IX, 194. en-Nesefî, *a.g.e.* s.1346.

²⁵⁵ Ebu’l-A’la el-Mevdüdi, *Tefhimül Kur’ân*, ed.Ali Bulaç, trc.Muhammed Han Kayanî, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, VII, 112

²⁵⁶ İbn Kesir, *a.g.e.*, VI, 416

²⁵⁷ İsrâ, 17/16.

9. “Vâdide kayaları oyarak evler yapan Semûd kavmine?”

“وَتَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ”

Bu âyeti kerîme ile alâkalı “İbn-i Abbas; Semud Kavmi taşları yontuyor, oyuyor, ona şekiller veriyorlardı, diyor ki Mücahid ve Dahhak da aynı görüştedir.”²⁵⁸

“Semûd kavmi Hz. Sâlih Peygamber’in gönderildiği kavimdir. Kur’ân’da Âd kavmi ile birlikte anlatılması şu şekilde açıklanır. Asur kitabeleri ve çeşitli rivâyetlerde Âd kavminin devamı olarak kabul edilir. Araplar Semûd kavminin Hicaz ve Şam arasındaki el-Hicr bölgesinden başlayıp Vâ’dil-Kurâ’ ya kadar uzanan bölgede yaşadıklarını kabul ederler. Kayaları oymuşlar taşları kırmışlar, saraylar yapmışlar, Kayaların içinde saklanacak gizlenecek oyuklar oluşturmuşlardı.²⁵⁹

Âyetlerde geçen şekli ile “Semûd ahâlisinde de alınacak ibretler vardır. Onlara da “Bir süre hayattan zevk alın bakalım!” denilmişti.”²⁶⁰, “Onlar Rabb'lerinin emrinden uzaklaşıp azıtınca kendileri baka baka, o müthiş yıldırım onları çarpıverdi.”²⁶¹, “Oldukları yerde çöke kaldılar, ne doğrulabildiler, ne de yardım gördüler.”²⁶², “Azgınlığı yüzünden Semûd milleti Resullerinin bildirdiği gerçekleri yalan saydı.”²⁶³, “Bir ara onların en azılı olanları öne atıldığında, bu yalanlamaları iyice şiddetlendi.”²⁶⁴, “Elçileri ise kendilerine: “(Mûcizevî olarak verilen) Allah'ın devesini ve onun su içme sırasını gözetin, ona dokunmayın!” dedi.”²⁶⁵, “Fakat onlar o Peygamberi yalancı sayıp deveyi kestiler. Allah da böylesi suç ve isyanları sebebiyle azap indirdi, onları yerle bir etti.”²⁶⁶, “Onlar en yakın arkadaşlarını çağırdılar, o da bıçağı çıkarıp deveyi kesti.”²⁶⁷, “Nasılmış Benim cezalandırmam ve tehdidim! Görsünler bakalım!”²⁶⁸ Âyeti ile Semûd Kavmi açık açık anlatılmaktadır. Semûd kavmine verilen ceza ise; “Biz onlara bir sayha, müthiş

²⁵⁸İbn-i Kesîr, a.g.e., IV, 509.

²⁵⁹ Seyyid Kutûb, a.g.e., 6/3904.

²⁶⁰ Zâriyat, 51/43

²⁶¹ Zâriyat, 51/44

²⁶² Zariyat, 51/45

²⁶³ Şems, 91/11-14

²⁶⁴ Şems, 91/12

²⁶⁵ Şems, 91/13

²⁶⁶ Şems, 91/14

²⁶⁷ Kamer, 54/29

²⁶⁸ Kamer, 54/30

bir ses gönderdik, davar ağılındaki kuru ot ve çırpı gibi oldular.”²⁶⁹ Âyeti ile de çok keskin bir ses ile de ahirlerinin berbat olduğu anlatılmıştır.

“İşte onların, zulümleri sebebiyle ıssız kalmış, çökmüş evleri. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibret vardır.”²⁷⁰, “İmân edip Allah'a karşı gelmekten sakınanları ise kurtardık”.²⁷¹ Âyetleri ile o beldelerde Allah'ın gazabını celb edip peygamberine ve onun getirdiği emanete hıyanet edenlerin acı sonu anlatılmıştır. Allah'ın mühlet verdiği ama asla ihmal etmediği, “Azizün Züntikâm” isim ve sıfatlarının bir gereği olarak zulmedenin hak ettiğini, O'nun yolunda mücadele edenin de mutlaka mücadelesinin neticesini göreceğini haber vermektedir.

10. “*Ve kazıklar sahibi Firavun'a.*”

“وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ”

“Evtâd “veted”in (وند) çoğulu olup kazıklar demektir. Kur’ân’ da “*velcibâle evtâdâ*” ile “*dağları birer kazık yaptık buyurularak*”²⁷² dağlara da evtâd denilmiş olduğunu biliyoruz. Kazık kuvvetli ve sabit olma vasıtalarından olduğu için zü-l evtâd yani kazıklar sahibi vasfı da, kuvvetli ve sabit olmayı ifâde eder. Bu tabir bizim “dünyaya kazık çakmak istiyor” tabirimizin de kaynağı gibidir.”²⁷³

“Kazıklar sahibi Firavun’a” kazıklardan kasıt kendisi için yapılan yüksek binalardır. İbn-i Abbas” Firavun, eğlenmek amacıyla altında ip ve kazıklarla oyunlar oynanan büyük çadırlar kurdururdu. Demiştir.”²⁷⁴ Tefsîrül Münîr’de; evtadla alakalı Fir’avn’ın mülkünü kuvvetlendiren ve devamını sağlayan ordusu, askerleri ve topluluğu anlaşılır denilmiştir.²⁷⁵ Ebu Suud ise askerlerinin çokluğu, kurduğunu çadırlar ve azab etmek için çaktırdığı kazıklar anlaşılır demiştir.²⁷⁶

“Firavun’a kazıklar sahibi denilmesini iki ana başlıkta izah edebiliriz.

²⁶⁹ Kamer, 54/30

²⁷⁰ Neml, 27/52

²⁷¹ Neml, 27/53

²⁷² Nebe, 78/7

²⁷³ M. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IX, 195

²⁷⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensür fi't-Tefsîr bi'l-me'sur*, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2012, XV, 398-399.

²⁷⁵ Vehbe ez-Zühaylî, *a.g.e.*, XXX, 226

²⁷⁶ Ebu Suud, *Tefsiri Ebu Suud*, Beyrut, Dar İhya et türas el Arabî,1990,c.9,s.155.

1) Askerlerinin çokluğundan ve bir yere konakladıkları zaman kurdukları direkli çadırlardan ötürüdür.²⁷⁷

2) Firavun insanlara azap ediyor ve ölünceye kadar kazıklara bağlıyordu.

Ebû Hüreyre' den gelen bir rivayette'' firavun'un hanımı Âsiye için dört kazık diktirip bu kazıklara bağladığı ve Asiyeyi güneşe karşı çevirdiği, hanımının da başını göğse kaldırarak *“Ey Rabbim benim için katında cennette bir ev yap”*²⁷⁸ diye dua ettiği Allah'ın da ona cennetteki evini gösterdiği rivâyet edilmiştir.²⁷⁹

Kur'an'ı Kerimde birçok ayette Firavun ve halkı ile alâkalı tasvirler vardır. Firavun'un halkına yaptığı zulüm ve işkence âyetlerde şöyle ifâde edilir; *“Hem sizi en feci işkencelere uğrattıkları zaman Firavun'un adamlarından kurtardığımızı da hatırlayın! Onlar sizin dünyaya gelen erkek çocuklarınızı kesiyor, kız çocuklarınızı ise kötülük için hayatta bırakıyorlardı. İşte bunda size Rabbiniz tarafından çetin bir imtihan vardı.”*²⁸⁰, *“Yine hatırlayın ki, sizin geçmeniz için denizi yarmış, sizi kurtarıp, siz bakıp dururken gözlerinizin önünde Firavun hanedanını boğmuştuk.”*²⁸¹, *“Horlanan, ezilen milleti de, bereketlerle donattığımız o ülkenin doğularına ve batılarına (yani tamamına) vâris kıldık. Böylece sabretmelerine mükâfat olarak İsrailoğullarına, senin Rabbinin yaptığı güzel vâad tamamen gerçekleşti. Firavun ile kavminin yaptıkları binaları ve yetiştirdikleri bahçeleri ise imha ettik.”*²⁸²

“Zil evtâd; “kazıklar sahibi” Firavun'u tefsir eden öğelerden birisi de günümüze kadar ulaşan ehramlardır”²⁸³ denilebilir. Yani zulüm ve işkence ile İsrail oğullarına yaptırılan piramitler olabilir ki adeta yere çakılmış sağlam kazıkları andırmaktadırlar. Muhammed Emin eş Şenkiyfi de bu görüşü tercih etmiştir.

11. *“Bütün bunlar, buldukları ülkelerde azdıkça azdılar.”*

“ الَّذِينَ طَعَوْا فِي الْبِلَادِ ”

²⁷⁷ Ebus Suud Muhammed bin Muhammed el İmadi, *Tefsîri Ebu Suud*, Kâhire: el Mektebe el Hüseyiniye, 1928, c.5. s.262.

²⁷⁸ Tahrir, 66/11

²⁷⁹ er-Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 169

²⁸⁰ Bakara, 2/49

²⁸¹ Bakara, 2/50

²⁸² A'raf, 7/137

²⁸³ Muhammed Emin eş Şenkiyfi, *a.g.e.* Kâhire: Mektebe İbn-i i Teymiyye, 1995, c.9. s.216.

“Onlar ki o beldelerde taşkınlık etmişlerdi. Her biri kuvvetlerine aldanmış, arzularına da uymuş olarak buldukları ülkelerde hak ve adalet sınırını aşmış halkın ve yaratıcının haklarını çiğnemedeleri gitmişlerdi.”²⁸⁴

Her dönem AllahTeâlâ'nın haddini aşan insanlara karşı pişman olup tevbe etmeleri için mühlet verdiği ama asla ihmal etmediği, Küfrün (hikmet çerçevesinde) devam ettirileceği zulmün ise mutlaka bir gün hesabının görüleceği anlatılır. Âyette ifadesini bulan şekliyle Rabbimiz; “*Rahime atılan nutfeden (spermden) erkek ve dişi çiftini yaratma, öldükten sonra diriltme, tekrar yaratma O'na aittir. İnsanı zengin, kanaat sahibi ve halinden memnun etmek de O'na aittir. Müşriklerin taptığı Şi'râ yıldızının Rabbi de O'dur. Önceki Âd milletini yok eden de O'dur. Semûd milletini yok edip geriye hiçbir şey bırakmayan da O'dur. Daha önce Nuh milletini yok eden de O. Çünkü bunlar çok zalim, çok azgındılar. Altı üstüne getirilen Lût milletinin şehirlerini yerle bir etti. Onları ne azaplar, ne musîbetler, neler kapladı neler!*”²⁸⁵ Bu cezanın sebebi şudur: “*Bir millet kendilerinde bulunan güzel ahlâk ve meziyetleri değiştirmedikçe Allah da onlara verdiği nimeti, güzel durumu değiştirmez. Bir de şundan ki: Allah her şeyi hakkıyla iştir ve bilir (dolayısıyla herkese lâayık olduğunu verir).*”²⁸⁶ *Buyurmaktadır.*

Helak edilen bu kavimlerin ortak özellikleri, peygamberlerini yalanlamaları, emirlerine isyan etmeleri, kendilerine haram kılınan fiilleri irtikâp etmeleri, zulüm, azgınlık ve sapkınlıkta ileri giden elebaşlarına tabi olmalarıdır ki neticede helak kaçınılmaz olmuştur.

12. “*Oralardafesat ve bozgun çıkarıp, nizamı altüst ettiler.*”
“فَأَكْتَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ”

Küfür ve sair günahlarla fesadı çoğalttılar²⁸⁷ azgınlıkta ileri gittiler, yeryüzünde fesadı ve insanlara eziyeti artırdılar²⁸⁸

Bütün geçmiş kavim ve milletler içlerinde yaşayan peygamberleri vasıtasıyla uyarılmış, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar kınanmış, mutlaka bir gün

²⁸⁴ M. Hamdi Yazır, *a.g.e.* IX, 196; İbn Kesîr, *a.g.e.* IV, 509

²⁸⁵ Necm, 50/45-54

²⁸⁶ Enfâl, 8/53

²⁸⁷ Ebu Suud *Tefsîri Ebussuud*, Beyrut: Darü İhya- et Türas el- Arabi, 1990, c.9. s.155.

²⁸⁸ İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 509

cezalandırılacakları onlara tebliğ edilmiştir. Ayet-i kerîmenin ifadesi ile: “Düzeltilmiş olan ülkeyi ifsad etmeyin. Hem endişe, hem de ümit ile O'na yalvarın. Muhakkak ki Allah'ın rahmeti iyi kimselere yakındır.”²⁸⁹, “Allah'ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî âhiret yurdunu mâmur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma! (ihtiyacına yetecek kadarını sakla). Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik et, sakın ülkede nizamı bozma peşinde olma! Çünkü Allah bozguncuları sevmez.”²⁹⁰ İfadeleri ile fesadın ve bozgunculuğun neticesininin Allah Teâlâ'nın rahmetinden uzak kalmak olduğunu bildirmektedir.

13. “Bu yüzden senin Rabbin de onların üstüne azap kamçıları yağdırdı.”

“ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ”

“Rabbin onların üzerine gökten azâb indirdi. Mücrimleri bulup yakalayacak olan asla savamayacakları azâb ve nikab onlar üzerine hak oluverdi.”²⁹¹ Allah Teâlâ kullarına azâb etmeyi murâd etmez, kul ısrarla cürümlerine devam ederse tevbe etmesi ve kendine yönelmesi için yine mühlet verir, ihmal etmesi adaletli olma vasfına muhalefet sayılacağından düşünülemez. Rabbimizin kendine isyan edenleri cezalandırması, âdil isminin gereği ve kudretinin tecellisindedir, bu cezalandırma, “Onlardan her birini kendi suçu sebebiyle cezaya çarptırdık: Kiminin üzerine taş yağdıran bir kasırga gönderdik, kimini korkunç bir gürültü bastırırverdi, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmedi, onlar asıl kendi kendilerine zulmettiler.”²⁹² Ayetleriyle apaçık ifade edilmiştir. Kurtûbi’de “Sevta azab” la alakalı; Azabın şiddetini ifâde sadedinde kullanılmıştır, çünkü kırbaçla cezalandırma azab şekillerinin nihayet bulduğu noktadır denilmiştir.²⁹³ “Ferra” ise “Sevta azab” kelimesini Arab, azabın her çeşidi için kullanır demiştir.²⁹⁴

14. “Çünkü Rabbin hep gözetlemededir.”

“ إِنَّ رَبَّكَ لَبَالِغٌ صَادٍ ”

²⁸⁹ A'râf, 7/56

²⁹⁰ Kasas, 28/77

²⁹¹ İbn Kesîr, a.g.e., IV, 510

²⁹² Ankebut, 29/40

²⁹³ Kurtubi, a.g.e,20/33

²⁹⁴ Kurtubi, a.g.e,20/33

Hız. Allah semî, basîr, âlim, hâkim, rahîm, azîm... Sıfatları gereği ve ezeli ve ebedî olan ilmi ile her şeyi kuşatır, bunu en güzel şu âyetler ifâde eder; “Ölüleri diriltecek Biz'iz. Yaptıkları her şeyi ve bütün izlerini bir bir kaydeden Biz'iz. Velhâsıl her bir şeyi, apaçık bir kitap'ta sayıp döken Biz'iz.”²⁹⁵, “Rabbînîz ruhlarındaki duyguları pekiyi bilir. Eğer siz iyi kimseler iseniz şunu bilin ki Allah kötülüklerden, (özellikle anne ve babasına yaptığı kötü muamelelerden) tövbe edenlere karşı, günahları çok affedicidir.”²⁹⁶ “Herhangi bir işte bulunsan, onun hakkında Kur'ân'dan herhangi bir şey okusan, Sen ve ümmetinin fertleri her ne iş yapsanız, siz o işe dalıp coştüğünüzde, mutlaka Biz her yaptığınızı görürüz. Yerde olsun, gökte olsun, zerre ağırlığına bir varlık bile Rabbînin ilminden kaçamaz. Ne bundan küçük, ne bundan büyük hiçbir şey yoktur ki, hepsi apaçık bir kitapta olmasın.”²⁹⁷ “O, gözlerin hain bakışını ve kalplerin sakladığı bütün şeyleri dâhî bilir.”²⁹⁸ İfâdesi ile her an her şeyi gözetlediği aşîkârdır. “Hasan el basrî “Rabbîn her an gözetlemektedir” âyetiyle alâkalı insanoğunun amellerini gözetliyor derken Ferrâ ise dönüş ancak O'nadır manasını vermiş ki bu iki izah mü'mîn ve kâfir herkese şamildir.”²⁹⁹ Yine bir başka âyette; “Allah sizin neleri gizleyip neleri açığa vurduğunuzu pekiyi bilir.”³⁰⁰, “Görmez misin ki Allah göklerde ne var, yerde ne varsa bilir? Bir araya gelip gizlice fısıldaşan üç kişinin dördüncüleri mutlaka Allah'tır. Beş kişi gizli konuşsa altıncuları mutlaka Allah'tır. Bundan ister daha az, ister daha çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlaka O, kendileriyle beraberdir. O, ileride kıyâmet gününde, yapmış oldukları işleri onlara tek tek bildirecek, (dilerse karşılığını da verecektir). Şüphesiz ki Allah her şeyi bilir.”³⁰¹ Âyetlerinde ifâde edildiği gibi açık gizli, bilinen bilinmeyen, olmuş veya daha sonra olacak her ne var ise her şey Rabbimizin ilmi ve izni dâhilindedir.

Bize göre Kur'ân-ı Kerîm'deki tehdid ve zecr ifâde eden âyetlerin en başta gelenlerinden birisi de budur; Sakın ola ki fisku fücra, zulme devam ediyorum fakat yine de bana bir şey olduğu yok denilmemeli. Çünkü Rabbîn her an gözetlemededir ve bir gün gelip, seni de tutup yakalayabilecek ve zulmünün cezasını sana mutlaka

---

²⁹⁵ Yasîn, 36/12

²⁹⁶ İsrâ, 17/25

²⁹⁷ Yunus, 10/61

²⁹⁸ Mü'mîn, 40/19

²⁹⁹ er-Râzî, a.g.e., XXXII, 170

³⁰⁰ Nahl, 16/19

³⁰¹ Mücâdele, 58/7

soracaktır. Zulme sapmış memleketlerin halkını yakaladığında, Rabbinin yakalaması işte böyledir. “Şüphesiz O’nun (c.c.) yakalaması can yakıcı ve şiddetlidir.”³⁰²

3.3.3. 15-20.ÂYETLERİN TEFSİRİ

15. “Rabbi, insanı denemek için ona değer verip, nimetlere gark edince o: “Rabbim hakkım olan ikramı yaptı.” der.”

“ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلِيَهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ”

Her an imtihana tâbi tutulduğumuz şu hayatta bu imtihanı da en güzel yine Hz. Kur’ân ifâde eder: “Biz, yeryüzünde bulunan her şeyi bir dünya zineti kıldık. Böylece insanlardan kimin daha iyi amel edeceğini (iş gerçekleştireceğini) ortaya koymak istedik.”³⁰³

Allah Teâlâ, insana verilen nimetlerin bir hak ediş ya da lâıyk olma neticesinde verilmediği gibi, adem-i nimet, yani nimetin azlığı yada yokluğu da insanın kötülüğünden ya da o nimete liyâkat kesbetmediğinden dolayı değildir, buyurmaktadır. Belki ikisi de âyette ifâde edildiği üzere imtihan amaçlı ve yörüngelidir...³⁰⁴

*Rabbim mal, mülk, cah vererek beni üstün kıldı. Zaten ben bunları hak ediyordum.*³⁰⁵ Aklına gelmez ki Rabbi onu şükür mü edecek yoksa nankörlükte mi bulunacak? Diye sınıyor ve imtihan ediyor.³⁰⁶

“Biz mutlaka sizi biraz korku ile biraz açlık ile yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla deneriz. Sen sabredenleri müjdele!”³⁰⁷ Âyetiyle ifâde edildiği üzere insan hayatının her aşamasında açlık, korku, mal ve canlardan azaltılma ile imtihan edilmektedir.

16. “Ama yine denemek için nasibini daraltınca O: “Rabbim beni zelil, perişan etti!” der.

“ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلِيَهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ”

³⁰² Hûd, 11/102

³⁰³ Kehf, 18/7

³⁰⁴ İbn Kesîr, a.g.e., IV, 510

³⁰⁵ Ebussuûd Efendi, a.g.e., 9/156.

³⁰⁶ İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîru Ruhi'l-Beyan*, Damla yayınevi, İstanbul, 1996, X, 31

³⁰⁷ Bakara, 2/155

Allah Teâlâ insanı imtihan etmek ve denemek için rızkını daraltırsa, Rabbim beni küçümsedi hor ve hakir kıldı der.³⁰⁸ Küçümsenmeyi dünyadaki; geçim darlığı ile izah eder, çünkü o, sadece dünyayı ve dünyada kendisine zevk ve refah sağlayan şeyleri düşünür ve önemserdi.³⁰⁹

Tefsirlerde hakir gördü, aşağıladı, unuttu, hor baktı, ihanet etti, zelil, perişan etti, ifâdeleri vardır, aslında bunlar yargı olarak birbirinden çok farklıdır. Kuvvetle muhtemeldir ki: Allah Teâlâ kuluna ihanet etmez mantığı ile ihânet etti kelimesi yerine başka kelimeler kullanıldı. Türkçedeki anlam darlığı da buna sebep olabilir, unutmak başka bir şeydir, ihanet etmek başka bir şeydir.

“İkramda bulunma zengin kılmaya matuf olmadığı gibi fakirlik de sizin (âyette ifâde edilenlerin) zannettiğiniz gibi ihanet değildir. Bilakis ikram Allah’a itaatli bir kul olunması, ihanet ise kişinin kendini günahlara salmasıdır. Fakat siz bunu bilmiyorsunuz.”³¹⁰ Fakirlik halinde, “Sabırlılar o kimselerdir ki başlarına musîbet geldiğinde, “*Biz Allah'a aidiz ve vakti geldiğinde elbette O'na döneceğiz*” derler.”³¹¹ “*Hayır, öyle değil! Âhiret hayatı da, dünya hayatı da Allah'ın elindedir. Kime ve neyi vereceğini, Kendisi (c.c.) takdir eder.*”³¹²

Âyetlerde geçen şekli ile anlıyoruz ki kâinatta hiç bir şey tesâdüfi değildir, her şey nizam ve intizam içerisindedir. Verildiğinde de bir hikmet vardır verilmediğinde de, nimetler karşılıksız verildiği için neden verilmedi diye hesap sormak kimsenin haddine değildir. Âyetlerde geçen şekli ile “*De ki: “Rabbim dilediği kimsenin nasibini bollaştırır, dilediğinin nasibini de kısar. Siz hayır yolunda her ne harcarsanız Allah onun yerini doldurur. O rızık verenlerin en hayırlısıdır.*”³¹³, “*Şu kesin ki, Rabbin dilediği kimsenin nasibini bollaştırır, dilediğinin nasibini daraltır. Çünkü Rabbin kullarının her halini bilip görmektedir.*”³¹⁴, “*Eğer Allah kullarına rızık ve imkânları bol bol yaysaydı, onlar dünyada azarlardı. Lâkin O, bu imkânları dilediği bir ölçüye göre indirir. Çünkü O, kullarından haberdar olup onların bütün yaptıklarını ve yapacaklarını görmektedir.*”³¹⁵, “*Eğer, bütün insanların dinsizliğe*

³⁰⁸ Ayıntabi Mehmed Efendi, *Tibyan Tefsîri*, thk. Ahmed Davudoğlu, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1981, IV, 446

³⁰⁹ Sâid Havva, *el Esas fit Tefsîr*, trc. Abdüsselam Arı, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1992, XVI, 190

³¹⁰ Muhammed Ali es- Sabûni, *Safvetü't-Tefsîr*, Dâru'l-Kur'ânü'l-Kerîm, Beyrut, ts, III, 555

³¹¹ Bakara, 2/156

³¹² Necm, 53/25

³¹³ Sebe, 34/39

³¹⁴ İsrâ, 17/30

³¹⁵ Şûrâ, 42/27

imrenecek bir tek ümmet haline gelme mahzuru olmasaydı, Rahman'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri, evlerinin kapılarını, üzerine kurulacakları koltukları hep gümüşten yapardık. Onları altına, mücevhere boğardık. Fakat bütün bunlar dünya hayatının geçici metândan ibarettir. Âhiret ise Rabbinin nezdinde Allah'a karşı gelmekten sakınanlara mahsustur."³¹⁶

Müminler itikadî olarak sapmayacak ve sarsılmayacak olsalardı, dünyadan başka hiç bir şeyleri olmayan kâfirlere Allah Teâlâ sonsuz lütuflarda bulunabilir, evlerinin tavanlarını, merdivenlerini, üzerlerine kuruldukları koltuklarını altın ya da gümüşten yapabilirdi. Bu hal ise nice müminin irtidatına vesile olur, kazanma kuşağında kaybetmesine sebep olurdu.

17. *"Hayır! (Siz Allah'tan hep ikramı devam ettirmesini istersiniz ama) yetime değer vermezsiniz."*

“كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ”

“Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ, bazı insanların yetime mirastan pay vermemelerine, israfa kaçarak, acele bir şekilde yetim daha büyümeden, O malın üzerine konma arzularına dikkat çekmektedir.”³¹⁷

Yüce Rabbimiz (c.c.)Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hitaben: *“O halde yetimi sakın ezme, zayıf sayıp ta hor bakma ki hakkını kaybetmeyesin. Çünkü yetimliği tattın ve hakkındaki ilâhi lütfu gördün. Abdullah İbn-i Abbas'ın merfu olarak rivâyet ettiği bir hadis'i şerifte Rasûlüllah (s.a.s.) şöyle buyurmuşlardır; Kim üç yetimin bakım ve görümünü yapar onlara her türlü yardımı ederse, Allah katında gecesini ibadetle geçirmiş gündüzündede oruçlu olan kimse gibidir, sabah ve akşam kılınıcı Allah yolunda sallayan gibidir. Ben ve o cennette kardeş gibi olacağız, ya da şöyle olacağız, diyerek orta parmağıyla işaret parmağını yanyana getirerek bu birlikteliğe işaret buyurmuşlardır.*³¹⁸ Aynı şekilde Hz. Abdullah İbn-i Abbas (r.a) de bir merfu hadiste Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu ifâde etmiştir: *“Kim Müslümanlar arasından bir yetim alarak yiyecek ve içeceğine dâhil ederse, affedilmez bir günah (şirk) işlememişse, Allah (c.c.) onu mutlaka cennetine koyacaktır.”*³¹⁹ Bundan dolayı Hz. Ömer (r.a) bir yetim gördüğü zaman başını okşar ve ona bir şey verirdi diye

³¹⁶ Zuhruf, 43/32

³¹⁷ el-Kurtûbi, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1993, XX, 35

³¹⁸ İbn Mâce, “Edeb”, 6

³¹⁹ Tirmizî, “Birr” 14

*rivâyet edilmiştir.*³²⁰ Ebû Ümâme'nin naklettiği hadisi şerîfte Rasûlüllah (s.a.s.); “Kim bir yetimin başını okşarsa Allah (c.c.) elinin değdiği her bir saç kılı için ona bir hasene sevabı yazar. Kimin yanında kendi yetimi ya da başka bir yetim bulunursa ben ve o,cennette şöyle olacağız; işaret parmağıyla orta parmağınının arasını ayırarak bu yakınlığa, birlikteliğe işaret buyurdular.” demiştir.³²¹

“Miras taksim edilirken varis olmayan akrabalar, yetimler, fakirler de orada bulunuyorlarsa, onlara da bir şey verin ve gönüllerini alacak tatlı sözler de söyleyin.”³²² “Seni yetim bulup barındırmadı mı?”³²³, “Sabret, zira Allah iyi davrananların mükâfatını zayi etmez.”³²⁴ “O müttakîler ki bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, kızdıklarında öfkelerini yutar, insanların kusurlarını affederler. Allah da böyle iyi davrananları sever.”³²⁵

Hız. Peygamber (s.a.s): “Müslümanlar arasında en hayırlı ev, içinde yetim olan ve yetime iyi muamele yapılan evdir. En kötü ev ise içinde yetim bulunup ta ona kötü muamele yapılan evdir.”³²⁶Buyurmuşlardır. Bir başka hadiste ise “Ben ve yetime bakan kimse cennette şöyleyiz, orta parmağı ile başparmağını yan yana getirip aralarını açıp kapayarak işaret etti.” şeklinde rivâyetler vardır.³²⁷

18. “Muhtaçları doyurmaya teşvik etmezsiniz.”

“ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ”

Birbirinizi fakir ve miskinlere ihsan ve ikram etmeye, ihsan ahlakına özendirmeye teşvik etmiyorsunuz.³²⁸

Fakirleri yedirmek ve doyurmak âyetlerde özellikle teşvik edilmektedir. “Onlara ne zaman: “Allah'ın size lütfettiğinden, siz de muhtaçlar için harcadın” denilse, kâfirler müminlere şöyle derler: “Size kalsa Allah'ın dilediği takdirde bol bol rızıklandıracağı kimseyi doyurmak bizim mi işimiz? Siz, böyle ne sapık

³²⁰ M. Hamdi Yazır, a.g.e., IX, 281-282

³²¹ İbn Hanbel, *Müsned*, V, 250; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, IV, 132

³²² Nisa, 4/8

³²³ Duha, 93/ 6.

³²⁴ Hud, 11/115

³²⁵ Âl-i İmran, 3/134

³²⁶ İbn Mâce, “Edeb” 6; Zeynüddîn b. Ali Münavî, Feyzü'l-Kadîr, Mektebet Nizâr, Mekke, 1998; III, 484

³²⁷ Buhari, “Talak”, 14, “Edeb”, 24; Müslim, “Zühd” 42; Tirmizî, “Birr”, 14; Ebû Dâvud, “Edeb”, 131

³²⁸ İbn Kesîr, a.g.e., IV, 510

düşünürsünüz!”³²⁹ “Kıtlık zamanında yemek yedirmektir.”³³⁰, “Yakınlığı olan bir yetimi,”³³¹, “Ya da yeri yatak, (göğü yorgan yapan, barınacak hiçbir yeri olmayan) fakiri doyurmaktır.”³³² Âyetlerinde de açık şekilde fakirleri, yetimleri doyurma teşvik edilmektedir. Kime yedirme, kimlere yardım etme ile alâkalı yine Hz. Kur’ân’ da Rabbimiz (c.c.) şöyle buyurur: “Yapacağınız hayırlar, kendilerini Allah (c.c.) yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah (c.c.) bilir.”³³³ İfadeleri mü’minleri fakir, miskin ve kimsesizleri doyurmaya teşvik etmektedir.

19. “Mirasları helâl haram demeden ne gelse yersiniz.”

“وَتَأْكُلُونَ التَّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا”

“Mirası nereden gelirse gelsin helal mi? Haram mı? Demeden yiyorsunuz”³³⁴ Zayıflığı ve güçsüzlüğünden dolayı kadınlara mirastan pay vermiyor, vermek istemiyorsunuz ki; onlar mirasa belki de en muhtaç oldukları halde böyle yapıyorsunuz.³³⁵ Lemm “لَمًّا” Arab’ın kelamında ve sözünde toplamak ve bir araya getirmek manalarını ifâde etmektedir ki; “Lemmallahü şa’sehü”, Allah (c.c.) işlerinden dağılık olanı topladı manasınadır.³³⁶

Miras hukuku çok net bir şekilde âyetlerde ifâde edilmiştir. Şöyle ki; “Miras konusunda, Allah çocuklarınız hakkında şöyle emreder: “*Erkeğin hakkı, kadının hissesinin iki mislidir. Şâyet kadınların sayısı ikiden fazla ise onlar terikenin üçte ikisini alırlar. Eğer kız evlat tek ise terikenin yarısını alır. Anne babaya gelince, ölenin çocuğu varsa, onun terikesinden her birine altıda bir hisse vardır. Eğer çocuğu yoksa ve kendisine ana babası vâris oluyorsa annesine üçte bir hisse vardır. Şâyet ölenin kardeşleri varsa, ölenin yaptığı vasiyetin ifasından ve borcunun ödenmesinden sonra annenin hissesi altıda birdir. Anne babanız ile evlatlarınızdan hangisinin size daha faydalı olacağını siz bilemezsiniz. Bunlar Allah’ın koyduğu farzlardır. Allah muhakkak ki alîm ve hakîmdir (her şeyi hakkıyla bilir, mutlak*

³²⁹ Yasin, 36/47.

³³⁰ Beled, 90/14

³³¹ Beled, 90/15

³³² Beled, 90/16

³³³ Bakara, 2/273

³³⁴ İbn-i Kesîr, a.g.e., IV, 510

³³⁵ Muhammed Emin b. Muhammed Muhtâr Cekeni Şinkitî, a.g.e., IX, 218; en-Nesefî, a.g.e., s.1347

³³⁶ el-Kurtûbî, a.g.e. XX, 36

hüküm ve hikmet sahibidir).³³⁷, diğer birâyette daha tafsilatlı olarak; “Eşlerinizin çocukları yoksa terikelerinin yarısı siz kocalarıdır. Eğer çocukları varsa dörtte biri size aittir. Bütün bunlar, yaptığı vasiyetin ve üzerindeki borcun ifasından sonradır. Sizin de çocuğunuz yoksa terikenizin dörtte biri eşlerinizindir. Eğer çocuğunuz varsa terikenizin sekizde biri onlara aittir. Bunlar da yapacağımız vasiyetin ve borcunuzun ödenmesinden sonradır. Eğer miras bırakan erkek veya kadın, çocuğu ve anne babası olmayan bir kimse olur ve onun erkek veya kız kardeşi de bulunursa, bunlardan her birinin hissesi altıda birdir. Şâyet onların sayısı daha fazla ise, o takdirde onlar üçte bir hisseye ortak olurlar. Bu da yapılan vasiyet ve borcun ödenmesinden sonradır. Bütün bunlar, vârisler zarara uğratılmaksızın yapılacaktır. Bu Allah (c.c.) tarafından size bir buyruktur. Allah alîm ve halîmdir (her şeyi hakkıyla bilir, cezalandırmada aceleci değildir).³³⁸ Anlatılmış ve haddin aşılması gerektiği şöyle ikaz edilmiştir; “İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve rasûlüne itâat ederse Allah onu, içinden ırmaklar akan cennetlere ebedî kalmak üzere yerleştirir. İşte en büyük başarı da budur.”³³⁹

İnsan fitratı ve tabîatı gereği malı çok sever. Şâyet nefisini terbiye ederek bu yönünü yalnız helal olana ve kendisine ait olana yönlendiremezse dünyayı verseniz doymayacak bir noktaya gelebilir ki bu da onun için her türlü şerri irtikab edecek, mal için canlara kıyabilecek bir notaya onu sevk eder.

20. “*Mal mülk sevgisi ise bütün benliğinizi kaplamış!*”

“ **وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا** “

Mal toplamayı ve biriktirmeyi çok seviyorsunuz, bütün duygu ve düşüncenizi daha çok mal sahibi olmaya teksif etmişsiniz³⁴⁰ Helal mi haram mı? Olduğuna dikkat etmeden mal topluyorsunuz.³⁴¹ “Cemma” Kurtûbî’de şu şekilde izah edilmiştir. El Cemmü “ **الْجَمِّ** ” ; çokluk, çoğalmak ve toplanmak manasındadır ki; “Cemmel mâ‘ü fil havdi”; Su havzın içinde toplandı ve çoğaldı demektir. Şair şöyle demiştir.

³³⁷Nisa 4/11.

³³⁸Nisa 4/12.

³³⁹Nisa 4/13.

³⁴⁰ Mahmud en Neseî, a.g.e. s.1347.

³⁴¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur‘ân-ı Kerim’in Meali Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, VIII, 4032; Ebu’l-A‘lâ el-Mevdudî, *Tefhimü’l-Kur‘ân*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005, VII, 119

(إِنْ تَغْفِرِ اللَّهُمَّ تَغْفِرْ جَمًّا ... وَأَيُّ عَبْدٍ لَكَ لَا أَلْمَا)

Allah'ım mağfiret buyuracaksan hepimizi mağfiret buyur. Zîra hangi kul senin için toplanmadı ve bir araya gelmedi ki.³⁴²

“Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısımlarınız ve akrabalarınız, ter dökerek kazandığınız mallar, kesata uğramasından endişe ettiğiniz ticaret, hoşunuza giden konaklar, size Allah'tan ve Rasûlü'nden ve O'nun yolunda cihâd etmekten daha sevimli ve önemli ise... O halde Allah emrini gönderinceye kadar bekleyin! Allah öyle fâsıklar gürhunu hidâyet etmez, umduklarına erişirmez.”³⁴³, “Mallarınız, evlatlarınız, sizin için sadece bir imtihandır. Asıl büyük mükâfat ve mutluluk ise Allah nezdindedir.”³⁴⁴

Ebû Nuaym el-İsfahânî dünya malına karşı sevgiyi ve ilgiyi anlatırken ashâb-ı suffeden şöyle örnek verir: “Ashâb-ı suffice talebeleri Cenâb-ı Hakk'ın kendilerini fani bir şeye güvenmekten koruduğu, fâniye aldanmak yerine, Allah'ın (c.c.) emirlerine sarılmayı prensip haline getirmiş kimselerdi. Bu halleriyle dünyaya değer vermeyenlere örnek olmuşlardı. Aileleri ve malları bulunmadığı gibi kendilerini Allah Teâlâ'nın zikrinden alıkoyacak bir ticaret ve meşgaleleri de yoktu. Dünya adına kaybettiklerine asla üzülmüyorlar, ahiret namına kazandıklarına da sevinmezlerdi.”³⁴⁵ “Sevdiğiniz mallarınızdan Allah yolunda harcamadıkça “fazilet” mertebesine ulaşamazsınız. Bununla beraber her ne infak ederseniz, Allah mutlaka onu bilir.”³⁴⁶ Dünya malının da bizim için bir imtihan olduğu anlatılmaktadır. “Âdemoğlu büyür, onunla beraber iki şey de büyür. Mal sevgisi ve uzun ömür sevgisi.”³⁴⁷, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zâhidâne örnek yaşantısı kendi iradesiyledir. Hz. Peygamber (s.a.s.): “Ben melik peygamber veya kul peygamber olma hususunda muhayyer bırakıldım. Cebrail bana tevazuu göstermemi işaret etti. Ben de kul peygamber olayım birgün doyar bir gün açkalırım dedim.”³⁴⁸ Buyurmuştur. Yine Hz. Rasûlüllah'a davetinin ilk yıllarında dâvasından vaz geçmesi şartı ile amcasını da aracı yaparak Mekkeli müşrikler şöyle teklif götürdüler: “İsterse onu başımıza tac

³⁴² el-Kurtûbi, a.g.e. XX, 36

³⁴³ Tevbe 9/24

³⁴⁴ Teğâbun 64/15.

³⁴⁵ Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyet'ül Evliyâ*, Beyrut, 1967, I, 337-338.

³⁴⁶ Âl-i İmran, 3/92.

³⁴⁷ Ahmet Davutoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, “Kitâbü'z-Zekât”, İstanbul: Sönmez yay., 1979, V, 465

³⁴⁸ Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts. c. IX, s. 192.

yapalım, mal istiyorsa içimizde en zenginimiz O olsun.”³⁴⁹ Fakat O, bu tekliflerin hiç birini kabul etmedi, asla dünyaya ve onun geçici güzelliklerine iltifat etmedi.

Mal, mülk, şan, şöhret bunların hepsi insanoğlu için birer imtihan ve geçici dünya hayatının birer oyalanma vesilesidir. İnsanoğlu bunları verenin istediği ve emrettiği şekilde kullandığında cenneti satın alacak, aksi takdirde bunlar vasıtasıyla cehennemi hak edecektir.

3.3.4. 21-26. ÂYETLERİN TEFSİRİ

21. “Hayır! Bu yaptıklarınız kesinlikle yanlış! Dünya sarsılıp parça parça döküldüğü zaman,”

“ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا “

“Dekk, yükseği dümdüz etmek veya kırıp un ufak etmek anlamlarına gelir ki bu, birbiri ardınca gelen iki depremle dağların yerle bir edilip yüksekliklerin ve alçaklıkların düzleneceğine işarettir.”³⁵⁰ *Rasülüm sana dağlar hakkında sorarlar. De ki; Rabbim onları ufalayıp savuracak. Böylece yerlerini dümdüz bomboş bırakacaktır.*³⁵¹

“Yeryüzü büyük bir zelzele ile sarsıldığı, üzerindeki her şeyin yok edildiği zaman.”³⁵² Kıyametin vukuu Tekvîr ve İnfîtâr sûrelerinde şöyle tasvir edilir: “Gök yarıldığı zaman, Yıldızlar parçalanıp etrafa saçıldığı zaman, denizler birbirine katılıp tek deniz haline geldiği zaman, Kabirlerin içi dışına çıkarıldığı zaman, İşte o zaman! Her kişi ne yapıp ne yapmadığını iyice anlayacaktır.”³⁵³ İfadeleriyle kıyâmet anının dehşeti gözler önüne serilmiş, dağların ufalanarak toz haline getirileceği, yeryüzünün dümdüz edileceği beyan edilmiştir.

22. “Rabbinin emri gelip melekler de saf saf geldikleri zaman,”

“ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا “

³⁴⁹ Muhammed bin Cerîr et Taberî, *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, ts, II, 225

³⁵⁰ Süleyman Ateş, *a.g.e.*, X, 465

³⁵¹ Tâ Hâ, 20/ 105-106

³⁵² Celâleddin es Suyûtî, *Tefsîr el Celaleyn*, Kâhire: Matbaa el İstikame, c.2, s.264.

³⁵³ İnfitar 82/1-5

“Rabbın yarattıkları arasında hüküm vermek için geldiğinde.”³⁵⁴ Bu da yarattıklarının O’na karşı âdemoğullarının Efendisi Muhammed (s.a.s)’ den şefâat dilemesinden sonra olacaktır.”³⁵⁵

“Rabbinin emri ve takdiri vuku bulduğu zaman, RabbTeâlâ’nın azametini, kudretini gösteren büyük âyetlerle geldiği zaman”³⁵⁶; “Onlar ille de buluttan gölgeler içinde Allah’ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler?”³⁵⁷

“Rabbın gelişinden maksat; Yüce âyetlerinin ve iktidarının zuhuru, kudret eserlerinin ayan beyan ortaya çıkışıdır denilmiştir.”³⁵⁸

Meleklerin gelmesi saf saf dizilmesi, “Gün gelecek gök, beyaz bulutlar şeklinde yarılp dağılacak, melekler bölük bölük indirilecek.”³⁵⁹, “İşte o gün tam hâkimiyetin Rahman'a ait olduğu iyice açığa çıkacaktır. Kâfirler için o gün, çok çetin bir gün olacaktır.”³⁶⁰, “O gün Rûh ve melekler saf saf sıralanır. Rahman'ın izin verdiklerinin dışında, asla konuşmazlar. Konuşan da yerli yerinde söz söyler.”³⁶¹ Âyetlerinde ifâde edilmiştir.

“Bil ki akli delil yolu ile Allah hakkında hareket muhaldir. Çünkü böyle olan her şey cisimdir, cismin ise ezeli olması imkânsızdır, bu sebeple bu konuda tevile gitmek gerekir.

1. Bu, Rabbimin muhasebeye dair emrinin geldiği anlamındadır.
2. Bu, Rabbimin önüne geçilemez gücü, kudreti, kahrı, geldi anlamındadır.
3. Rabbimin yüce âyetleri geldi, hükmü geldi demektir.
4. Rabbimin zuhurunun vakti geldi, vakî oldu anlamındadır.”³⁶²

Allah’ın gelmesinden kasıt, bir yerden başka bir yere geçmek manasına olmadığı bellidir. Allah zamandan ve mekândan münezzehtir ki bu ifâde teşbihtir.

³⁵⁴ *İbn-i Kesîr, a.g.e. c.4, s.511.*

³⁵⁵ Said Havva, *el Esas fit Tefsîr*, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1992, c.16, s.199; *İbn-i Kesîr, a.g.e. c.4, s.511.*

³⁵⁶ Kurtûbi, *a.g.e. XX, 37*; en-Neseî, *a.g.e. s.1348.*

³⁵⁷ Bakara, 2/210

³⁵⁸ el-Âlûsî, *a.g.e. XV, 342-343.*

³⁵⁹ Furkân, 25/25

³⁶⁰ Furkân, 25/26

³⁶¹ İnsan, 76/38

³⁶² er-Razî, *a.g.e., XXXII, 174*

Onun için bu gelişin manasında tefsirciler, yukarda geçtiği gibi birkaç yönlü izahta bulunmuşlardır. Münzir bin Said demiştir ki: “Bu gelmenin manâsı bir yerden bir yere geçme gelişi degildir, Allah’ın (c.c.) yaratılmışlara görünmesidir. Nitekim kıyâmet anlamındaki “tâmm” ve “sahha” (kulakları sagır eden gürültünün) gelmesi de böyledir.”³⁶³ Sonuç olarak bizde Allah Teâlâ’nın gelişinden maksat O’nun (c.c.) kullarına görünmesi şeklinde bir manâ anlıyoruz ki; *Sizden hiçbir kimse yoktur ki Rabbi onunla tercümansız ve hicabsız konuşmasın.*³⁶⁴ Hadîs-i şerifi de bu görüşümüzü desteklemektedir.

23. “*Ve cehennem getirildiği gün... İnsan işi anlar o gün! Ama anlamasının ne faydası var o gün,*”

“ *وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذُّكْرَىٰ* ”

İşte bu noktada cehennem apaçık ortaya çıkarılmış, azgınlar, mücrimler ve facirler onu yakinen görmüşlerdir. Bu görme aynel yakın bir görmedir ki; her türlü tereddüt izale olmuştur.³⁶⁵

“*Azgınlar için cehennem gözlerinin önüne apaçık getirilmiştir.*”³⁶⁶ Buyrulduğu gibi, Cehennem azgınların gözlerinin önüne çıkarılmış, artık inkârlarına ve kaçmalarına imkân verilmeyecek şekilde onu yakinen görmüşlerdir.³⁶⁷ “Evet, burada hatırlamanın artık ne faydası var. Keşke dünyada hatırlaması ve yerine getirmesi gerekli olanı yerine getirseydi. Ona şimdi fayda verecekti.”³⁶⁸ Abdullah İbn-i Mes’ud dedi ki: “O gün cehennem de getirilmiş olacaktır; buyruğu nazil olunca, Rasulullah (s.a.v)’ in rengi değişti ve bunun etkileri yüzünde görüldü. Öyle ki, bu hali ashabına da ağır geldi. Daha sonra şöyle buyurdu: “*Cebrail bana; Böyle yapmayın! Yer dağılıp zerreler gibi parça parça edidiğinde. O gün cehennemde getirilmiş olacaktır; buyruklarını okuttu; Ali (r.a.) dedi ki;”Ey Allah’ın Resülü! Cehennem nasıl getirilecektir?” diye sordu. Şöyle buyurdu: “Cehennem yetmiş bin dizgin ile çekilerek getirilecektir. Her bir dizgini yetmiş bin*

³⁶³ M. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IX, s.199-200

³⁶⁴ Ebu Abdillah Ahmed bin Muhammed eş-Şeybanî, *es Sünneh*, thk. Muhammed Said Salim el Kahtânî, Dâru ibni’l-Kayyim, Demmam, h.1406, I, 241.

³⁶⁵ Muhammed Mahmud es-Savvâf, *Tefsirü Fatihâtü’l-Kur’ân ve Cüz-ü Amme*, Mekke, Dâru’l-Alem, 1985, I, 308.

³⁶⁶ Şuarâ 26/91

³⁶⁷ en-Nesefî, *a.g.e.*, s.1348.

³⁶⁸ Ebu Hayyân, *a.g.e.*, VIII, 46

melek çekecektir.³⁶⁹Fakat dizginlerden öyle bir kurtulmak isteyecek ki, eğer bırakılacak olursa orada bulunan herkesi yakacaktır. Sonra benim önüme gelerek; “Benim seninle ne ilgim olabilir ki? Ey! Muhammed? Şüphesiz Allah (c.c.) senin etini bana haram kılmıştır” diyecek, artık “nefsî nefsi” demeyen hiçbir kimse kalmayacak. Ancak Muhammed (s.a.v.) müstesna olacaktır. O, “Rabbim, ümmetim, ümmetim” diyecektir. İşte o gün insan hatırlayacak, öğüt alacak tövbe edecektir. Kasıt kâfir yahut bütün gayreti dünyaya yönelik olan kimselerdir.³⁷⁰

“Cehennem pusuda her an eline düşecek avlarını gözlemektedir.”³⁷¹

“İşte o zaman... Her insan hazırladığını, ortaya ne koyduğunu anlayacaktır.”³⁷²

O gün her insan yakinen kendisine vaad olunanların hak olduğunu görecektir, hatırlaması gerekenleri hatırlayacak ve bir kere daha dünyaya geri dönmeyi isteyecektir; Onların ateşin karşısında durdurulup ah keşke dünyaya geri gönderilsek de bir daha Rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve inananlardan olsak, dediklerini bir görsen;³⁷³

Mahşer günü her insan dünyaya geri dönmeyi isteyecektir. Bazıları lütf-u ilâhî karşısında “daha yok mu” diyecek, bazıları da yapamadıkları amellerden dolayı pişman olacaklardır. Bazıları dünya ve içindekileri verip azaptan kurtulmanın yollarını arayacaktır. Fakat hiç bir kimseye orada hatırlama bir fayda vermeyecektir. Hatırlamada geç kalınmış, ilahi adalet tecelli etmiştir.

24. “Keşke sağlığımda bu hayatım için hazırlık yapsaydım!” der.

“ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ”

Keşke ahiret hayatım için salih ameller yapmış olsaydım. “Lam” tâlil içindir. Hayattan murâd ise ahiret hayatıdır. Çünkü orada ne ölebilir nede mutlu bir hayatı olmadığından yaşıyorum diyebilir görüldüğü gibi.³⁷⁴

³⁶⁹ Müslim, “Cennet” 29; Tirmizî, “Cehennem”, 1

³⁷⁰ Kurtûbî, a.g.e., XII, 282.

³⁷¹ Nebe, 78/21

³⁷² Tekvîr, 81/14

³⁷³ En’am, 6/27

³⁷⁴ el-Âlûsî, a.g.e. XV, 344

Daha önce yapmış olduğu bütün günah ve masiyetlere pişman olmuş keşke hayır ve hasenatımı artırmış olsaydım demiştir.³⁷⁵

Allah'ın adalet ve kudreti karşısında keşke demeyen kul kalmayacak. Âyette geçen şekli ile bir zaman olur kâfirler; “*Keşke vaktiyle Müslüman olmuş olsaydık!*” diye çok hasret çekerler.”³⁷⁶ “*O gün zalim, parmaklarını ısırır “Eyyvah! Der, keşke o Peygamberle birlikte yol tutsaydım. Eyyvah! Keşke falanı dost edinmeseydim! Vallahi bana gelen öğütten (Kur'ân'dan) beni o uzaklaştırdı. Zaten şeytan, insanı (işte böyle uçuruma sürükleyip sonra da) yüzüstü, yalnız bırakır.*”³⁷⁷, “*Yüzleri ateşte gâh bu yana, gâh öbür yana çevrileceği gün:”Ah!” derler, “ah ne olurdu! Keşke Allah'a itaat etseydik, keşke Peygambere itaat etseydik!*”³⁷⁸, mücrimler ve müşrikler en çok pişman olacaklar arasındadır.

25. “*İşte o gün O'nun ettiği azâbı kimse edemez.*”

“ *فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ* “

“Buradaki “azabehû (عَذَابُهُ)” ve “vesâkahû (وَسْأَكَاهُ)” kelimelerinin sonlarındaki zamirde iki vecih vardır. Birisi, bunların Allah lafzı yerine kullanılmış olmasıdır ki, Allah'ın o gün insana ettiği azâbı kimse edemez ve vurduğu bağı kimse vuramaz demek olur.³⁷⁹ Bundan murat da o günkü azabın şiddetini, bağ ve pranganın kuvvetini açıklamak olur. Biriside bu zamirlerin insan yerine kullanılmış olmasıdır ki bu daha çok tercih edilmektedir. Buna göre manâ şu olmalıdır: O gün öyle diyecek olan insanın kendine ettiği azâbı başka birisi etmez ve kendine vurduğu bağı kimse öyle sıkı vuramaz. Çünkü bugün azap ve bağ ona sırf kendi inkârının ve kötü amellerinin cezası olduğundan kendi kendine etmiş demektir ki; “*sana gelen her fenalık da kendindedir*”³⁸⁰ âyetinin manasıdır.”³⁸¹, “*Cehennem de nefsin arzularıyla (şehvetlerle) kuşatılmıştır.*”³⁸² Bu şehvetlerdir cehennemi misafirsiz koymayan.

Allah (c.c) bir kuluna azâb etmeyi murâd ederse onu kimse engelleyemez, bu âyet-i Kerîmelerde; “*Kendilerine vâd olunan azâbı veya kıyâmet saatini*

³⁷⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 511

³⁷⁶ Hicr, 15/2

³⁷⁷ Furkân 25/27-29

³⁷⁸ Ahzab, 33/66

³⁷⁹ en-Nesefî, *a.g.e.* s.1348

³⁸⁰ Nisâ, 4/79

³⁸¹ M. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IX, 200

³⁸² Müslim, “Cennet”, I

gördüklerinde, kimin yardımcılarının daha zayıf, kimin askerlerinin daha az olduğunu, işte o zaman anlayacaklardır.”³⁸³ “Siz, kaçmakla Allah'ın cezasından kendinizi kurtaramazsınız. Sizin Allah'tan başka ne haminiz, ne de yardımcınız yoktur.”³⁸⁴ Şeklinde ifâde edilmiştir. “Mü'min, Allah katında olan azâbı bilmiş olsaydı, hiç kimse cennete göz dikmezdi. Kâfir de Allah katında olan rahmeti bilmiş olsaydı, hiç kimse Cennet'ten ümidini kesmezdi.”³⁸⁵

Bize göre de kulun yaptığı amellerdir onu cehennemliklerden kılan. Zira yüce Rabb hiçbir kuluna zulmedici değildir. İşte bu önceden yapıp ettikleri yüzündendir. *Elbette Allah kullarına zulmedici (haksızlık edici) değildir.*³⁸⁶

26. “O'nun vurduğu bağı kimse vuramaz.”

“وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ”

“Her iki kırâta göre de âyette geçen; azâbehu (عَذَابُهُ); t'azib (azâb etme) manasına; “vesâkahu” (وَصَاقَهُ) da bağlama manasınadır.”³⁸⁷ “Ama ne yaparlarsa yapsınlar, Allah'ın hükmünden kaçamazlar. Zira Allah, ilmi ve kudretiyle onları, arkalarından kuşatmıştır.”³⁸⁸ “İnkâr edenler, öne geçtiklerini hiç zannetmesinler. Onlar elimizden kurtulamazlar.”³⁸⁹

Bu âyeti Ebussuûd Efendi şöyle tefsir eder: “Yani zikredilen hadiseler olduğu gün Allah'tan başka kimse O'nun azabına ve O'nun vurduğu bağı mütevellî olamaz. Zira o gün iş tamamen Allah'ındır.”³⁹⁰ Yahut âyetteki zamir insana aittir. Yani o gün insana yapılan azâb gibi kimseye azâb edilmez. Bu fiil meful kipi ile de okunmuştur. Buna göre de zamir yine insana racidir. Bir görüşe göre bu insandan murâd da Ubeyy bin halef'tir. Yani hiç kimse Ubeyy'in azâbı gibi bir azabla cezalandırılmaz ve onun vurulduğu bağlar, zincirler kimseye vurulmaz. Çünkü o küfrün ve inadın son derecesindedir.³⁹¹ “el-ibratü bi umûmillafzi lâ bi husûsi's-sebebi” ibret lafzın

³⁸³ Cin, 72/24.

³⁸⁴ Fussilet 41/31.

³⁸⁵ İmam Ebu Hüseyin Müslim İbn-i Haccâc'el Guşeyrî' en- Nişâbüri, *Sahihi Müslim*, “Tevbe 23, n. 2755”, Beyrut, Dâr'u Ahyâ'ut-türâs el-Arabî, 1972, c.4, s.2109

³⁸⁶ Hacc 22/10.

³⁸⁷ er-Râzî, a.g.e., XXXII, 177

³⁸⁸ Burûc, 85/20.

³⁸⁹ Enfâl, 8/59.

³⁹⁰ Ebu Suud a.g.e.9/158, en-Nesefî, a.g.e. s.1348.

³⁹¹ en-Nesefî, a.g.e. s.1348.

umumiliğine göredir; nüzül sebebinin hususiliği ilmi ifâde eder. Buna göre bu âyette, hiçbir suçlu bir başkasının suçunu yüklenmez anlamı vardır.”³⁹²

Bu bağ vurma, azap etme, insanın içinde bulunduğu ortamda, sıkıntı çekmesi, kurtulmak istediği halde ve kurtulmak için mücadele ettiği halde kurtulamaması, çaresiz kalmasını da ifâde eden bir durumdur. Azabın hem dünyaya hem ukbaya bakan yönü vardır, süreklilik arz eder.

3.3.5. 27-30.ÂYETLERİN TEFSİRİ

27. “Ey gönül huzuruna ermiş ruh!”

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ

“İtmi’nan (إِطْمِنَانٌ) ne demektir? İtmi’nan; karar kılma, sebat etme; demektir. Bu karar kılışın nasıl olduğu hususunda şu izahlar yapılabilir;

1. Nefsin (Ruhun) Hakk ile iç içe yaşaması onu hiç bir şek ve şüphenin yenip mahcup edememesi. “Fakat kalbim mutmain olsun diye (bunu istiyorum)”³⁹³ âyetinden anlaşılan manadır.

2. Emin, kendisine güvenen nefis, hiçbir korku ve kederin kendisini rahatsız etmediği bir candır.³⁹⁴ Bu tefsiri Ubeyy b. Ka’b (r.a) “Ya Eyyetühennefs’ül Aminetül mutmainneh” şeklindeki kıratı da destekler.

3. Aklın hakikatlerine de uygun olan bir tefsire göre şöyle denilebilir: Hem naklî, hem de aklî deliller böylesi bir itminanın ancak zikrullah ile meydana geleceğinde ittifak ederler.³⁹⁵ Nefsi mutmeinne, Allah’a itaat edip günahlardan sakınan, ölümü anında cennetle, toplanma günü ise sevab ve nimetle müjdelenen nefistir.³⁹⁶

Bu âyetin nüzül sebebiyle alâkalı tefsirlerde iki rivâyet görmekteyiz;

³⁹² Ebu Suud, a.g.e., 9/158.

³⁹³ Bakara, 2/260

³⁹⁴ en-Nesefî, a.g.e. s.1348

³⁹⁵ er-Râzî, a.g.e., c.XXXII, 177

³⁹⁶ Ebu Cafer et Tusi, *et-Tibyan Fi Tefsir-el Kur’an*, Darü İhya et Türas –el Arabi, Beyrut, ts.10/348.

1-Dahhak'ın İbn-i Abbas'dan rivâyetine göre 3.halife Osman (r.a.) hakkında inmiştir.

Allah Rasûlü (s.a.s.) Rûme kuyusunu kim satın alır ve vakfederse Allah (c.c.) ona mağfiret edecektir, buyurmuş ve onu Hz.Osman satın almıştı. Hz.Peygamber (s.a.s.) ona insanların ondan su içmeleri için vakfeder misin? Diye sormuş, O da Peygamber (s.a.s.) in bu isteğine icabetle insanların su içmesi için vakfetmişti.³⁹⁷

2-Mekke'de müşrikler tarafından asılan Hubeyb bin Adıyy'in yüzünü Medine tarafına çevirmişler, o; “Allahım katında hayırlılardan isem yüzümü Beledi Haram'akıble istikametine çevir” diye duâ etmiş, duâsı kabul olunmuş ve asla yüzünü başka yöne çevirememişlerdir.³⁹⁸

Ey itmi'nana ermiş nefsi! Hitâbını meleklerin Allah dostlarına söyleyeceği rivayet olunmuştur.³⁹⁹

28. “*Sen Rabbinden razı, O senden razı olarak dön Rabbine.*”

“*ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً*”

Allah Teâlâ mahşer günü ruhlara cesetlere dönmelerini emredecektir. Abdullah b.Mes'ud'un “fi cesedi abdiy” kıraatı bu görüşü desteklemektedir.⁴⁰⁰

Rabbin kulundan, kulunun da Rabbinden razı olduğunu ifâde eden âyetlerin hemen akabinde veya içinde cennet tasviri vardır. Ve razı olunan kişilerin mutlaka o cennete gideceği âyetlerde teyit edilmiştir. “Âyetteki “Rادیeten merdıyyeten” ifâdesi (رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً) verdiği mükâfatla sen O'ndan razısın; senin dünyada yaptığın amellerden ötürü de O da senden razıdır manasınadır.⁴⁰¹ Bu âyetler; “*Muhakkak ki hayatı veren de, hayatı alıp öldüren de Biz'iz. Evet, herkes Bizim huzurumuza dönecektir.*”⁴⁰², “*Allah'a ve âhiret gününe iman eden hiçbir milletin, Allah'ın ve Resulünün karşısına çıkan kimseleri, isterse o kimseler babaları, evlatları, kardeşleri ve sülaleleri olsun, sevip dost edindiklerini göremezsin. İşte Allah onların kalplerine*

³⁹⁷ Bedrettin Çetiner, *Esbabı Nüzül*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2010, II, 946

³⁹⁸ Muhammed Mahmud es-Savvâf, *a.g.e.*, I, 311

³⁹⁹ Kurtubi, *Dar el Kütüb el İlmiyye*, Beyrut, 1993, 20/39

⁴⁰⁰ Kurtubi, *a.g.e.* 20/39

⁴⁰¹ er-Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 179

⁴⁰² Kaf, 50/43

imani nakşetmiş ve Kendi tarafından bir ruhla onları desteklemiştir. Onları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere, hem de ebedî kalmak üzere yerleştirecektir. Allah onlardan, onlar da O'ndan razıdırlar. İşte onlar Allah'ın tarafında olanlardır. Ve iyi bilin ki, felaha erenler, Allah'ın tarafında yer alanlar olacaklardır.”⁴⁰³ “Allah mümin erkeklere de, mümin kadınlara da, ebedî kalmak üzere girecekleri, içinden ırmaklar akan cennetler vaad etti. Hem Adn cennetlerinde hoş hoş konaklar! Hepsinden âlâsı ise Allah'ın kendilerinden razı olmasıdır. İşte en büyük mutluluk, en büyük başarı budur.”⁴⁰⁴ Şeklinde'dir.

“İkrîme ve Dahhâk'tan rivâyet olunduğuna göre bu hitap ile “ارْجِعِي (arjici)” dön emri, öldükten sonra dirilme sırasındadır, yani Ey! Ölümle sukûna ermiş olan nefs-i mutma'inne, Rabbin ve tek döneceğin yer olan Yüce Allah'ın huzuruna razı olmuş ve razı olunmuş olarak dön de sonsuz hayata er demek olur.”⁴⁰⁵

29. “Sen de katıl, has kullarımın içine,”

“فَادْخُلِي فِي عِبَادِي”

Allah Teâlâ ruhlara Kıyâmet günü, kullarımın cesedlerine dönün! Diye emredecektir. Bu görüşü Abdullah b.Abbas ve İbni Mesud'un kırâatları desteklemektedir.⁴⁰⁶

Has kulların tarifi Furkan Sûresi'nde şu şekilde geçmektedir; “Rahman'ın has kulları o kimselerdir ki onlar yeryüzünde tevazu ile yürürler. Cahiller kendilerine laf atarsa “Selâmetle!” derler.”⁴⁰⁷. “Geceyi Rab'lerine secde ve kıyamda, ibadetle geçirirler.”⁴⁰⁸ “Ey Ulu Rabbimiz, derler, cehennem azabını bizden uzaklaştır. Zira onun azâbı tahammülü zor, ömür tüketen bir derttir. Ne kötü bir varış yeri, ne fena bir yerleşim yeridir orası!”⁴⁰⁹, “Rahman'ın o has kulları, harcamalarında ne israf eder, ne de eli sıkı davranırlar; bu ikisinin arasında bir denge tuttururlar.”⁴¹⁰ “Onlar, Allah'la beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar. Allah'ın muhterem kıldığı

⁴⁰³ Mücâdele, 58/22

⁴⁰⁴ Tevbe, 9/72

⁴⁰⁵ M.Hamdi Yazır, a.g.e., IX, 206

⁴⁰⁶ Kurtubi, a.g.e.20/39

⁴⁰⁷ Furkân, 25/63

⁴⁰⁸ Furkân, 25/64

⁴⁰⁹ Furkân, 25/65-66

⁴¹⁰ Furkân, 25/67

*bir canı haksız yere öldürmezler. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa günahının cezasını bulur.*⁴¹¹, *“Kıyamette, o büyük duruşma gününde onun cezası katmerli olur ve azapta, zillet içinde ebedî kalır.”*⁴¹² *“Ancak şu var ki dönüş yapıp iman edenler güzel ve makbul işler işleyenler bundan müstesnadır. Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını sevaplara çevirir. Çünkü Allah gafurdur, rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur).”*⁴¹³ Salih kullarımın içinde cennetime gir denilecektir.

30. “Gir cennetime.”

“ **وَأَدْخِلِي جَنَّتِي** “

Ayeti kerimenin iniş sebebiyle alakalı olarak tefsirlerde ve sebebün nüzül kitaplarında şu rivayetler göze çarpmaktadır. “İbn-i Ebi Hatîm’in Büreyde ibn’ül Hüsayb’dan rivâyet ettiğine göre bu âyetin Uhud’da şehid edilen” Hz. Hamza b. Abdülmuttalib (r.a.) hakkında nazil olduğu ileri sürüldüğü gibi⁴¹⁴ Mekkeli müşriklerin çarmıha gerdiği Hubeyb b. Adıyy (r.a) hakkında nazil olduğu da ileri sürülmüştür. Mekkeliler Hubeyb’i çarmıha girerken Medine’ye doğru çevirmişlerdi. Bunun üzerine Hubeyb Allah’ım eğer katında iyi bir kulun isem yüzümü Sen’in beldene doğru çevir dedi. Allah teâla da onun yüzünü Kâbe’ye doğru çevirdi. Artık hiç kimse onun yüzünü başka yöne çeviremedi.”⁴¹⁵

Allah’ın rızası her şeyden öncedir. Rızai ilahi ile birlikte o makamın getirdiği bir nimet olan ve va’dedilen cennet de haktır (إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ).⁴¹⁶ Cennet müjdesi ve takdimi Kur’an’ı Kerim’de şöyle anlatılır: *“Allah'a karşı gelmekten sakınanlara ise: “Rabbiniz ne indirdi?” denildiğinde: “Hayır indirdi.” derler. Bu dünyada güzel işler yapanlara güzel bir mükâfat var. Âhiret yurdu cennet, dünyadan ve içindeki her şeyden elbette daha hayırlıdır. Takvâ sahiplerinin yurdu ne güzel yurttur!”*⁴¹⁷ *“Adn cennetleri, oraya girecek onlar. Zemininden ırmaklar akar. Onlara orada ne isterlerse var... İşte Allah müttakileri böyle ödüllendirir.”*⁴¹⁸, *“Onlar ki melekler*

⁴¹¹ Furkân, 25/68

⁴¹² Furkân, 25/69

⁴¹³ Furkân, 25/70

⁴¹⁴ Celâleddîn es Süyûtî, *Lübâb en Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*, Dârü'l-Marife, Beyrut, 2002, II, 195

⁴¹⁵ ez-Zemahşeri, a.g.e., VI, 374; Nesefî, a.g.e., s.1348.

⁴¹⁶ Rum, 30/60

⁴¹⁷ Nahl, 16/30.

⁴¹⁸ Nahl, 16/31.

*canlarını tatlılıkla alırlar: “Selâm size! Yaptığınız işlerden dolayı buyurun cennete!” derler.”*⁴¹⁹

Hz.Said b. Cübeyr'den rivâyet olunduğuna göre; Hz. Abbas Taif'te vefat etmişti, o güne kadar hiç görmediğimiz bir takım kuşlar peydahlandı, bu kuşlar Abbas (r.a.) naşına girdiler bir dahada çıkmadılar. Defin işlemi tamamlandıca; “Ya eyyetühennefsü'l mütmeinne” âyetinin okunduğu duyuldu, ama bu âyetleri kim okuyordu bilinemedi...⁴²⁰

Allah Teâlâ'dan ve O'nun insanlara verdiği her türlü nimetten razı olarak yaşayan, hayatını rıza ufkunda geçiren, bir diğer ifâde ile nefis-i mutmainne mertebesinde hayatını geçirmeye azmeden bir insan için yaşadığı her bir on gece, onun için “veleyâlin aşr”a (وَلَيَالٍ عَشْرٍ) denk olacaktır. Kalbin zümrüt tepelerinde bir ömür boyu seyr-ü sülûk etmiş bir insanın son anı da elbette ki Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) dediği gibi: “Ey itminâna ermiş nefis! Sen Rabbinden razı, Rabbin de senden razı olarak cennetime gir”, “melekler vefatın anında sana da bunu söyleyecekler Ya! Ebâ Bekr” müjdesiyle son bulacaktır.⁴²¹

---

⁴¹⁹ Nahl, 16/32. (Bu âyet ve diğer mealler için bkz. Prof. Dr.Suat YILDIRIM, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Işık Yayınları İstanbul, 2004, s.269

⁴²⁰ İbn-i Kesîr, *a.g.e.*, IV, 512

⁴²¹ el-Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 39

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kur'ân-ı Kerîm'e müdakkik bir gözle bakan ve ondan istifâde amacı taşıyan tüm temiz gönüllere Kur'ân, sinesini açmış, mübârek ikliminde onlara lâhût âleminin en eşsiz ikramlarını sunmuştur. Herkes derecesine göre mutlaka Hz. Kur'ân'dan feyizlenmiş O'nu azîz tutanları Allah Teâlâ azîz kılmış, O'ndan uzak kalanlar ise hem dünyada hem de âhirette kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır.

Kur'ân-ı Kerîm dört ana esas ve unsurdan bahseder. Bunlar sırasıyla; “Tevhîd”, “Nübüvvet”, “İbâdet”, “Âhiret”tir ki Fecr Sûresi'nde bu esaslar apaçık şekilde vurgulanır. Bu çalışmamız neticesinde Fecr Sûresi'nden şu temel sonuçları ve prensipleri çıkardık:

1-) Allah Teâlâ bir şeye yemin ediyorsa, o şey mutlaka hem O'nun (c.c.) hem de kullarının yanında çok önemli olmalıdır. Allah fecre yemin etmektedir. Bize göre fecrden maksat, her gecenin sabahıdır.

2-) Gece ve gündüz Allah'ın yüceliğinin alâmetlerindedir ki; Allah Teâlâ geceye ve on geceye yemin etmiştir. On gecenin Zilhicce'nin on gecesini olması kuvvetle muhtemeldir. Hacc günlerinin, Arafat'ın ve Kurban bayramı ile biten sürecin bu on günde olması ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bu günlerin (Fadlû aşri zilhicce) faziletine dair hadis-i şerifleri bizi bu görüşe sevk etmiştir.

3-) Kâinatta her bir varlığın çift olarak yaratıldığını yüce Rabbimiz beyan etmiştir. Bize göre tek ve çift'in namazlar olma ihtimali ağırlık kazanmaktadır.

4-) Allah Teâlâ kendisine isyan edenlere mühlet verir ama asla ihmal etmez. Âd Kavmi, Semûd Kavmi ve Fir'avn bunun en güzel örneğidir. Bize göre İrem inşa ettikleri şehrin adıdır. Kazıklar sahibi Fir'avn'dan maksat ise, zulüm ve istibdat ile yaptırılan piramitler (ehramlar) olma ihtimali ağırlık kazanmaktadır.

5-) Nimetin verilişi insanı azgınlığa ve tuğyâna sevk etmemeli, verilmeyişi de isyana sebep olmamalıdır, zîra her iki halde Rabb katında imtihân amaçlıdır.

6-) Toplumların huzurunun sağlanması, bolluk ve bereketin artması ancak yetime ikrâm, miskin ve fakirleri doyurmaya teşvikle sağlanabilir. Bir diğer ifâdeyle

bir toplumdaki huzursuzluğun, bereketsizliğin, kıtlığın ana sebeplerinden biri o toplumda yetimin, fakîrin ve miskînin görmeleri gereken alâkayı görememeleridir.

7-) Mîrastan kadına, yetime, hakkı olanı verme, hazır bulunana ufacık da olsa bir pay düşünülmesi, kalan mirasın bereketine vesîle olacak, mirasçuları kem nazarlardan koruyacaktır.

8-) Kıyâmet mutlaka bir gün gelecek, her nefis yaptıklarının karşılığını tastamam görecektir.

9-) Cennet fazl-ı ilâhi, cehennem ise istihkâk etme neticesindedir.

10-) Hatırlanılması gerekenler dünya hayatında hatırlanmalı ve amel safhasına taşınmalıdır. Ahiretteki hatırlamalar fayda vermeyecektir.

11-) Ahirette “keşke” demeyecek hiçbir kimse olmayacaktır. Kimi fevt ettiğine, kimide neden daha fazla sâlih amel yapmadığına “keşke” diyecek, ama bu “keşke” nin de hiç bir faydası olmayacaktır.

12-) Allah’ın rahmetinin sonsuz olduğu gibi, azâbının da çok şiddetli olduğu asla akıldan çıkarılmamalıdır.

13-) Nefs-i mülhimeye ulaşan kimseye Rasûlüllah (s.a.s.)’ in rüyâda tebşîr anlamında görüldüğü gibi, nefs-i râdiye ve nefs-i mardiyeye mertebelerine ulaşanlara da Allah Teâlâ’nın keyfiyetini bilemediğimiz şekilde görünmesi de ihtimaldendir.

14-) Nefs-i mutmeinneye ulaşma her kulun gâye ve murâdı olmalı bu yolda cehd gösterilmelidir.

15-) Ölüm anında kalb ve gönül Allah Teâlâ’dan (c.c.) hep lütuf beklentisi içinde olmalı, asla ümitsizliğe düşmemelidir.

16-) Cennet sonsuz nimetler ve lütuflar kuşağıdır. Ona ancak fazl-ı ilâhi ile girilebilecek olması unutulmamalı, bir diğer yandan da insanı cennete yakınlaştıracak ameller asla ihmal edilmemelidir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.); “*Duâ et cennetliklerden*

olayım” diyen sahabeye; Çok secde ederek bana yardımcı ol”⁴²², sedâsı kulaklarımızda çınlamalıdır.

Bütün bu tespitlerden sonra “Fecr Suresi’nin “kendisine yemin edilen unsurlar”, “helâk edilen kavimler ve sebepleri”, “insanların nîmet ve adem-i nimetle (yoklukla) imtihanı”, “yetim ve miskine ikrâmı teşvik”, “mîras paylaşımında kadın ve çocukların hak sahibi olması”, “kıyâmet ve ahvâli”, “nefs-i mut’meinne” ve “cennete ehil olma” ana konularının ele aldığını gördük, tevfiik Hz. Allah’tandır.

---

⁴²² İbn Ebî Şeybe, *Musannef Fil Ehadis’i vel Asar*, Riyad, Mektebe er Rüşd, ts. II, 222

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERÎM.

AFRİKÎ, el-Mısri Ebû'l Fazl Cemâleddîn İbn-i Manzûr. *Lisân'ül Arab*, Beyrut: Dâr'ü Sâdir, ts.

el-ALÛSÎ el-BAĞDÂDÎ, Mahmûd. *Rûhu'l Meâni*, Beyrut: Dâr'el Kütüb el İlmîyye, 1994, c.15.

AKBULUT, Ali. *Belâğat*, İstanbul, M. Ü. İlahiyat F. V.Yay.

ASKALÂNÎ, İbn Hacer. *Fethü'l Bâriy Şerhi*, Kâhire: Dâr er Reyyân, 1986, VIII.

el-ASKERÎ, Ebû Hilâl. *El-Furuku'l Lügaviyye*, Beyrut, 1981

ATEŞ, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, c.10.

BAŞ, Muhammed Erdoğan. *Hucurât Süresi Tefsiri ve İnsanlar Arası Beşeri Münasebetler*, İst: Marmara Üniv.Yüksek lis. Tezi. 1995.

BİLMEN, Ömer Nasûhî. *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul: Çelik yay, Ts.

----- *Kur'ân'ı Kerîm'in Meal-i Âlisi ve Tefsîri*, İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, VIII.

B.ABDURRAHMAN, Celaleddin Muhammed *el-Hatib el Kazvini. el-İzah Fi Ulümi'l-Belâğa*, Kahire

BURSEVÎ, İsmâil Hakkı. *Tefsîr-i Rûhu'l Beyân*, İstanbul: Damla yayınevi, 1996. X.

CEBECİOĞLU, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber yay. 1997.

CERRAHOĞLU, İsmail. *Tefsir Usûlü* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay. 1971.

el- CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed bin Ali er- Râzî. *Ahkâm el' Kur'ân*, Tahkik: Muhammed Sâdık Kamhaviy, Beyrut,1985, c.1.

ÇAMDİBİ Mahmut. *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzâlî*, İstanbul, İlahiyat Fak. Yayınları, 1994

ÇETİNER, Bedrettin. *Esbâb-ı Nüzûl*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010. II.

ÇİÇEK, Yâkûb. "*Fecir*" mad. DİA.

-----"**Fıkh'ul- Hadis**", İstanbul: TDVY, 1998, XII.

DAVUTOĞLU, Ahmet. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul: Sönmez yay. 1979, V-XI.

-----Ayıntâbi Mehmed Efendi, *Tibyân Tefsiri*, Tahkik: Ahmed DAVUDOĞLU, İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1981. IV.

DİB, *Kur'ân Yolu Türçe Meâl ve Tefsîr*, Ankara: TDVY, 2008, V-V.

EBÛ BEKR B. EBU ŞEYBE, Abdullah bin Muhammed bin İbrahim bin Osman el Absî. *El- Kitâb el- Müsannef fi'l Ehâdis ve'l Esar*, Tahkîk: Kemal Hut, Riyad: Mektebe er- Rüşd, 1409 h. VII.

EBU HAYYÂN, Muhammed b. Yusuf el-Meşhur bi Ebî Hayyân El- Endülüsî. *El-Bahru'l Muhît*, Beyrut: Dâru'l Kütüb el- ilmiye, 1992, VIII-VIII.

EBÛ ŞEHBE. *el Medhal li Dirâseti'l Kur'ân'il Kerîm*, Kâhire: Mektebetu's-Sunne, 1992.

EBUSSUÛD Efendi. *Ebussuûd Tefsiri* ,İstanbul: Boğaziçi Yay., 2007.

EL-CÛRCÂNÎ, Muhammed. *et-Ta'rîfât*, ts. y.y.

EL-ASKERÎ, Ebû Hilâl. *el-Furûku'l lügaviyye*, Beyrut, 1981.

EMİN, Mustafa. *El Belağatül Vadiha*, İstanbul, Kahraman yay.1984,

EL-FİRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddin Muhammed b. Yakûb. **Besâiru Zevi't-Temyîzi fi Letâifi'l-Kitabi'l-Azîz**, Tahkik M. Ali en-Neccâr, el-Mektebetü'l-ilmîyye, Beyrut, ts.

FERRÂ, Ebi Zekerîyya Yahya İbn Ziyad. *Me'ani'l Kur'an*, Beyrut, Lübnan: Âlemü'l Kütüb, 1980.

GAZÂLÎ. *İhyâ-u Ulûm'id- Dîn*, Trc: Ali Arslan, İstanbul: Merve Yay. Ts, I-V.

GUŞEYRÎ'N- NİŞÂBÛRÎ, Ebu Hüseyin Müslim İbn Haccâc, *S. Müslim*, "Fiten 56" n.2908, Beyrut: Dâr'u Ahyâ'ut-türâs el-Arabî, 1972.

GÜLEN, M. Fethullah. *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, İstanbul: Nil Yayınları, 2011.

HARMAN, Ömer Faruk. "*Hicr*" mad. DİA.

—"*Hilâfiyât*", İstanbul: TDVY, 1998. XVII.

HAŞİMÎ, Ahmed. *Cevahirül Belağa*, İstanbul, Kahraman Yay.,1984

HAVVÂ, Said. *el- Esâs fit- Tefsîr*, Çeviri: Abdüsselam Arı, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1992. XIV.

IŞIK, Emin. "*Fecr Sûresi*" mad. DİA.

—Fıkh'ul- Hadis, İstanbul: TDVY, 1998, XII.

İBN ARÂBÎ. *Nefsini Bilen Rabbini Bilir*, trc. M.Es'at Erbîlî, İstanbul: Hayy kitap yay. 2011.

İBN KESÎR, Ebül Fida İsmail. *Tefsîr el- Kur'an el- Azim*, , Kâhire: Dâru'l Hadis,1988, I

İBN MANZUR, Allâme Ebul Fazl Cemâleddin el-Afrîki el-Mısri. *Lisân'ül Arab*, Beyrut: Dâr'ü Sadir, ts., c.V.

İSFEHÂNÎ, Ragıb. *Mufredât el-Fâzi'l Kur'ân*, çev: Yusuf Türker, İstanbul: Pınar yay. 2007.

İSFEHÂNÎ, Ebû Nuaym. *Hilyet'ül Evliyâ*, Beyrut: 1967. I.

el- KAYSÎ, Ebû Muhammed Mekki bin Ebi Tâlib. *El Keşf An Vücüh El-Kirâat Es Seb'*, Beyrut: Müessese er Risâle, 1987. II.

KAÇAR, Halil, İ.M,Ü,İ,F,Dergisi 2005/2

KÂŞÂNÎ, Abdürrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*, İst. İz Yay., 2004.

el- KAZVÎNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezid. *Sünen-i İbn-i Mâce*, Beyrut: Dâr el- Mârifet, 1996. IV.

KURTÛBÎ, Ebü Abdüllâh Muhammed ibn-i Ahmed el- Ensarî el- Kurtûbi. *El-Camiu li- Ahkam' il- Kur'ân*, Kâhire: el- Mektebet'ül Arabiyye, 1967. XIX-XX.

el- KUŞEYRÎ el-NİŞÂBÛRÎ, Ebü Hüseyin Müslim bin Haccac. *Sahih-i Müslim*, Beyrut: Dâr Ahyâ et Türâs el Arabi, 1972, c.IV.

KUTUB, Seyyid. *Fi Zülâl-il Kur'ân*, Beyrut: Dâr-u İhya et Turâs el- Arabi, 1971, VIII-VIII.

KÜÇÛK, Osman Nûri Abdülkâdir Geylani. *Geylani Tefsiri*, İstanbul: Geylani İlim Araştırma ve Yayın Merkezi, 2012. VI.

MALİK BİN ENES. *El Muvatta İbn-i Malik*, İstanbul: Çağrı yayınları,1981

-----*el- Ehâdis el- Kudsiyye*, İstanbul: Çağrı yayınları, 1981. I

MUSLU, Ramazan. *“Halvetiyede Atvâr-ı Seb'a Yazma Geleneği ve Sofyalı Bali'nin Atvarı Seb'a Risalesi”*.*Tasavvuf İlim ve Araştırma Dergisi*. sayı.18. Ankara: 2006.

MÜSLİM, İmam Ebü Hüseyin Müslim İbn Haccâc'ıl Guşeyrî'n- Nişâbûri. *Sahih-i Müslim*, Beyrut: Dâr'u Ahyâ'ut-türâs el-Arabî, 1972, IV-V.

en- NESÂÎ, Ebû Abdürrahman Ahmed bin Şuayb bin Ali el Horasânî. *Sünen en- Nesâî*, Tahkik: Abdü'l Fettah Ebû Gudde, Haleb: Mekteb el Metbûât el İslâmiyye, 1986.

en- NESEFÎ, Abdullah bin Ahmed bin Mahmud. *Tefsir en Neseî*, Beyrut: Dâr el- Mâriife, 2000.

NURSÎ, Bediüzzamân Sâid. *Sözler*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2004

ÖZSOY, Ömer. İlhami **GÜLER**. *Konularına Göre Kur'ân Sistemik Kur'ân Fihristi*, Ankara: Fecr Yay. 2012.

PEDERSEN, Johans, *İ.A.* İstanbul, ts
—Kasem md. İstanbul, *İ.A. M.E.B.*, ts,

RÂZÎ, imam Muhammed Râzî Fahreddin ibn el Allame Ziyaeddin Ömer. *Tefsîr-u Kebîr Mefatih'ul- Gayb*, Beyrut: Dârul fikr yay, 1981, XXXI-XXXII.

-----*Risâletü'n Nushiyye, İstanbul, Erhan Yayınları, 2003.*

RÛMÎ, Eşrefoğlu. *Müzekkin Nüfus*, İstanbul:Metin Yay., ts.

SABÛNÎ, Muhammed Ali. *Safvet'üt Tefâsîr*, Beyrut: Dârul Kur'ân el-Kerîm, ts, III-III.

el- SAVVÂF, Muhammed Mahmud. *Tefsîr-u Fâtihatü'l- Kur'ân ve Cüz'ü Amme*, Mekke: Dâr el- Alem, 1985. I.

es- SUYÛTÎ, Celaleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr. *El- İtkân fi Ulûmi'l Kur'ân*, Beyrut: Dârül Kütübül İlmiyye, 1991.

----- *Tefsir el Celaleyn*,Kâhire: Matbaa el- İstikâme, II.

-----*ed- Dürrü'l Mensûr fit-Tefsîr bi'l Me'sur*, İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012. XV.

-----*Lübâb en- Nükül fi Esbâb en Nüzûl*, Beyrut, Dâr el- Mâriife, 2002. II.

SÜHREVERDÎ, Şihâbuddîn. *Gerçek Tasavvuf*, ter: Dr. Dilâver Selvi, Ankara: Semerkant Yay., 2000.

eş **ŞAFÎÎ**, Muhammed el Emin bin Abdullah el Alevi. *Hadâik er- Rûhu ver-Reyhân*, Beyrut: Dâr Tavk en Necâh, 2001. XXXI.

ŞAHİNOĞLU, Nazif.

—Yemin md. İ.A.M.E.B., İstanbul, 1986, XIII.,

ŞENKİTÎ, Muhammed Emin b. Muhammed Muhtâr Cekenî. *Edvâü'l Beyân*, Kâhire: Mektebe ibn-i Teymiyye, 1995

eş- **ŞEYBÂNÎ**, Ebû Abdillâh Ahmed bin Muhammed bin Hanbel bin Hilal bin Esed. *es Sünneh*, Tahkik: Muhammed Said Salim el Kahtani, Dâr İbn-i'l Kayyim, el Demmam, (1406 h.) I.

et-**TABERÂNÎ**, eş Şami Ebul Kasım Süleyman bin Ahmed bin Eyyüb bin Metir ullahmi. *el- Mu‘cemü'l Kebîr*, Beyrut: Dâr el- Kütüb el- İlmiyye, 1989. I.

TABERÎ, İbn Cerir. Cami'ul- Beyan an *Tevîl-i âyi'l Kur'ân*, Beyrut: Dârul Fikir Yay.1995, XV-XV.

-----*Tarih'ul Ümem ve'l Mülûk*, Beyrut: Dâr'ul Kalem, ts, II,

TİRMİZÎ, Ebi İsa Muhammed ibn İsa İbn Sevre. *el Cami'us-Sahih*, neşr: Mektebe el-İslâmiyye, V-V.

-----*Fedâil'il Kur'ân*, Beyrut: Darul Kütübü'l İlmiyye, 1987, V

TOPBAŞ, Osman Nuri. *İmandan İhsana Tasavvuf*, İstanbul: Altınoluk Yay. 2006.

ULUDAĞ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Mârîfet Yayınları, 1991.

UYSAL, R.SELÇUK. Belağat ve Edebi sanatlar Lüğati, Doğu Kitabevi,2010.

VEHBÎ, Mehmed. *Hulasa tül- Beyân fî Tefsir'il Kur'ân*, İstanbul: Üçdal neşriyat, 1969, XV-XV.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, 1992. IX-X.

YILDIRIM, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsîri*, İstanbul: Anadolu Yayınları, 1989. XIII.

YILDIRIM, Suat. *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, İstanbul: Işık Yay. 2004.

YUSUF ES-SEMÎN. Ahmed. *Umdetül Hüffaz fî Tefsîri Eşrâfi'l-Elfâz*, Mektebetü'l-İ'lâm ve'l-buhûs ve'n-neşr, Trablus, 1995, IV

ez- ZEBİDÎ, Muhammed Murtezâ el Hüseyini. *Tâc el- Ârus*, Kuveyt: Matbaa Hükümet el Kuveyt, 1984.

ez- ZEBİDÎ el- YEMENÎ. Osman bin Ömer bin Ebi Bekr. *Şerh-u Durrâ fi'l Kırâat es- Selâse Tetimme li'l Kırâat el- Aşr*, Tahkik: Abdürrezzak Ali İbrahim Müsa, Beyrut: el Mektebe el Asriyye, 1989.

ZEMAŞERÎ, An Hakâik Gavâmid et- Tenzîl ve uyun el- Egavîl fî Vücûh et- Te'vîl, Lil allâme Cârullah Ebil Kâsım Mahmud b. Ömer. *el- Keşşâf*, Riyad: Mektebetül Abîkan,1998, VI-VI.

ZERKÂNÎ, Muhammed. *Menâhili'l İrfan*, Beyrut: Dârü'l Kitabü'l Arabiyye,1995, .

ZERKEŞÎ, Muhammed. *el Burhân fi Ulumil Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l Marife, 1994, I.